

**T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**EKONOMİK GELİŞME SÜRECİNİ ETKİLEYEN
BEŞERİ SERMAYEDE EĞİTİMİN ROLÜ: BARTIN İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
HACER AKMAN**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN ARSLAN**

BARTIN-2019

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

EKONOMİK GELİŞME SÜRECİNİ ETKİLEYEN BEŞERİ SERMAYEDE
EĞİTİMİN ROLÜ: BARTIN İLİ ÖRNEĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Hacer AKMAN

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN

02/08/2019
“Bu tez/...../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN	
Dr. Öğr. Üyesi Havvanur ERGÜN TATAR	
Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE	

KABUL VE ONAY

Hacer Akman tarafından hazırlanan “Ekonomik Gelişme Sürecini Etkileyen Beşeri Sermayede Eğitimin Rolü: Bartın İli Örneği” başlıklı bu çalışma, 03.09.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda **oy birliği** ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN (Danışman)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Havvanur ERGÜN TATAR

Üye : Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Metin SABAN
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Ekonomik Gelişme Sürecini Etkileyen Beşeri Sermayede Eğitimin Rolü: Bartın İli Örneği” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

03/09/2019

Hacer AKMAN

H. Akman

ÖNSÖZ

Çalışmamın oluşmasında ve ilerlemesinde emeğini ve kısıtlı zamanını esirgemeyen çok değerli tez danışmanım saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN'a ve tezin uygulama kısmında yardımlarını benden esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Hande KÜÇÜKÖNDER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sadece bu süreçte değil, hayatımın her aşamasında maddi ve manevi her türlü desteklerini benden esirgemeyen, bugünlere gelmemde ki en büyük katkıyı sağlayan ve asla haklarını ödeyemeyeceğim annem Züleyha, babam Ercan, abim Mustafa ve yengem Özge AKMAN'a minnet ve şükranlarımı sunarım. Geçirdiğim zorlu süreçlerde hep yanımda olan ve ailemin yokluğunu hissettirmeyen Zuhal UĞUR başta olmak üzere Uğur ailesine, çalışmayı hazırlarken benden desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Talha Berk ARIKAN'a, Mustafa ŞEKER'e, Esat KALAYCIOĞLU'na ve en sıkıntılı anımda yanımda olan İsmail KOÇ'a teşekkür ederim.

Hacer AKMAN

Bartın, 2019

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

EKONOMİK GELİŞME SÜRECİNİ ETKİLEYEN BEŞERİ SERMAYEDE EĞİTİMİN ROLÜ: BARTIN İLİ ÖRNEĞİ

Hacer AKMAN

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN

Bartın-2019, Sayfa: XIV+131

Ekonomik gelişme, bir ülkenin imkân ve değerlerinin tümüyle kullanılması sonucu erişilebilecek bir düzeydir. Gelişme, ekonomik büyümeye ek olarak sosyo-kültürel yapının gelişmesi gibi yapısal değişimleri de içine alan çok boyutlu bir kavramdır. İkinci Dünya Savaşından sonra daha çok ön plana çıkan ekonomik gelişme, iktisatçıların üzerinde durduğu önemli konulardan biri olmuştur. Günümüz dünya ekonomisinde bilgi toplumuna yönelik oluşumlar, ekonomik gelişmede beşeri sermayenin önemini daha da belirginleştirmiştir. Klasik üretim faktörlerine ek olarak beşeri sermayenin öneminin artması ekonomik gelişme ve büyüme politikalarının yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bilgi toplumuna geçiş sürecinde başarılı olabilmenin temel koşullarından biri, teknolojiyi etkin kullanabilecek eğitilmiş, bilgili, becerili ve alanında uzmanlaşmış nitelikli insan gücüne yani beşeri sermayeye sahip olmaktır. Beşeri sermayenin ortaya çıkmasında en önemli faktör ise eğitimidir.

Bu çalışmanın amacı, beşeri sermayenin ekonomik gelişme sürecindeki rolünü ortaya koymak ve Bartın özelinde mevcut durumu değerlendirmektir. Çalışma yöntemi olarak kaynak taraması ve yüz yüze anket uygulaması tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında katılımcıların eğitim düzeyi ile gelir düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Elde edilen veriler SPSS programına aktarılarak, değişkenler ve değişkenler arasındaki ilişkiler istatistiki testlere tabi tutulmuştur. Anket sonucunda Ki-kare Testi ile yapılan değerlendirmeden elde edilen bulgulara göre eğitim düzeyi ile aylık toplam gelir arasında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Ayrıca katılımcıların eğitim ve gelir düzeylerinde meydana gelen değişimin hayat standardını, kişisel gelişimi, sosyal yaşantıyı önemli ölçüde etkilediği, dolayısıyla beşeri sermayede eğitimin önemli bir rolü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Gelişme; Beşeri Sermaye; Eğitim; Bartın.

ABSTRACT

M.Sc.Thesis

The Role Of Education in Human Capital Affecting The Process Of Economic Development: The Case Of Bartın

Hacer AKMAN

Bartın University

Institute of Social Sciences

Department of Economics

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Ramazan ARSLAN

Bartın-2019, Page: XIV+131

Economic development is a level that can be achieved by using the total opportunities and values of a country. Development is a multidimensional concept that includes structural changes such as the development of socio-cultural structure in addition to economic growth. The economic development that came to the forefront after the Second World War was one of the important issues that economists focused on. In today's world economy, the formations intended for information society has made the importance of human capital more explicit in economic development. In addition to the classical production factors, the increasing importance of human capital has led to a revision of economic development and growth policies. One of the basic conditions of being successful in transition to information society is to have educated, knowledgeable, skilled and qualified manpower, human capital, who can use technology effectively. The most important factor in the emergence of human capital is education.

The aim of this study is to reveal the role of human capital in the economic development process and to evaluate the current situation in Bartın. Source scanning and face-to-face survey were preferred as the study method. Within the scope of the study, the relationship between the educational level and income levels of the participants was examined. The data obtained were transferred to SPSS program and the variables and the relationships between the variables were subjected to statistical tests. As a result of the

questionnaire, a statistically significant difference was found between education level and total monthly income according to the findings obtained from the Chi-square test ($p < 0.05$). In addition, it was concluded that the changes in the education and income levels of the participants had a significant impact on the standard of living, personal development and social life, and therefore, education had an important role in human capital.

Keywords: Economic Development; Human Capital; Education; Bartın.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BEYANNAME.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ	1
1. EKONOMİK GELİŞME.....	4
1.1.Ekonomik Gelişmenin Tanımı	4
1.2 Ekonomik Gelişmenin Önemi	5
1.3 Ekonomik Gelişmeye İlişkin Diğer Kavramlar	6
1.3.1 Büyüme	6
1.3.1.1 Ekonomik Büyümeyi Belirleyen Faktörler.....	7
1.3.1.2 Ekonomik Büyüme Modelleri.....	13
1.3.2 Kalkınma	18
1.3.2.1 Kalkınma Kavramının İçeriği ve Gelişimi	20
1.3.2.2 Kalkınma Teorileri	21
2. BEŞERİ SERMAYE	29
2.1 Beşeri Sermayenin Tanımı	29
2.2 Beşeri Sermayenin Tarihsel Gelişimi	30
2.3 Beşeri Sermayenin Önemi	31
2.4 Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermaye İlişkisi	33
2.5 Fiziki Sermaye ve Beşeri Sermaye İlişkisi.....	34
2.6 Beşeri Kalkınma Endeksi	35
2.7 Beşeri Sermayeyi Etkileyen Faktörler.....	39
2.7.1 Eğitim	39
2.7.2 Sağlık.....	44

2.7.3 Nüfus	45
2.7.4 Beyin Göçü.....	45
2.8 Beşeri Sermaye Yatırımlarının Amacı	46
2.8.1 İktisadi Kalkınmayı Gerçekleştirmek.....	46
2.8.2 Emek Verimliliğini Artırmak	47
2.8.3 Bilgi Toplumunu Oluşturmak.....	47
2.9 Beşeri Sermayenin Etkileri.....	50
2.9.1 Beşeri Sermayenin Verimlilik Üzerine Etkileri.....	50
2.9.2 Beşeri Sermayenin Teknolojik Gelişmeler Üzerine Etkisi	51
2.9.3 Beşeri Sermayenin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi.....	51
2.9.4 Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişmeye Etkisi	55
3. TÜRKİYE’DE BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ VE EĞİTİM DURUMU	56
3.1. Türkiye’de Eğitim Durumu ve Gelişimi.....	56
3.1.1. Türkiye’nin Eğitim Harcamaları	56
3.1.2 Okur-Yazar Oranı, Yıllara ve Cinsiyete Göre Gelişimi	58
3.1.3 Okullaşma oranı.....	60
3.2 Türkiye’de Sağlık Yapısı ve Gelişimi	62
3.2.1 Türkiye’nin Sağlık Harcamaları	62
3.2.2 Ortalama Yaşam Süresi	63
3.2.3 Sağlık Göstergelerindeki Gelişmeler	64
3.3 Türkiye’de Nüfusun Yapısı ve Gelişimi	67
3.4 Türkiye’de Beyin Göçü.....	68
4. BARTIN’DA EĞİTİM SEVİYESİ VE GELİR DÜZEYİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA ...	71
4.1 Literatür.....	71
4.2 Araştırmanın Amacı	74
4.3 Araştırmanın Yöntemi.....	74
4.4 Araştırmanın Bulguları	74
4.4.1 Frekans Dağılımları	75
4.4.2 Hipotezlerin Sınanması ve Yorumlar.....	95
SONUÇ.....	121
KAYNAKLAR.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	131

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil

Sayfa

No

No

Şekil 1: Bilgi Ekonomisinde Büyüme Süreci.....	18
Şekil 2:Sınırlı iş bölümü kısır döngüsü	26
Şekil 3:Kısır döngü teorisi	27
Şekil 4:İnsani kalkınma endeksinin (HDI) oluşumu	37
Şekil 5: Eğitim harcaması ve ekonomik büyüme ilişkisi.....	41

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
No	No
Tablo 1: İnsani kalkınma endeksi (HDI) için hesaplanan değerler (2001)	36
Tablo 2: İnsani gelişme endeksi 2017	38
Tablo 3: Bilgi toplumu istatistikleri, 2008-2018	48
Tablo 4: Hanehalkı kullanılabilir gelire göre Gini katsayısı, 2006-2017.....	53
Tablo 5: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre sıralı yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı, 2009-2017.....	53
Tablo 6: Eğitim harcamaları temel göstergeleri, 2011-2017	56
Tablo 7: Eğitim istatistikleri.....	57
Tablo 8: Cinsiyet ve okuryazarlık durumuna göre 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus, 2012- 2018.....	58
Tablo 9: Cinsiyete Göre Seçilmiş Göstergeler, 2018	59
Tablo 10: Eğitim durumuna göre işgücü durumu, Ekim 2016, Ekim 2017 (15+ yaş)	59
Tablo 11: Türkiye’de öğretim yılı ve eğitim seviyesine göre okullaşma oranları (2006-2012). 60	
Tablo 12: Türkiye’de öğretim yılı ve eğitim seviyesine göre okullaşma oranları (2012-2018) 61	
Tablo 13: Sağlık harcamaları ile ilgili göstergeler, 2000-2017	63
Tablo 14: Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde cinsiyete göre doğuşta beklenen yaşam süreleri, 2017	64
Tablo 15: Türkiye’de Hekim sayısı, hekim başına düşen kişi sayısı ve hekim başına hasta müracaat sayısı, 2009-2017.....	65
Tablo 16: Sağlık kurumu sayısı, toplam yatak sayısı ve 1000 kişi başına düşen yatak sayısı .. 66	
Tablo 17: Demografik göstergeler, 2010-2017	66
Tablo 18: 2016-2018 yılı yıllara, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus	68
Tablo 19: Göç etme nedenine göre göç eden nüfus ve oranı, 2 Ekim 2011	69
Tablo 20: Katılımcıların cinsiyet dağılımları.....	75
Tablo 21: Katılımcıların yaş dağılımları.....	75
Tablo 22: Katılımcıların eğitim düzeyine göre dağılımları	75
Tablo 23: Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları.....	76
Tablo 24: Katılımcıların yaşadıkları yere göre dağılımları.....	76
Tablo 25: Katılımcıların mesleklere göre dağılımı.....	76
Tablo 26: Katılımcıların aylık toplam gelire göre dağılımları	76
Tablo 27: Katılımcıların hane halkı gelir düzeylerine göre dağılımları.....	77
Tablo 28: Katılımcıların hanelerinde yaşayan kişi sayılarına göre dağılımları	77
Tablo 29: Çöp ve çevresel atık toplama hizmetinden memnuniyet durumları.....	78
Tablo 30: Kanalizasyon hizmetlerinden memnuniyet durumları.....	78
Tablo 31: Katılımcıların şebeke suyu hizmetlerinden memnuniyet durumları	78
Tablo 32: Katılımcıların toplu taşıma hizmetlerinden memnuniyet durumları	79
Tablo 33: Katılımcıların zabıta hizmetlerinden memnuniyet durumları	79
Tablo 34: Katılımcıların yol/ kaldırım yapımı hizmetlerinden memnuniyet durumları.....	79
Tablo 35: Katılımcıların yeşil alanların miktarından memnuniyet durumları.....	80
Tablo 36: Katılımcıların hava kirliliği ile mücadeleden memnuniyet durumları	80
Tablo 37: Katılımcıların engellilere yönelik hizmetlerinden memnuniyet durumları.....	80
Tablo 38: Katılımcıların gençlere yönelik hizmetlerden memnuniyet durumları	81
Tablo 39: Katılımcıların yaşlılara yönelik hizmetlerden memnuniyet durumları.....	81
Tablo 40: Katılımcıların kadınlara yönelik hizmetlerinden memnuniyet durumları.....	81
Tablo 41: Katılımcıların yoksullara yönelik hizmetlerden memnuniyet durumları.....	82
Tablo 42: Katılımcıların park ve oyun alanlarından memnuniyet durumları	82

Tablo 43: Katılımcıların pazar yerlerinden memnuniyet durumları.....	82
Tablo 44: Katılımcıların sokakların aydınlatılmasından memnuniyet durumları	83
Tablo 45: Katılımcıların yolların bakımı, kar temizliği hizmetlerinden memnuniyet durumları.....	83
Tablo 46: Katılımcıların mesleki beceri geliştirme ve iş bulma hizmetlerinden memnuniyet durumları.....	83
Tablo 47: Katılımcıların trafik düzenlemeden memnuniyet durumları	84
Tablo 48: Katılımcıların otopark hizmetlerinden memnuniyet durumları	84
Tablo 49: Katılımcıların sosyal yaşamdan memnuniyet durumları.....	84
Tablo 50: Katılımcıların güvenlikten memnuniyet durumları	85
Tablo 51: Katılımcıların sağlık kurumlarından memnuniyet durumları	85
Tablo 52: Katılımcıların eğitim kurumlarından memnuniyet durumları	85
Tablo 53: Katılımcıların bu ilde yaşamaktan memnuniyet durumları	86
Tablo 54: Katılımcıların bu ilçede yaşamaktan memnuniyet durumları.....	86
Tablo 55: Katılımcıların şimdiye kadar almış oldukları eğitimden memnuniyet durumları .	86
Tablo 56: Katılımcıların çalıştıkları işlerinden memnuniyet durumları	87
Tablo 57: Katılımcıların hayat standartlarından memnuniyet durumları.....	87
Tablo 58: Katılımcıların yaşadıkları evlerinden memnuniyet durumları	87
Tablo 59: Katılımcıların sağlıklarından memnuniyet durumları.....	88
Tablo 60: Katılımcıların aile hayatından memnuniyet durumları	88
Tablo 61: Katılımcıların sosyal yaşantısından memnuniyet durumları.....	88
Tablo 62: Katılımcıların kazançlarından memnuniyet durumları.....	89
Tablo 63: Katılımcıların kişisel gelişimlerinden memnuniyet durumları.....	89
Tablo 64: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların kılık kıyafetlerine verdikleri önem durumları.....	89
Tablo 65: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların aile yaşam biçimlerine verdikleri önem durumları.....	90
Tablo 66: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların gelir durumlarına verdikleri önem durumları.....	90
Tablo 67: Katılımcıların yaşadığı yerdeki çocukların ahlakına verdikleri önem durumları..	90
Tablo 68: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların yaptıkları işlerine verdikleri önem durumları.....	91
Tablo 69: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların dini inançları ve yaşayış biçimlerine verdikleri önem durumları.....	91
Tablo 70: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların siyasi düşüncelerine verdikleri önem durumu.....	91
Tablo 71: Katılımcılardan işini stresli ve emek isteyen bir iş olarak görenlerin dağılımı	92
Tablo 72: Katılımcılardan işini sıkıcı ve kasvetli görenlerin dağılımı.....	92
Tablo 73: İşinin mesleki gelişimi için fırsatlar sunduğunu düşünenlerin dağılımı	92
Tablo 74: Kısa zamanda fazla iş yüküyle meşgul olanların dağılımı	93
Tablo 75: Sağlık koşullarına uygun olmayan ve tehlike arz eden bir işi olanların dağılımı ...	93
Tablo 76: İşini severek yapanların dağılımı.....	93
Tablo 77: Ücretinden memnun olanların dağılımı	94
Tablo 78: Çalışma saatinden memnun olanların dağılımı.....	94
Tablo 79: Çalışma ortamından memnun olanların dağılımı.....	94
Tablo 80: Çalışma arkadaşlarından memnun olanların dağılımı.....	95
Tablo 81: Ücret dışı imkânlardan memnun olanların dağılımı	95
Tablo 82: Kişilerin kentsel, kişisel, iş hayatına yönelik ve genel bazda memnuniyet oranlarının dağılımı	95
Tablo 83: Eğitim düzeyi ile aylık toplam gelir arasındaki ilişki	98
Tablo 84: Eğitim düzeyi ile meslek arasındaki ilişki.....	99
Tablo 85: Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	100
Tablo 86: Çalıştığım işimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	101

Tablo 87: Hayat standartlarımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	102
Tablo 88: Sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	103
Tablo 89: Kazancımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	104
Tablo 90: Kişisel gelişimimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	105
Tablo 91: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	106
Tablo 92: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	107
Tablo 93: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	108
Tablo 94: Sağlık kurumlarından memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki	109
Tablo 95: Gelir düzeyi ile meslek arasındaki ilişki	110
Tablo 96: Hane halkı gelir düzeyiniz aşağıdaki seçeneklerden hangisine yakındır ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki	111
Tablo 97: Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki	112
Tablo 98: Çalıştığım işimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki	113
Tablo 99: Hayat standartlarımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki	114
Tablo 100: Sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki	115
Tablo 101: Kazancımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki	116
Tablo 102: Kişisel gelişimimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki	117
Tablo 103: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki	118
Tablo 104: Ücretimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki	119
Tablo 105: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile meslek arasındaki ilişki	120

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
EE	: Eğitim Düzeyi
GE	: Uyarlanmış Gelir
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	: Beşeri Kalkınma Endeksi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
K	: Sermaye Stoku
L	: İşgücü Miktarı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SPSS	: Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
Y	: Hasıla Düzeyi
YE	: Yaşam Beklentisi

GİRİŞ

Ekonomik gelişme, gelir artışının yanında beklenen yaşam süresinin uzatılması, fakirliğin ve açlığın yok edilmesi, hastanelerden ve sağlık hizmetlerinden daha iyi yararlanmak, bebek ölümlerinin azaltılması, eğitilmiş bireylerin artırılması, düşük suç oranları, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması gibi çok boyutlu olguları kapsamaktadır. Bundandır ki ekonomik gelişme ve kalkınma kavramlarının, iktisat literatüründe birbirleri yerine kullanılmasında sakınca görülmemektedir. Bununla birlikte ekonomik büyüme ve kalkınma farklı kavramlardır.

Beşeri sermaye kuramı, ekonomik gelişme sürecinde beşeri sermayenin önemini vurgulamak için geliştirilmiştir. Beşeri sermaye, kalkınmanın kısa sürede gerçekleşebilmesi için kişilere yatırım yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle beşeri sermaye, üretim sürecine katılmaya elverişli kişilerin sahip olduğu ve üretimi gerçekleştirmek için kullanılan emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci gibi üretim faktörlerinin verimli kullanılmasını sağlayan bilgi ve beceri gibi değerleri ifade etmektedir. Beşeri sermaye kuramı, bireysel düzeyde kişilerin ömür boyu gelirini, ulusal gelirini ve yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyen, işsizlik riskini azaltan, yoksulluk kısır döngüsünden kurtulmasını sağlayan, yeni teknolojilerin gelişmesine yol açarak ülke ekonomisine katkı sağlayan önemli bir faktör kabul edilmektedir. Böylelikle kişilere yapılan yatırımlar sayesinde uzun dönemde üretkenlik olumlu yönde etkilenmekte ve yapılan yatırımdan daha fazla bir getiri sağlanmaktadır.

Beşeri sermaye toplumun nitelik ve kalitesini ifade etmekle birlikte eğitim ve sağlığın yanında nüfus ve beyin göçü de beşeri sermaye birikimi üzerinde etkilidir. Beşeri sermaye kişilerin sahip olduğu donanımları ifade ettiğinden genellikle eğitim verileri ile gösterilmektedir. Ülkelerin gelişebilmeleri için eğitilebilir nüfusu çağın ihtiyaçlarına uygun olarak eğitmesi gerekmektedir.

Eğitim, iş gücünün nitelikli bir hale gelmesini sağlamaktadır. Eğitim aynı zamanda gelir dağılımının daha adil olmasını sağlarken, tarım ve sanayi sektörünün teknolojiyle uyumlu olmasına da olanak tanımaktadır. Aynı şekilde işsizliği ve israfı azaltmakta, verimliliği ve üretimde etkinliği artırmakta ve kalkınmayı hızlandırmaktadır. Tüm bunlar beşeri sermayeyle ilgilenen kişilerin eğitime odaklanmasına neden olmaktadır. Eğitim

sayesinde kişilerin dolayısıyla toplumun beşeri sermaye birikimi artar ve toplumun refahı olumlu yönde etkilenir.

Beşeri sermayede eğitimin rolünü ortaya koymak amacıyla pek çok çalışma yapılmıştır (Tekin, 1987; Peran, 2005; Çolak, 2010; Özkale, 2015). Yapılan çalışmaların odak noktasını nitelikli eğitim oluşturmuştur. Ülkelerin eğitilebilir nüfusu eğitmesi halinde geri kalmışlık çemberini kıracağı ve gelişmiş ülkeleri kolaylıkla yakalayabileceği görülmüştür. Bu çalışmada beşeri sermayede eğitimin rolü Bartın il ölçeğinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan çalışma, yapılan diğer çalışmalardan farklılık arz etmekte ve özgün bir nitelik taşımaktadır.

Çalışmada beşeri sermayede eğitimin rolünü belirlemek amacıyla Bartın il merkezi ve ilçelerinde yaşayan gelir sahibi 400 katılımcıya yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Anket çalışmasında katılımcıların demografik özellikleri, kentsel memnuniyet, kişisel memnuniyet ve iş hayatına yönelik memnuniyet durumları incelenmiştir. Anket çalışmasından elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiş ve analiz sonuçları iktisat mantığıyla yorumlanmıştır. Çalışmada, katılımcıların eğitim ve gelir düzeyleri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ekonomik gelişmenin tanımı ve önemi belirtilmiş sonrasında ekonomik gelişmeye ilişkin kavramlardan olan büyüme kavramı açıklanmış, ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlere değinilmiş ve ekonomik büyüme modellerinden bahsedilmiştir. Ayrıca kalkınmanın içeriği ve gelişimi hakkında bilgi verilmiş ve bölüm kalkınma teorileri ile son bulmuştur.

İkinci bölümde, beşeri sermayenin tanımı, tarihsel gelişimi ve önemi belirtilmiş, beşeri sermayenin sosyal sermaye ve fiziki sermaye ile olan ilişkisi açıklanmış, beşeri kalkınma endeksi ve beşeri sermayeyi etkileyen faktörlere değinilmiştir. Bölümde ayrıca, beşeri sermayeye neden yatırım yapılması gerektiğinden hareketle, beşeri sermayenin; verimlilik, teknolojik gelişmeler, gelir dağılımı üzerine ve ekonomik gelişmeye etkisi üzerinde durularak son bulmuştur.

Üçüncü bölümde, Türkiye’de beşeri sermaye potansiyeline ilişkin; eğitim durumu, sağlık yapısı, nüfusun yapısı ve beyin göçü ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise Bartın’da yaşayan gelir sahibi bireylerin eğitim düzeyinin gelir düzeyiyle olan ilişkisini incelemek amacıyla uygulanan anket çalışması analizine yer verilmiştir.

Çalışma sonucunda 400 katılımcının genel memnuniyet oranı %61,33 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca katılımcıların eğitim ve gelir düzeylerinde meydana gelen değişimin hayat standardını, kişisel gelişimi, sosyal yaşantıyı önemli ölçüde etkilediği ve beşeri sermayede eğitimin önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

1. EKONOMİK GELİŞME

Ekonomik gelişme kavramı, iktisat literatüründe kalkınma anlamında kullanılmaktadır. Ancak ekonomik büyüme ve kalkınma farklı kavramlardır. Ekonomik gelişme ve kalkınma kavramlarının birbirleri yerine kullanılmasında sakınca görülmemektedir (Karataş & Çankaya, 2010).

Bu başlık altında öncelikle ekonomik gelişmenin tanımı ve önemi belirtilmiş ekonomik gelişmeye ilişkin kavramlardan olan büyüme kavramı açıklanmış, ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlere değinilmiş, ekonomik büyüme modellerinden bahsedilmiştir. Bölüm ekonomik gelişmeye ilişkin bir diğer kavram olan kalkınma ile devam etmiş, kalkınmanın içeriği ve gelişimi hakkında bilgi verilmiş, kalkınma teorileri ile son bulmuştur.

1.1. Ekonomik Gelişmenin Tanımı

Sosyal Bilimlerde yapılan tanımlarda fen bilimlerinde olduğu gibi uzlaşma sağlanamamıştır. Pozitif iktisadın ulaşılmış olduğu sonuçların doğruluğunu test etmek ya da bilimsel açıdan reddetmek mümkündür. Ancak normatif iktisat değer yargılarının ürünü olduğundan sonuçları test edilemez ve bilimsel açıdan reddedilemez. Normatif iktisat kişiye kendi doğrularını savunma hakkı vermesinden dolayı bilimsel nitelik taşıması zorlaşmaktadır. Bu bakımdan gelişme, büyüme ve kalkınma gibi kavramların tanımları üzerine ortak bir uzlaşma sağlanamamaktadır (Doğan B. , 2011). İkinci Dünya Savaşından sonra iktisatçılar az gelişmiş ülkelerin sorunlarını çözmeye yönelmişlerdir. Gelişme süreci, gelişmiş ülkelerin geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinde hangi yolları tercih ettiğini ifade etmektedir (Soydan, 2013).

Ekonomik gelişme; gelir artışının yanında beklenen yaşam süresinin uzatılması, fakirliğin ve açlığın yok edilmesi, hastanelerden ve sağlık hizmetlerinden daha iyi yararlanmak, bebek ölümlerinin azaltılması, eğitilmiş bireylerin artırılması, düşük suç oranları, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması gibi çok boyutlu olguları kapsamaktadır (Berber, 2011). Başka bir tanımda gelişme, kişilerin yaşam düzeylerini, kendine saygısını, özgürlüğünü artırarak bütün insanların yaşam kalitesini ve yeteneklerini geliştirme süreci olarak da ifade edilmektedir (Smith & Todaro, 1945).

Thomas R. Malthus'a göre artan nüfus, verimli toprakların varlığı, tasarrufların artması ve teknolojik açıdan yaşanan ilerlemeler ekonomik gelişmeyi etkilemektedir. Gelişme ekonomik bir süreç olmakla birlikte toplumsal yapıyla da yakından ilişkilidir. Toplumsal yapı gelişmeyi hem olumlu yönde hem de olumsuz yönde etkileyebilir. Bu yüzden ekonomik gelişme ile yapısal değişim birbirini etkilemektedir (Doğan & Şanlı, 2003).

Ülkelerin gelişebilmesinde fiziki sermaye yatırımlarının yanında beşeri sermayenin de öneminin artması gelişme ve büyüme politikalarının tekrar gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Ekonomik anlamda gelişebilmek için fiziki sermayenin, beşeri sermayenin ve sosyal sermayenin iyileştirilmesi oldukça önemlidir. Çünkü ekonomik gelişme, ülkenin toptan imkân ve değerlerinin kullanılmasıyla erişilebilecek bir düzeydir (Karagül, 2003).

1.2 Ekonomik Gelişimin Önemi

Bilime öncelik verme, mesleki eğitimi destekleme, öğrenmenin niteliğini artırma gibi unsurlar milletin sanatını artırarak ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktadır. Bu süreç bir takım zincirlemeleri beraberinde getirmektedir. Bu zincirleme öncelikle insan zekâsını ve verimliliğini artırarak, daha fazla mal üretilip bunu ihraç ederek doğal kaynakların korunmasıyla başlamaktadır. Bununla birlikte gıda üretiminde emek miktarı azalacak bu fazlalıkta tarım dışı alana yönelerek ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesini sağlayacaktır. Yapılan üretimde verimli yöntemlerin kullanılması birim üretim maliyetlerinin azalmasına neden olacak bu da ticareti teşvik ederek geliri yükseltecektir. Endüstriyel sanatlarda meydana gelen değişim yüksek ilimlerde ilerlemeyi, verimliliği, yüksek geliri beraberinde getirirken ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını da değiştirerek gelişmesini sağlayacaktır (Doğan & Şanlı, 2003).

Mushkin yapmış olduğu bir çalışmada, ekonomik gelişme sürecinde eğitim ve sağlığa aynı zamanda yapılan yatırımların eğitilmiş ve sağlıklı fertleri oluşturduğunu tespit etmiştir. Ayrıca eğitilmiş ve sağlıklı fertlerin toplumda üretici ve tüketici olarak daha etkin davrandıklarını saptamıştır (Karagül, 2003).

Nüfus, ekonomik gelişmeye ve toplumsal yaşama yön veren itici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaçağda nüfus artışı ürün artışı olarak görüldüğünden dolayı nüfusun artışı faydalı görülürken nüfusun az olması tehlikeli olarak kabul edilmiştir. 20. Yüzyıldan sonra nüfusun daha çok nitelik boyutu önem kazanmıştır. Hales'ten, Adam

Smith'e kadar yapılan çalışmalarda bir ulusun zenginliğini arttırabilmesi için insanın niteliğinden daha çok yararlanılması gerektiği dikkat çekmiştir (Doğan & Şanlı, 2003).

Gelişme, yaşam kalitesinde meydana gelen iyileşme sürecini ifade etmektedir. Gelişme kapsamında eşit düzeyde öneme sahip üç durumdan söz edilebilir. Bunlardan birincisi; gelirlerin, tüketimlerin, sağlık hizmetlerinin, eğitim düzeylerinin vb. temel koşulların iyileşmesini içeren yaşam standartlarındaki gelişim olarak ifade edilmektedir. İkincisi; sosyal, politik, kültürel, ekonomik sistemlerdeki ilerlemenin yanı sıra insana karşı verilen değer ve özgüvenin artmasını içermektedir. Üçüncü olarak ise; ürün ve hizmet çeşitliliğinin genişlemesi sonucu kişilerin seçim alternatiflerinin artması ve dolayısıyla bireysel özgürlüklerinin genişlemesidir (Günsoy, 2005).

1.3 Ekonomik Gelişmeye İlişkin Diğer Kavramlar

İkinci Dünya Savaşının ardından yaşanan teknolojik ilerleme, ülkeler arasında gelir düzeyleri ve sosyo-ekonomik yapılarda yaşanan farklılıklarda artışa neden olmuş, bu durum gelişmiş ekonomiler ve kalkınma sorununu gündeme getirmiştir (Karataş & Çankaya, 2010).

1.3.1 Büyüme

Ekonomik büyüme, belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmet kapasitesinde meydana gelen parasal artış olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu artışın büyüme olarak nitelendirilebilmesi için geçici olmaması gereklidir (Murat & Eser, 2013). Dolayısıyla ekonomik büyüme uzun vadeli düşünülmesi gereken bir makro değişkendir.

Büyüme, arz cephesinde belirlenmektedir. Üretim olanakları eğrisinin dışarıya veya uzun dönemde toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasına yol açan hükümetlerin, üretim faktörlerinin verimliliklerini artırıcı eğitim ve teknoloji politikaları ve fiziki sermaye stokunu artırıcı altyapı yatırımları gibi nedenler büyüme teorisinin konusunu oluşturmaktadır (Kibritçioğlu, 1988).

Ekonomik büyüme her bir ulusal ekonomi için önemli bir amaçtır. Büyüme ülke GSMH'sının dönemlere göre artışına; başka bir deyişle ülke ekonomisinin üretim gücünde meydana gelen değişime karşılık gelmektedir (Afşar, 2009). Ancak tek başına GSMH artışı bazı problemleri de beraberinde getirir. Bunlar; toplumun büyük bir bölümünün fakirleşmesi, toplumsal şiddetler, bölgeler arası dengesizlikler, doğal yaşamın bozulması

ve uzun dönemli büyümenin zarar görmesidir (Karataş & Çankaya, 2010). Bir ülkenin kişi başına düşen milli geliri o ülkenin gelişmişliğini gösteren bir ölçüttür. Büyüme hızı ise, milli gelirden her yıl meydana gelen kişi başına düşen nispi artışı ifade etmektedir (Siverekli Demircan, 2003).

Klasik üretim faktörleri ile gelinen noktada ekonomik olayları açıklamak zaman içinde zorlaşmıştır ve üretim faktörlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. 1929-1960 yıllarını kapsayan ABD’de yapılan bir çalışmada, yıllık ortalama büyümenin %2.93 olduğu saptanmıştır. Ancak bu büyüme oranının %0.92’lik bölümü klasik üretim faktörleri ile açıklanırken kalan %2’lik kısım beşeri sermayeyle açıklanmıştır (Karagül, 2003). Bu nedenle gelişmiş ülkeler istikrarlı büyümenin arkasında yatan en önemli faktörü beşeri sermaye olarak görmektedir (Koç, 2013).

Ekonomik büyüme aynı zamanda kişi başına düşen reel gelirin artmasını ifade etmektedir. Ekonomik büyüme; tasarrufların artması dolayısıyla yeni yatırımların yapılmasına, beşeri sermayenin artması, teknolojinin ilerlemesi gibi çok çeşitli nedenlere bağlanabilir. ABD, İngiltere ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde büyümenin kaynağı klasik üretim faktörlerindeki artıştan daha çok beşeri ve fiziki sermayeyi destekleyen teknolojik ilerlemelerdir (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

1.3.1.1 Ekonomik Büyüme Belirleyen Faktörler

Ekonomik büyüme belirleyen dört temel faktör bulunmaktadır. Bunlar: beşeri sermaye, doğal kaynaklar, sermaye birikimi ve teknolojik gelişmedir. Bu faktörler ekonomik büyümenin temel belirleyicileri olarak nitelendirilmektedir.

1.3.1.1.1 Beşeri Sermaye

18. ve 19. yy’da pek önem verilmeyen beşeri sermaye, 20. yy’ın sonlarında birçok çalışmaya konu olmuş ve ülkenin büyümesinde ve gelişmesinde payının etkili olduğu gerçeğiyle karşılaşılmıştır (Karagül, 2003).

2. Dünya Savaşı’nın ardından klasik ve Neo-klasikler için sermaye fiziki bir anlam ifade etmiş, ülkelerin gelişmesinde yeterli bir şart olarak görülmüş ve eğitilmiş işgücünün üretimde verimli olacağı göz ardı edilmişti. Ancak sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda kalkınmanın ancak insanla gerçekleşebileceği ve kalkınmayı hızlandırmak için insanın yeteneklerinden faydalanılması gerektiği görülmüştür. Nitelikli insan gücünü ifade eden

beşeri sermaye, israfi önlerken işçilerin ve işverenlerin yeteneklerini artırarak büyümeyi desteklemektedir (Karataş & Çankaya, 2010). İktisadın bir bilim olarak ortaya çıkmasıyla üretim faktörleri içerisinde yerini alan beşeri sermaye, ülkelerin ekonomik anlamda büyümeleri için önemli bir araçtır (Afşar, 2009).

Beşeri sermaye, 1970'lerin ikinci yarısından sonra ekonomik analizlerde yerini almıştır. Gelişmiş ülkelerde üretim faktörlerindeki artıştan daha fazla olan milli gelir artışı beşeri sermayeye yapılan yatırımlardan kaynaklandığı kabul görmüştür (Doğan & Şanlı, 2003).

Emek, toprağı kullanılabilir hale getiren ve sermaye mallarını üreten bir faktör olmasından dolayı üretimin önemli bir unsurudur. Üretime her şekilde katkısı olan, eğitilmiş işgücünün ortaya koyduğu her türlü emek, beşeri sermaye olarak adlandırılmaktadır. Ülkenin beşeri sermaye potansiyelinin artırılması devletin sorumluluğı altındadır. Devlet bir taraftan Ar-Ge için daha fazla bütçe ayırırken diğer taraftan üniversitelerin kalitesini artırmaya yönelik kaynaklar ayırırsa ülkenin gelişmesinin yolu açılmış olur. Aynı zamanda Türkiye'nin diğer ülkeler gibi kendi vatandaşlarından yetenekleri olanları yeniden ülkelere geri dönmeye razı edecek projeler geliştirmesi çok önemlidir. Çünkü bilim ve teknoloji alanında bir ülkenin başarısı, gelecek kuşakları ihtiyaçları karşılayacak şekilde eğitmesi ve öğretmesi ile mümkündür (Özsağır, 2013).

Ülkeler küresel anlamda başarılı olabilmek için eğitim ve teknolojiye birlikte yatırım yapmalıdır. Bu yatırımlar sayesinde beşeri sermaye birikimi olumlu etkilenecek, bu da büyümeyi harekete geçirecektir (Karataş & Çankaya, 2010). Yapılan birçok çalışma ekonomik büyüme ile eğitim harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Üretime dâhil olan insanın sahip olduğu pozitif donanımlar, bireyin üretkenliğini, gelirini artırırken; toplumun da refahını yükseltmektedir (Karagül, 2012).

Eğitim düzeyi hem beşeri sermayenin niteliğini belirleyen hem de ülkelerin ekonomik ve sosyal anlamda kalkınmasının önünü açan önemli bir faktördür. Bir toplumda kişilerin eğitim seviyelerinde meydana gelen artış, hem kişilerin gelir düzeyinin artmasına hem de ülkenin hayat standardının yükselmesine ve dolayısıyla ülkenin ekonomik açıdan gelişmesine neden olur. Eğitim seviyesi ve ekonomik gelişme arasında kurulan ilişkiden meydana gelen değişim ülkenin ekonomik, siyasi yapısı kadar eğitim sistemlerindeki farklılıklardan da meydana gelebilir. Schultz (1963)'un çalışmasını takiben emek

faktörünün bilgi ve becerisinin çıktı düzeyinde meydana getirdiği değişim dikkat çekmeye başlamıştır. Beşeri sermaye teorisi, insanı üretim fonksiyonunun bir parçası görmekten ziyade, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde temel bir unsur olarak görmektedir. Bu bakımdan beşeri sermayenin ekonomiye bilgi, beceri, tecrübesiyle sağlamış olduğu katkı, verimliliği olumlu yönde etkileyerek gelişmeyi harekete geçirmektedir (Özşahin & Karaçor, 2013).

En önemli beşeri sermaye bileşeni olan eğitim, ülkelerin gelişebilmesinde önemli bir role sahiptir. Eğitim, kalkınma sürecinde gereksinim duyulan nitelikli işgücünün meydana çıkmasını sağlarken, ülkelerin teknolojiyi içselleştirerek üretim sürecine dâhil etmesini tetiklemektedir. Bu yönleriyle eğitim seviyesinin yükselmesi bireylerin verimliliğinin artmasını, dolayısıyla ücretlerini ve iş bulma şanslarının yükselmesini aynı zamanda işgücü verimliliğinin artırmasını sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler işsizlikten kurtulmak için eğitimi bir araç olarak kullanmalıdır. Eğitim, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki farklılıkların da temel nedeni olarak ön plana çıkmaktadır (Çalışkan vd., 2013).

Okullardaki ve işyerlerindeki eğitimler sayesinde işgücünün niteliği gelişir bu da ülkenin beşeri sermayesini artırmış olmaktadır (Kibritçioğlu, 1988). Üretim faktörlerinin verimliliğini artırarak ekonomik büyümeyi etkileyen beşeri sermaye bilginin kullanıcısı ve yaratıcısıdır (Genç vd., 2010). Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki en önemli farklılıkların başında, gelişmiş ülkelerin beşeri sermayeye yatırım yapması yatmaktadır. Eğitim, yetişmiş ve kalifiye işgücünün artmasını sağlayan önemli bir faktördür. Eğitim seviyesi yüksek olan ülkeler bilime ve teknolojik gelişmelere daha kolay uyum sağlayarak hızlı bir büyüme eğilimi izlemektedirler (Karataş, 2001).

Yapılan çalışmalar 1960'lı yıllardan beri beşeri sermaye kavramını, iktisadi büyüme ve kalkınma kavramları ile ilişkilendirmiş ve aralarında pozitif etki olduğu konusunda fikir birliğine gitmiştir (Doğan & Şanlı, 2003).

1.3.1.1.2 Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar en genel biçimde, insanın doğmasıyla birlikte etrafında gördüğü, duyduğu, hissettiği her türlü pozitif değer olarak tanımlanabilir. Doğal kaynakların iktisadi faaliyet olarak değerlendirilmesinin arkasında insan hayatının devamı ve kolaylığı için kullanılıyor olması yatmaktadır.

Başka bir açıdan bakacak olursak doğal kaynakların dünya üzerinde dağılımı, ülkelerin kullanım imkânları ve kullanım miktarları eşit değildir. Doğal kaynak bakımından zengin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu kaynakları yeterince kullanamamaktadır. Ancak gelişmiş olan ülkeler söz konusu ülkelere ait olan sanayi hammaddesi ve enerji kaynağı olan doğal kaynakları çokuluslu şirketler tarafından işletip, bu ülkelere büyük bedellere satarak kârlarına kâr katmaktadır. Söz konusu olan bu sömürü düzeni '*toprak gaspı*' olarak nitelendirilmektedir (Karagül, 2012).

Gelişmekte olan ülkeler genç ve düşünen nüfuslarının yanında sahip oldukları doğal kaynaklarla da önemli bir avantaja sahiptir. Gelişmiş ülkeler kendi doğal kaynaklarının azalmasını önlemek ya da daha çok zenginleşmek için kendi enerji kaynaklarını kullanmayıp diğer ülkelerin kaynaklarına yönelmektedir. Gelişmiş olan ülkelerin bu tutumu gelişmekte olan ülkeler tarafından anlaşılmış, kendi kaynaklarının ekonomik bakımdan ne kadar önemli olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır (Karataş & Çankaya, 2010). Doğal kaynakların verimli kullanılması için yüksek verimli tarımsal işletmecilik amaç edinilmelidir. Sahip olunan toprakların gerçekten onu işleyecek ve üretim yapacak çiftçiye verilmesiyle verimlilik artabilir. Ülkeler sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynaklarını gereksiz yere kullanmamalıdır. Aynı zamanda teknolojik yenilikler takip edilmeli, sermaye ve kendini yetiştirmiş insan gücüne gereken değer verilmelidir ki büyümenin ve kalkınmanın önünde yatan engeller durdurulabilsin (Aktuğ, t.y.).

Doğal kaynaklar sınırlı, tükenebilir, kalitelerinin bozulabilir olması, üretim faktörü olarak diğerlerinden kıt olması gibi niteliklere sahiptir. Bu yüzden doğal kaynakların hem verimli şekilde hem de toplumun faydasını arttıracak şekilde kullanılması gelişmeyi büyük oranda etkilemektedir. Tüm bunlar da o ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklardan doğrudan ya da dolaylı elde edilen sonuçlardır (Başol vd., 2005).

1.3.1.1.3 Sermaye Birikimi

İktisat bilimini 'servet bilimi' olarak tanımlayan Adam Smith, milletlerin zenginliğini insan emeğine bağlamıştır. Emek, işbölümünde önemli bir faktör olarak, gelişmiş ülkelerde de sermaye birikiminde etkili bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Sermaye, üretim sürecinde sonradan üretilmiş olan, doğal olmayan üretim araçları olarak tanımlanırken, sermaye birikimi ise reel sermaye stokunun artırılması olarak tanımlanır. Sermaye birikimi, büyüme hızı ve yatırım-kaynak dengesiyle büyüme stratejilerinde

önemli bir unsurdur. Büyüme ve gelişme problemleriyle ilgilenen Smith, emekte ‘artan verim kanununun’ geçerli olacağını savunmaktadır. Smith’e göre kâr etmeyi hedefleyen girişimlerin tasarruf ve yatırımlarıyla sağlanan sermaye birikimi iş bölümü ve uzmanlaşmaya ayrıca teknik ilerlemeye yol açacak tüm bunlar da emekte artan verim kanununun geçerli olmasını sağlayacaktır (Doğan & Şanlı, 2003).

Sermaye birikimi ekonomik büyümenin belirleyicileri arasındadır. Bir ekonomide belli bir dönemdeki mal ya da hizmet üretim düzeyi veya üretim gücüne sermaye birikimi veya sermaye stoku denir. Üretim esnasında uzun dönemli kullanılan bina, makine ve teçhizat gibi unsurların yanında insanların yaptığı yol, baraj ve konut yatırımları sermaye stokunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda fiziki bir anlam ifade etmeyen eğitim, sağlık, ar-ge gibi varlıkları da içine almaktadır.

Türkiye, 1960’lı yıllardan 1980 yılına kadar ‘ithal ikamesine dayalı büyüme stratejisini’ uygulanmış sonrasında piyasa çerçevesinde ‘ihracata dayalı (dışa açık) büyüme stratejisini’ benimsenmiştir. Kapalı bir ekonomide ithal ikamesine dayalı büyüme stratejisi benimsenmiş; düşük faiz ve kur politikası, devletin alt yapı yatırımlarının yanından üretim faaliyetlerinde bulunması gibi kamu müdahaleleriyle sermaye birikiminin artırılıp ekonomik büyümenin ivme kazanması hedeflenmiştir. Ekonominin dışa açılmasıyla yabancı sermaye yatırımları ve özel kesim yatırımlarının desteğiyle sermaye birikim sürecine hız vermek hedeflenmiştir. Devlet ise bütçesini alt yapı yatırımlarına yönelterek kaynakların verimli kullanılmasına neden olmuş ve ekonomik büyümenin hızlanması hedeflenmiştir. Ancak hedeflenenin aksine sermaye birikim hızında gerileme ve ekonomik büyüme oranında yavaşlama yaşanmıştır (Saygılı vd., 2005).

Sermaye birikimi iktisatçılar tarafından gelişmenin kaynağı olarak görülmektedir. Kalkınmada sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve istihdam artışı gibi faktörler pozitif bir etki oluştururken; girişimcinin az olması, sosyal ve siyasal koşullardaki bozulmalar negatif etkilere neden olmaktadır. Sermaye birikimini engelleyen en önemli nedenlerden biri insanların gelirlerinin düşük olması ve dolayısıyla da sermaye taleplerinin düşük olmasıdır. Talebin düşük olması pazarın dar olmasına ve yatırımcıların bu isteği düşünerek sermaye talebinin düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Üretimde yeteri kadar sermaye kullanılmaması verimin düşük olmasına dolayısıyla da insanların reel gelirinin düşük olmasına neden olmaktadır. Sermaye talebi kısır döngüsünün kırılması teknolojik

gelişme ve beşeri sermaye yatırımlarına ağırlık verilmesiyle mümkün olabilecektir (Karataş & Çankaya, 2010).

1.3.1.1.4 Teknolojik Gelişme

Teknoloji, yeni bir üretim yaparken ürünlerin maliyetini azaltan ve nitelikli biçimde üretimine imkân veren bir süreci anlatmaktadır. Üretim sürecinde ileri teknolojinin kullanılması ancak beşeri sermayenin kullanımı ile mümkündür. Bu açıdan insanın niteliği teknolojik gelişme açısından önemlidir. Günümüzde sanayileşmiş ülkelerin ulaştığı oldukları mevcut durum, teknolojiyi kopyalayamayıp bizzat teknolojiyi üretmiş olmalarına ve teknolojik alanda yapılan revizyonla ilişkilidir. Sanayileşmiş ülkelerin bu konumda olmalarının altında yatan nedenler fiziki sermaye ve beşeri sermayeye gereken önemi vermeleri ve teknolojik ilerlemeleri yakından takip etmeleridir (Karataş & Çankaya, 2010).

Gerek tarım, gerekse sanayi ve bilgi toplumlarının temelinde, ülkeye özgü bir teknolojik anlayış yatmaktadır. Bu yüzden gelişmek isteyen ülkeler teknolojiyi bulmalı, buldukları teknolojiyi çağın koşullarına uygun olacak şekilde geliştirmeli ve üretimin her alanına yaymalıdır (Erkan, 1992). Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler teknolojiyi üretmek yerine satın alan ülkeler olarak ön plana çıkmaktadır (Karaöz & Albeni, 2003). Bu ülkeler yetenekli insanların sayısını eğitimle arttırılabilir. Ancak yetenekli insanların çoğalması ve bilgiyi genişletmek de tek başına yeterli değildir. Ekonominin büyüebilmesi için en etkin teknolojinin uygun biçimde kullanımı sağlanmalıdır (Doğan & Şanlı, 2003).

Büyüme sürecinde, bilgi ve teknolojiyle üretim araçlarının ve üretim ilişkilerinin gelişmesi üretimde yapabilirlik kapasitesinin artmasına yol açar. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçlerinin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için yeniliklere açık bir rekabet gücü gereklidir. Bu da fiziki ve beşeri sermaye birikiminin yanında bilimsel ve teknolojik ilerlemeyle sağlanabilir (Kaynak, 2003).

Ekonomik büyümenin arttırılmasında eğitim ülkemizin en önemli eksiklerinden bir tanesidir. İktisatçılar, ekonomik büyüme sürecinde eğitimin ve beşeri sermayenin çok önemli bir rolünün olduğu konusunda hemfikirlidir. Kas gücüne değil, beyin gücüne dayalı bir üretim yapısından teknolojiyi iyi kullanan bilgili, becerili ve alanında uzmanlaşmış işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye gelir bakımından başka ülkelerle karşılaştırıldığında eğitim çabalarının yetersiz olduğu ve gelişmekte olan ülkelerin gerisinde olduğu görülmektedir (Keskin, 2011).

Beşeri sermayeyi ifade eden eğitim seviyesi ile teknolojik gelişme arasındaki olumlu ilişki, kişi başına çıktığı etkilemektedir. İşgücü verimliliğinin yükselmesi kalkınmanın hızlanmasına, rekabet gücünün artmasına ve uzun dönemde istihdam imkânlarının gelişmesine yardımcı olmaktadır (Çalışkan vd., 2013).

Ülkeler gelişebilmek veya kalkınabilmek için yeni teknolojiler üretmeli, bu teknolojiyi geliştirmeli, üretime yansıtmalı ve bu süreci devam ettirerek toplumsal faydaya hizmet etmelidir. Bilgi çağında var olabilmenin en önemli koşulu; ileri teknolojiye, bilgiye ve kalifiye işgücüne sahip olabilmektir. Zengin sermaye sayesinde bilgiyi üreten sanayileşmiş ülkeler, maliyetini karşılayarak bilgiyi üretebilirken aynı zamanda bu bilgiyi ekonomik hayata aktarabilmektedirler (Karataş, 2001).

1.3.1.2 Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme modellerinin amacı, ülkeler arasında meydana gelen büyüme oranlarının ve gelir farklılıklarının nedenlerini açıklamaktır (Berber, 2011). Ülkelerin farklı büyüme oranlarına, gelir düzeyine ve refah farklılıklarına sahip olmaları iktisatçıların ilgisini çekmiştir. İktisat literatüründe başlıca iki büyüme teorisi bulunmaktadır.

1.3.1.2.1 Neo-Klasik Büyüme Modeli

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farkın açılması bu ülkeler arasındaki gelişmişliğin nedenlerinin büyüme teorilerinde incelenmesine sebep olmuştur (Taban & Kar, 2006). Neo-klasik büyüme modelinde Robert Solow, diğer iktisatçılara göre ön plana çıkmaktadır (Göktaş Yılmaz, 2005).

Azalan verimler kanununa tabii olan Neo-Klasik büyüme modelinde, model durağan hale geldiğinde, teknolojik gelişme ve nüfus artış hızı büyümeyi belirleyen temel unsurlardandır. Modelde tasarruf oranıyla, durağan olan sermaye-işgücü ve kişi başına gelir seviyesi doğru orantılıdır. Modele göre daha fazla tasarruf yapan ülke diğer ülkelere kıyasla daha çok tasarruf yaptığından daha zengin olacaktır. Ancak tasarruf miktarındaki artış durağan haldeki büyüme hızına etki etmemektedir (Kar & Taban, 2003).

1950'den 1980'li yıllara kadar etkin olan modelin temel varsayımları; sermayenin marjinal verimliliğinin azalması, faktörler arası ikamenin mümkün olması, ölçeğe göre sabit getirinin olması şeklinde sıralanabilir (Eser & Ekiz Gökmen, 2009). Ayrıca neo-

klasik büyüme modelinde beşeri sermayenin üretkenliğinde meydana gelen değişimler dikkate alınmamaktadır (Yener Ercan, 2000).

Neoklasik büyüme, ekonomik büyümenin belirleyicilerini; tasarruflarda, fiziksel sermayede, nüfus artışında ve sermaye stokunda meydana gelen artış olarak kabul etmiştir (Koç, 2013). Modelde nüfus artışı ve teknolojik gelişme ekonomik büyümeyi etkilerken, tam tersi geçerli değildir. Bu Neoklasik büyüme modelinde nüfus artışı ve teknolojik gelişmenin dışsal kabul edildiği anlamına gelmektedir (Özsağır, 2013). Kısa dönemde büyüme etkisi ortaya çıkarken, uzun dönemli büyümenin olamayacağını, kalkınmanın milli gelir düzeyinde oluşabileceğini söylemektedirler. (Karataş & Çankaya, 2010).

Teknolojiyi dışsal kabul edip, üretim faktörleri içerisine dâhil etmeyen Neo-Klasik büyüme modeli, teknolojiyi üretimin ‘yan ürünü’ olarak kendiliğinden ortaya çıktığını kabul etmektedir. Solow çalışmasında bu yan ürünün ekonomik büyümede önemli bir rolünün olduğunu ortaya çıkarmıştır. Solow yapmış olduğu bir çalışmada, emek ve sermayenin yanında teknolojinin refah artışında önemli bir faktör olduğu görüşü birçok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Bu görüş ‘Solow Artığı’ olarak bilinmekle birlikte ve refah artışının açıklanamayan kısmının teknolojik gelişmeler olduğunu ifade etmektedir. Teknolojinin üretimin aktif bir girdisi olduğu varsayımı Neo-Klasik varsayımlara uymadığı için benimsememiştir. Daha sonra ise İşsel Büyüme modelinde teknoloji hak ettiği yeri alabilmiştir (Karaöz & Albeni, 2003). Modeldeki sorunlar şunlardır;

- Ülkelerarası farklılıklar: Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler beşeri sermaye ve fiziksel sermayenin kıt olması yüzünden gelişmiş ülkeleri yakalayamazlar. Modelin aksine ülkelerin faktör donanımlarının farklı olması sermayenin marjinal verimliliğinin de farklı olmasına neden olacaktır.
- Yakınsama oranı: Modele göre az gelişmiş ülkelerin sermaye stoku az olduğundan sermayenin marjinal getirisi daha fazla olacak ve yoksul ülkeler daha kısa sürede durağan duruma ulaşacaklardır. Ancak aynı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde yakınsamanın gerçekleşebileceğini; az gelişmiş ülkelerinse gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelir farklılıklarının iyice açılacağı yapılan çalışmalarda görülmüştür.
- Getiri oranı: Modele göre az gelişmiş ülkelerin sermaye stoku az olduğundan sermayenin marjinal getirisi daha fazla olacak ve gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere sermaye akışı olacaktır. Ancak ülke verileri sermayenin

ulusal gelirdeki payının gelişmiş ekonomilerde daha yüksek olduğunu ve bu sermaye hareketinin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır.

Modeldeki bu sorunlar sermayenin milli gelirdeki payının önemli bir role sahip olduğunu, bu pay artıkça çıktıdaki azalmanın da o oranda yavaşladığını meydana çıkarmıştır. Bu modelin geçerliliğini kaybetmesinin bir diğer nedeni de tam rekabet varsayımına dayanmasıdır (Şiriner & Doğru, 2005). Neo-klasik büyüme modeli, 19. yy başlarından itibaren ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki farkı açıklayamamış ve geçerliliğini yitirmiştir (Afşar, 2009). Teknolojinin dışsal olduğu varsayımının gerçekçi olmaması ve beşeri sermayeye gereken öneminin verilmemesi üzerine yeni bir büyüme modeli ortaya atılmıştır (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

1.3.1.2.2 İçsel Büyüme Modeli

Solow modelinin, teknolojiyi dışsal kabul etmesinden dolayı ekonomik büyümenin nasıl meydana geldiğini açıklayamaması içsel büyüme modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Taban & Kar, 2006). İçsel büyüme modelleri ülkelerin büyümesinde bilimsel ve teknolojik ilerlemenin önemli olduğunu ancak bu faktörlerin kendi hallerine bırakılmaması gerektiğini ön plana çıkarmaktadır (Arısoy, 2011). Bu model 1980’li yılların sonlarında Paul Romer ve Robert Lucas tarafından geliştirilmiş ve ekonomik büyüme oranındaki artışı modelin içsel değişkenlerine göre açıklamışlardır (Göktaş Yılmaz, 2005).

Romer, içsel büyüme modellerinde beşeri sermayeye vurgu yapan ilk kuramcılardan biridir. Romer, beşeri sermayeye sahip olan ülkelerin üretmiş oldukları ürünleri piyasaya sürme ve teknolojiyi yakalamada daha hızlı olacakları ve daha çabuk büyüyeceklerine vurgu yapmıştır. Lucas ise beşeri sermayenin hem verimliliği artırıp hemde üretim faktörlerinin tamamına katkı sağlayıp ekonomik büyümeye etki edeceğinin altını çizmektedir (Özşahin & Karaçor, 2013). Lucas’ın büyüme modeli, beşeri sermayeye gereken önemin verildikçe büyüme hızının da sürekli artacağını, dolayısıyla da beşeri sermayenin fiziki sermayenin aksine azalan verimlere tabi olmayacağını ileri sürmektedir (Genç vd., 2010).

Büyüme modelleri arasındaki en önemli farklardan biri de Neo-Klasik büyüme modellerinin sermayenin azalan getirisini kabul ederken, içsel büyüme modelleri sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun bir sürede büyümeyi azaltmayacağını kabul etmektedir (Kar & Taban, 2003). İçsel büyüme modeli,

ekonomik büyüme bilgi, beşeri sermaye ve teknolojik gelişme gibi faktörlerle açıklamış ve modelde bunları içselleştirmiştir (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

İçsel büyüme teorisiyle, beşeri sermaye büyüme literatürüne dâhil olmuştur. Üretimin pasif faktörleri doğal kaynaklar ve fiziksel sermayeden oluşmaktadır. Nitelikli insan gücünü oluşturan beşeri sermaye ise, doğal kaynakları bulan, fiziksel sermayeye yön veren, ülke ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayan aktif bir unsurdur. İçsel büyüme teorisi, eğitimin verimliliğini işgücü verimliliğiyle arttırarak, kişisel gelir ve milli geliri arttırmayı hedeflemektedir. Neoklasik modelden ayrılan tarafı beşeri sermayeyi dâhil etmesi ve sermayenin artan getirisinin olabileceğini kabul etmesidir (Afşar, 2009).

Teknolojinin içselleştirilmesi üretim sürecinde verimliliği artırarak büyüme katkı sağlamıştır. Beşeri sermayenin içselleştirilmesi ise eğitilmiş ve tecrübeli işgücünün teknolojik ilerlemesini desteklemiştir (Koç, 2013). Neoklasik büyüme modelinde Y Hasıla düzeyini, K sermaye stokundaki değişmeyi L ise işgücü miktarını ifade ederken üretim fonksiyonu $Y=f(K,L)$ şeklinde ifade edilmekteydi. İçsel büyüme modelinde teknolojinin içselleştirilmesiyle teknik ilerleme T olarak ifade edildiğinde üretim fonksiyonu $Y=f(K,L,T)$ şeklini almıştır. Teknik ilerlemeler doğrudan verimliliği ve sermayenin getirisini artırarak ilave yatırımlar sayesinde geliri artırmaktadır (Özsağır, 2013).

Şimdiye kadar sermaye kavramı fiziki bir anlam ifade ederken, içsel büyüme teorisiyle fiziki olmayan beşeri ve sosyal sermaye gibi değerleri içinde barındıran bir faktör olduğu kabul edilmiştir. Az gelişmiş ülkelerin gelişmemelerinin ardında yatan sebepler sadece fiziki sermaye yetersizliğiyle açıklanamayacağı gibi gelişmiş ülkelerin gelişmiş olması da fiziki sermaye ile açıklanamamaktadır. Bu nedenle içsel büyüme modellerinde ülkelerin gelişebilmesine katkı sağlayan fiziki sermayenin yanında beşeri sermaye, sosyal sermaye, teknolojik ilerlemeler, politik istikrar da sermaye olarak kabul edilmektedir (Karagül & Masca, 2005).

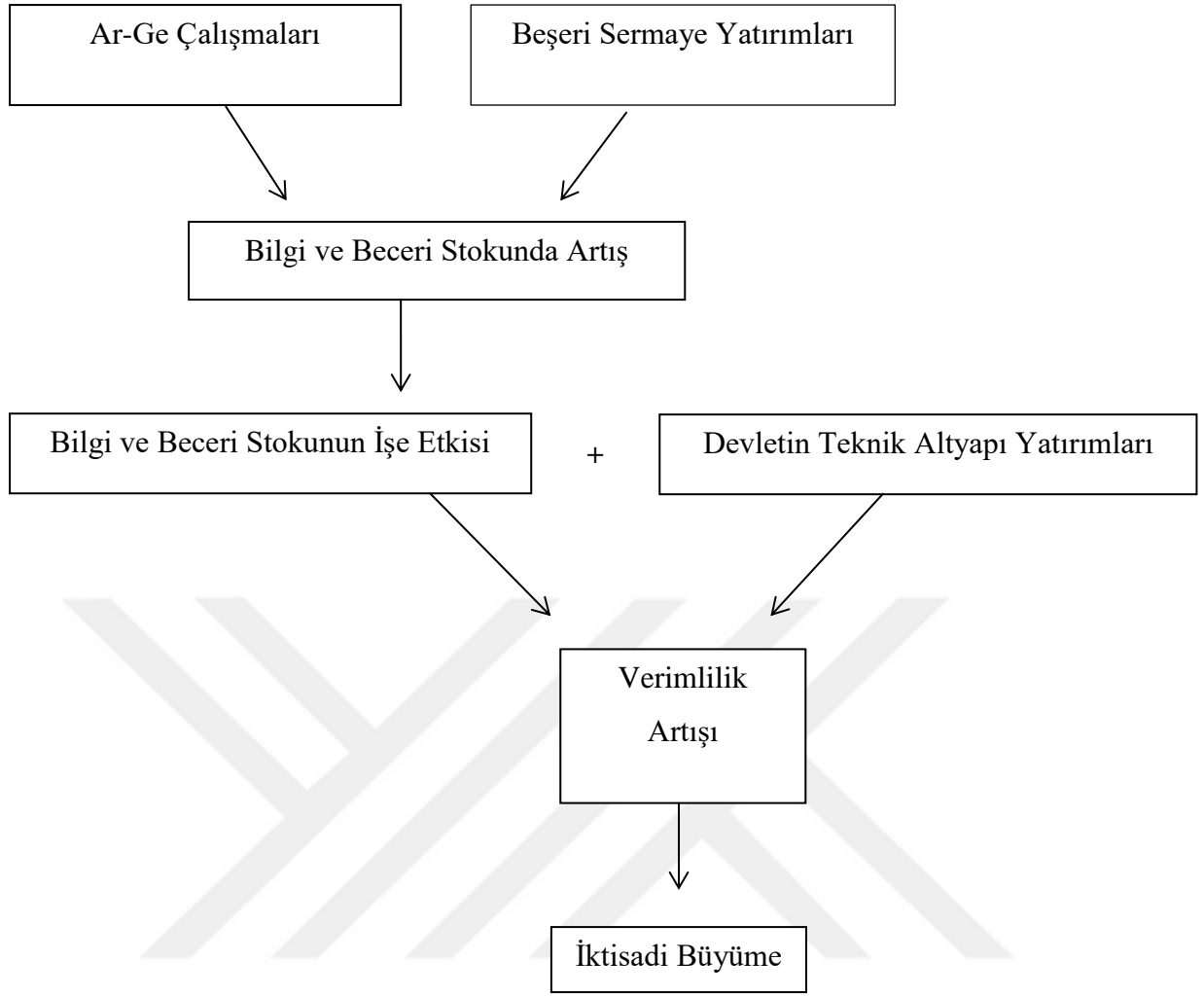
Az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarının sonuçsuz kalmasında birçok neden olmakla birlikte en çok göz önüne çıkan unsur fiziki sermayeye çok kaynak ayırmalarına karşın, bu ülkelerin eğitim için az miktarda kaynak ayırmaları yatmaktadır. Her ne kadar eğitim giderleri bu ülkeler için ağır bir yük olsa da az gelişmişlik kısır döngüsünü kırabilmeleri için insana yatırım yapmaları gerekmektedir (Doğan & Şanlı, 2003). Lucas'a (1988) göre beşeri sermaye bakımında gelişen ülkelerde insanlar daha verimli olmakta ve

daha çok kazanç sağlamaktadır. Bu da doğudan batıya beyin göçünün gerçekleşmesine neden olmaktadır. Beyin göçü hem az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki nitelikli insanların daha iyi şartlarda yaşamak için göç etmesine neden olarak yoksulluğun devamını sağlamakta, hem de gelişmiş ülkelerin durgun duruma girmesini engellemektedir (Karaöz & Albeni, 2003).

Son iki yüzyıldır gelişmekte olan ülkelerde görülen sürekli büyümeye neden olan faktörleri ölçmek amacıyla içsel büyüme modelleri çerçevesinde AK diye bilinen bir model ortaya atılmıştır. Rebelo (1991)'ya ait olan ve Romer (1896) ve Lucas (1988) tarafından benimsenen AK modeli, sermayenin azalan marjinal getirisi varsayımını kaldırarak dışsal teknolojik gelişmenin var olmadığı durumda bile uzun dönemde kişi başına büyümenin sürdürülebileceğini göstermektedir. Bu model;

$$Y=AK$$

Şeklinde adlandırılmıştır. Bu üretim fonksiyonunda pozitif bir sabit olan A teknolojik seviyeyi gösterir ve teknolojiyi etkileyecek her şeyi içine almaktadır. K ise sermaye stokunu göstermektedir. Bu üretim fonksiyonunda sermaye faktörü ile ekonominin çıktısı arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu varsayılmaktadır. Modelde K beşeri sermaye faktörünü içine alacak şekilde ele alınmaktadır. Azalan verimlerin olmadığı bu modele göre sermaye stoku yüksek olan ülkeler, fiziksel sermaye yatırımlarını artırarak büyümeyi hızlandırabileceklerdir (Arısoy, 2011).

Şekil 1: Bilgi Ekonomisinde Büyüme Süreci, Kaynak: (Özsağır, 2013)

Şekil 1’ de görüldüğü üzere içsel büyüme teorisinin temelinde Ar-Ge çalışmaları ve beşeri sermaye yatırımları yer almaktadır. Bu faktörler bilgi ve beceri sermaye stokunun artmasına yol açmaktadır. Elde edilen bilgi ve becerilerin işe uygulanması, devletin teknik altyapı yatırımlarının da katkısıyla verimliliğin artmasına yol açarken, ekonomik büyüme gerçekleşecektir (Özsağır, 2013).

1.3.2 Kalkınma

Geri kalmış toplumların problemlerini çözmeye yönelik atılacak adımlarda, kalkınma kavramının büyüme, yapısal değişme, sanayileşme ve modernleşmeyle ilişkileri iyi incelenmelidir. Kalkınma, ekonomik ve ekonomik olmayan kaynakları içinde barındıracak şekilde tanımlanmalıdır. Tek başına ekonomik büyümenin ya da teknolojinin kalkınma için yeterli olmadığı ekonomik kaynakların yanında; bilim ve aklın yolunda yeniliğe açık olma, gelişme ve ilerleme bilinci, dayanışma, işbirliği, siyasal bağımsızlık

gibi ekonomik olmayan kaynakları da içinde barındıran bir kavram olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Yavilioğlu, t.y.). Aynı zamanda fakirliğin azaltılması, temel ihtiyaçların giderilmesi, insana ve insani değerlere daha çok önem verilmesi, toplumsal refahın yaşam kalitesiyle birlikte artırılması kalkınmanın öncelikli amaçları arasındadır (Karataş & Çankaya, 2010). Kalkınma kavramı, büyümeden farklı olarak, uzun dönemli sosyo-kültürel gelişme sürecini ifade etmektedir. Kalkınma sadece ekonomik büyümeye indirgenemeyecek kadar çok boyutludur (Özyakışır, 2011).

Kalkınmanın devamlı bir hale gelebilmesi için, beşeri sermaye olarak bireylerin eğitilmesi yani bilgi ile donatılması gereklidir (Eser & Ekiz Gökmen, 2009). Beşeri sermaye yatırımları teknolojinin etkin kullanılmasını, işgücü ve sermaye verimliliğini artırarak ekonomik kalkınmayı desteklemektedir (Koç, 2013).

Fiziki sermayeye yatırım yaptıklarında iktisadi kalkınmayı sağlayabileceklerini düşünen az gelişmiş ülkeler kaynaklarını beşeri sermayeye dolayısıyla da eğitime yönlendirmemiş bunun yerine fiziki sermayeye yatırım yapmışlardır. Az gelişmiş ülkeler fiziki sermayeye yatırım yapıp eğitime gerekli kaynağı ayıramadıklarından dolayı az gelişmiş zincirini kırıp kalkınmayı başaramamaktadır (Doğan & Şanlı, 2003).

Ekonomilerini güçlendirerek iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek isteyen ülkelerin '*küresel düşünüp, yerel uygulama*' mecburiyetleri bulunmaktadır. Her ülkenin kalkınabilmesi için global ölçekte tehdit ve fırsatları dikkate alarak, kendi ulusal ekonomi politikalarını oluşturması gerekmektedir (Karagül, 2012). İktisadi kalkınma, bir ülkedeki üretim ve gelirden meydana gelen artışların yanında ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan çok yönlü iyileşme sürecini ifade etmektedir (Berber, 2011). Üretim yaparak artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak ve ülkelerin yaşam standartlarını yükseltmek ekonomik kalkınma politikasının en açık hedeflerindedir. İkinci dünya savaşından sonra kurulan Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi kuruluşlar bu hedeflere uygun olacak şekilde kendine geliştirmiştir (Harris, 2000).

1970'lere kadar gelişmekte olan ülkeler kalkınmayı ekonomik büyüme ile birlikte düşünmüştür. Ancak tek başına iktisadi büyümeyi amaçlamanın gelir dağılımında eşitsizliğe, toplumun yoksullaşmasına, bölgesel dengesizliklere, doğal çevrenin ve doğal kaynakların tükenmesi ya da bitmesine neden olacağı yaşandıkça anlaşılmıştır. En genel anlamda kalkınma, ülke genelinde kültürel, siyasal ve toplumsal kurumlarda değişimi

kapsayan ve beşeri sermayeyi içinde barındıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalkınmak isteyen ülkelerin insanı önemsemesi ve sorunların merkezine insanı koyması kalkınma şanslarını artıracaktır (Çabuk, 2003). Ülke vatandaşlarının refahını arttırabilmek ancak ekonomik kalkınmanın temelinde yatan faktörlerin harekete geçirilmesi ile mümkündür (Keskin, 2011).

Kalkınma başka bir ifadeyle kişilerin refah düzeylerini artırmak amacıyla devleti yönetenlerin çeşitli ekonomi politikaları izleyerek, toplumun yapısını değiştirmesidir. Ekonomik gelişme kişi başına düşen mal ve hizmet birimleriyle ifade edilebildiği gibi, kişi başına düşen eğitim ve sağlık harcamalarına paralel, okur yazarlık ve okullaşma oranı, ortalama yaşam süresi gibi göstergeler gelişmişliğin göstergeleridir (Hoşgörür & Gezgin, 2005).

1.3.2.1 Kalkınma Kavramının İçeriği ve Gelişimi

Kalkınma iktisadı 1930'lerde Büyük Bunalımla ortaya çıkmaya başlamıştır. 1939-1945 arasındaki küresel ekonominin çökmesiyle de asıl ivmeyi kazanmıştır. Kalkınma kavramının toplumların şartlarına uygun olarak sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme, yapısal değişim gibi kavramlarla iç içe geçmiş ve anlam kaymasına uğramıştır. Kavramların anlam kaymasına uğraması toplumların tek düze olmamasından kaynaklanan oldukça doğal bir durumdur (Yavilioğlu, 2002). 19. yüzyılın başlarına kadar ülkelerin kalkınabilmesi için sadece fiziki sermaye yeterli görülürken 20. Yüzyılın ortalarından itibaren beşeri sermaye dikkat çekmeye başlamıştır (Karataş & Çankaya, 2010).

Harberger, Şili üzerinde incelemede bulunmuş ve teknik ilerlemenin kalkınmayı hızlandırdığı, iş gücü kalitesini geliştirmenin de ülke için önemli bir itici güç olduğu tespit etmiştir (Doğan & Şanlı, 2003). Kalkınmak isteyen bir toplum, ekonomik kaynakları üretime dönüştüren beşeri sermaye faktörünü de hesaba katmalıdır (Yavilioğlu, t.y.).

Dünya ölçeğinde kalkınma kayıtlarında elde edilen başarılarla, iki esas nokta büyük zarar vermektedir (Harris, 2000).

- Kalkınmanın faydaları, gelir eşitsizlikleri nedeniyle dengesiz bir şekilde dağılmaktadır. Dünyanın geneli zengin olurken, nüfusun kalanı yoksulluğa ve yetersiz beslenmeye maruz kalmaktadır.

- Kalkınmanın bir diğer zararı ise sosyal yapı ve çevre üzerinde görülmektedir. Birçok geleneksel toplumun gelişim sürecinde, doğal çevreye(ormanlık alanlar, su kaynakları vb.) önemli düzeyde zarar verilmiştir. Kentsel alanda yaşanan gelişmeler; çevre kirliliği, ulaşım sistemlerindeki dengesizlik, altyapı sistemleri vb. faktörler nedeniyle doğal sistem büyük ölçüde zarar görmektedir. Eğer doğal çevrede yaşanan bu tahribat kontrol altına alınmazsa ekosistemin bozulmasına ve gelişimin getirdiği kazanımlardan daha fazla zararın ortaya çıkmasına neden olabilir.

Büyüme kavramı; kişi başına reel gelir düzeyinin, üretim gücünde meydana gelen artışa dayalı olarak artması olarak tanımlanmaktadır. Kalkınma kavramı ise, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi olguları da içerecek şekilde kişi başına sürekli üretim artışını ifade etmektedir. Bu yönüyle iktisadi kalkınma kavramı, yapısal değişimi içinde barındırmakta ve az gelişmiş ülkelerdeki gelişmeyi daha çok ifade etmektedir. Büyüme, ülke ekonomisinin üretim gücünde sayısal/niceliksel olarak ölçülebilen genişleme ve miktar artışı olarak ifade edilirken; kalkınma, niteliksel değişim yolunda olan bir yapıya işaret etmektedir. Bu bakımdan ekonomik kalkınma hem daha fazla çıktı hem de teknik ve kurumsal yapıdaki yapısal değişimi ifade etmektedir (Karataş & Çankaya, 2010). Türkiye, kalkınma yolunda Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana büyük çaba sarf etmiş ancak kalkınmada istediği çabayı gösterememiştir (Keskin, 2011).

1.3.2.2 Kalkınma Teorileri

Kalkınma teorileri, kalkınmak isteyen ülkeler için yakalama, yetiştirme anlamı içeren teorilerden oluşmaktadır (Ercan & Biçer, t.y.). Az gelişmişlik teorileri şeklinde de adlandırılan kalkınma teorileri, az gelişmişliğin dünyanın geneline hâkim olmasından dolayı siyasi ve akademik çalışmalarda yoğun olarak konu edilmiştir. Bu çalışmalarda az gelişmişlik; gelişmiş ülkelerin geçirmiş olduğu ekonomik ve sosyal sürecin aynısının, az gelişmiş ülkelerde yaşanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Teoriler, az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmesi için, gelişmiş ülkelerin geçmiş olduğu yolu izleyerek kalkınabileceği varsayımı üzerine kuruludur (Karagül, 2012). Bu teorilerin en bilinenleri;

- Rostow'un Tarihsel Büyüme Aşamaları Teorisi
- Rodan'ın Büyük İtiş Teorisi
- Nurkse'nin Kapalı Çember Teorisi

- Boeke ve Lewis'in İkili Yapı Teorisi
- Hirschman'ın Dengesiz Büyüme Teorisi'dir

1.3.2.2.1 Rostow'un Tarihsel Büyüme Aşamaları Teorisi

Amerika'lı iktisat tarihçisi W. Rostow'un modern tarihin seyri hakkında yaptığı genellemeler literatüre Tarihsel büyüme aşamaları yada Safha teorisi olarak geçmiştir. Rostow, tarihsel büyüme aşamaları konusundaki görüşlerini 1958 yılında Cambridge Üniversite'sinde vermiş olduğu, 'An Economic Historians Way of Envisaging the Sweep of Modern History' (Bir İktisat Tarihçisi için Modern İktisat Tarihinin Seyrini Kapsamaya Yönelik Bir Yol) adlı konferansında dile getirmiştir. 1960 yılında yayınladığı 'The Stages of Economic Growth; A Non-communist Manifesto' (Ekonomik Gelişme Safhaları; Komünist olmayan bir Manifesto), adlı eserinde de görüşlerini sistemleştirmiştir (Berber, 2011).

Rostow, toplumların beş aşamadan geçerek tarihsel anlamda kalkınmasını tamamlayacağını öne sürmektedir. En gelişmiş ülkeler sürecin sonunda iken, az gelişmiş ülkeler bu sürecin başında yer almaktadır. Bu aşamalar şu şekilde sıralanmaktadır (Rostow W. , 1959);

- Geleneksel Toplum
- Kalkışa Hazırlık
- Kalkış
- Olgunluğa Geçiş
- Kitlesel Tüketim Çağı.

Geleneksel toplum tarih bakımından 18. yy'dan önceki devir ya da Newton öncesi dönemi kapsar. Toplumda ananeler, gelenekler ve görenekler etkin rol oynar. Geleneksel toplumlar olarak ifade edilen Newton öncesi toplumlara verilebilecek örnekler; Çin'deki hanedanlar, Ortadoğu ve Akdeniz Medeniyetleri ve Ortaçağ Avrupa'sı şeklinde sıralanabilir (Berber, 2011). Teknoloji kısıtlı ve toplum bilgi birikiminde uzaktır. Yani bu aşamada verimlilik çok düşük, üretim tarım ağırlıklı ve toplum değişime kapalıdır (Karagül, 2012). İş bölümü gelişmemiş, kişi başına gelir çok düşüktür. Toplumun ekonomik, siyasi ve hukuki kurumları gelişmemiştir (Yıldırım & Örnek, 2009).

KalkıŖa hazırlık aŖamasında Ŗartlar toplumun kendi iç dinamikler yada harici kuvvetler tarafından hazırlandığı bir süreçtir. GemiŖte hazırlık Ŗartlarının toplumun içinden gelen kuvvetlerle değil de daha çok geliŖmiŖ toplumların yapmıŖ olduğu etkilerle meydana geldiği grlmŖtir (Berber, 2011). Bu aŖamada giriŖimciler yenilik yapmaya ve üretimin riskini karŖılamaya hazır olarak ortaya ıkmıŖtır. Ayrıca bu dönemde tasarrufların artıŖı, nüfus artıŖından daha yüksek seyrederken, tarıma verilen değer azalmıŖ, sanayi ve ticaret kesimleri geliŖmeye baŖlamıŖtır (Karagül, 2012). Bu aŖamayı yaŖayan bir toplumda Ŗu geliŖmeler ortaya çıkmaktadır (Rostow W. , 1970):

- Bu aŖamadaki toplumlar nüfusunun %75 veya daha fazlasını tarım sektöründe bulundururken, nüfusun sanayiye ve hizmetler sektörüne doğru kaymaya baŖlaması gerekir.
- İktisadi yapısı kendi içine kapalı olmaktan çıkıp hem içerde hem dıŖarda yeni pazarlar açılmalıdır.
- Geleneksel toplumun büyük toprak sahiplerinin fazla kazancının, sanayi sektörüne yani yatırıma aktarılması için önlemler alınmalıdır
- İnsanlar içinde buldukları sınıfa göre değil, gittikçe uzmanlaŖan kabiliyetlerine göre değerlendirilmelidir.

KalkıŖ aŖaması modern toplumların tarihindeki en önemli aŖamadır. İktisadi geliŖmeyi gerekleŖtiren gler bu aŖamada geliŖir ve topluma hakim olur. KalkıŖ aŖamasının temelleri kalkıŖa hazırlık aŖamasında atılır. Bu aŖamada tarım sektöründe kullanılan üretim tekniklerinde olumlu yönde deđiŖimler yaŖanmıŖ, tarımla ilgilenen çiftçilerin sayısı artmıŖ ve dolayısıyla piyasaya yönelik üretim baŖlamıŖtır. KalkıŖa hazırlıkta olduğu gibi kalkıŖ aŖamasında da baŖarıya ulaŖmada tarım sektöründe yapılacak köklü deđiŖikliklerin önemi fazladır. Sanayi sektöründe ise yeni sanayi kolları ortaya ıkmıŖ ve süratle geliŖmiŖtir. Milli gelirin %10'undan fazlası yatırımlara aktarılmıŖ, yüksek geliŖme hızı gösteren imalat sanayi kolları ortaya ıkmıŖtır (Berber, 2011). KalkıŖ aŖaması İngiltere'de 1783-1802, Fransa'da 1830-1860, Belçika'da 1833-1860, Amerika'da 1843-1860, Almanya'da 1850-1873, İŖve'te 1868-1890, Japonya'da 1878-1900, Rusya'da 1890-1914, Kanada'da 1896-1914, Arjantin'de 1935, Türkiye'de 1937, Hindistan'da 1952, Çin'de 1952'de gerekleŖmiŖtir. Ancak Rostow'un kalkıŖ için ileri srmŖ olduğu kriterler Türkiye'nin kalkınma süreci açısından değerlendirildiğinde pek gerçeği yansıtmamaktadır (Yıldırım & rnek, 2009).

Olgunluğa geçiş aşaması, kalkış aşamasından sonra gelir. Bu dönemde sosyal ve ekonomik yapı tamamen değişmiş durumdadır. Teknoloji bu dönemde ülkenin geneline yayılır ve üretim talebi karşılayacak seviyeye ulaşırken, ihracat yoğun olarak sanayi mallarına kaymış ve üretim zinciri tamamlanmıştır (Karagül, 2012). Rostow'a göre bazı ülkelerin kalkış aşamasından teknolojik olgunluğa geçiş yaptığı yıllar şöyledir: İngiltere 1850, Amerika 1900, Almanya 1910, Fransa 1910, İsveç 1930, Japonya 1940, Rusya 1950, Kanada 1950 (Yıldırım & Örnek, 2009). Olgunluğa geçiş aşaması '*cemiyetin o devirdeki modern teknolojiyi bütün kaynaklarına müessir bir şekilde tatbik ettiği devre*' olarak ifade edilmektedir (Sivrekli Demircan, 2003). Bu aşamada milli gelirin %10-%20 arası sürekli yatırım yapılacak, bununla birlikte ekonomik büyüme geçerli olacaktır. Rostow'a göre kalkış aşamasında olgunluk aşamasına ulaşmak yaklaşık 60 yıl sürmektedir (Kartal, 2015).

Gelişmenin son aşaması kitle tüketim çağıdır. Bu aşamada arzdan çok taleple, tüketimle ilgilenilmekte ve refah artışı asıl amaç olmaktadır. Rostow, olgunluk aşamasına gelmiş veya bu aşamayı geçirmiş ülkelerin üç hedef arasında seçme veya dengelenme yapmak zorunda kaldıklarına dikkat çekmektedir. Bu hedefler, diğer ülkeler üzerinde iktisadi, siyasi ve kültürel üstünlük kazanma arzusu veya kendi ülkesi içinde iktisadi olgunluğun sağladığı olanakları ülkenin tümüne yayarak bir refah toplumu olmak isteği veya mümkün olduğu kadar çok ve bol tüketmek eğilimi. Bu üç hedef arasındaki denge ülkeden ülkeye hatta ülkenin değişik zaman ve şartlarında farklılık göstermektedir (Rostow W. , 1970). ABD'nin kitle tüketim çağı 1913-1914 yıllarında Henry Ford'un seri otomobil üretimine geçmesiyle başlamıştır. Batı Avrupa ve Japonya ise 1940-1960 yıllarında girmiştir. İngiltere ise kalkış aşamasını ilk tamamlayan ülke olmasına rağmen, sosyal güvenlik, adil gelir dağılımına öncelik verme ve kolonilerde de hazırlığın başlatılması nedeniyle olgunluk aşaması için gecikme göstermiştir (Yıldırım & Örnek, 2009).

Rostow'un, toplumsal biçimlenme karakterleri üzerine yaptığı araştırmaların çıkış noktasını Avrupa oluşturmaktadır. Rostow tarihsel büyüme aşamaları teorisinde Avrupa dışı ülkeleri ifade eden gelişmekte olan ülkelerin önüne belirli bir gelecek koymaktadır. Bu teoride gelişmekte olan ülkelerin kalkınabilmelerinin yolu Batının girmiş olduğu yollardan geçmektedir. Yani Avrupa toplum biçimi evrenselleştirilerek Avrupa dışı toplumlar yok sayılmaktadır (Kartal, 2015).

1.3.2.2 Rodan'ın Büyük İtiş Teorisi

Büyük İtiş Teorisi'nin savunucu olan R. Rodan, az gelişmiş ülkelerin yoksulluktan sanayileşme ile kurtulacağını ve bundan dünya ekonomisinin pozitif yönde etkileneceğini, yoksul bölgelerin gelirinin zengin bölgelerinkinden daha hızlı yükselerek, dünyadaki gelir dağılımının adil olacağını savunmaktadır. Rodan'a göre az gelişmiş ülkeler emek fazlası bulunan geri kalmış bölgelerden, sermaye fazlası bulunan gelişmiş bölgelere emek göçüyle ve sermayenin geri kalmış bölgeye gelmesi ile kalkınabilmektedir. İlk yol çeşitli toplumsal olaylara yol açabileceğinden sağlıklı bir çözüm yolu değildir. Rodan, ikinci yolun kullanılmasını uygun bulmuş, başarı için asgari bir yatırım miktarının gerekli ancak yeterli olmadığını söyleyerek bu süreci 'Büyük İtiş' olarak adlandırmıştır (Karagül, 2012).

1.3.2.2.3 Nurkse'nin Kapalı Çember Teorisi

Kapalı çember teorisi, klasik iktisatçılara kadar uzanır. Bu teori özellikle arz ve talep yönlü değerlendirmeler yaparak, az gelişmiş ülkeler için birçok konuda kısır döngüler tespit eden Singer ve R. Nurkse tarafından kalkınma literatürüne kazandırılmıştır. Az gelişmişliği çok sayıda faktörün birbirine bağımlı olmasından kaynaklandığını kabul etmektedir. Teori bir takım varsayımlar üzerine oturtulmuştur;

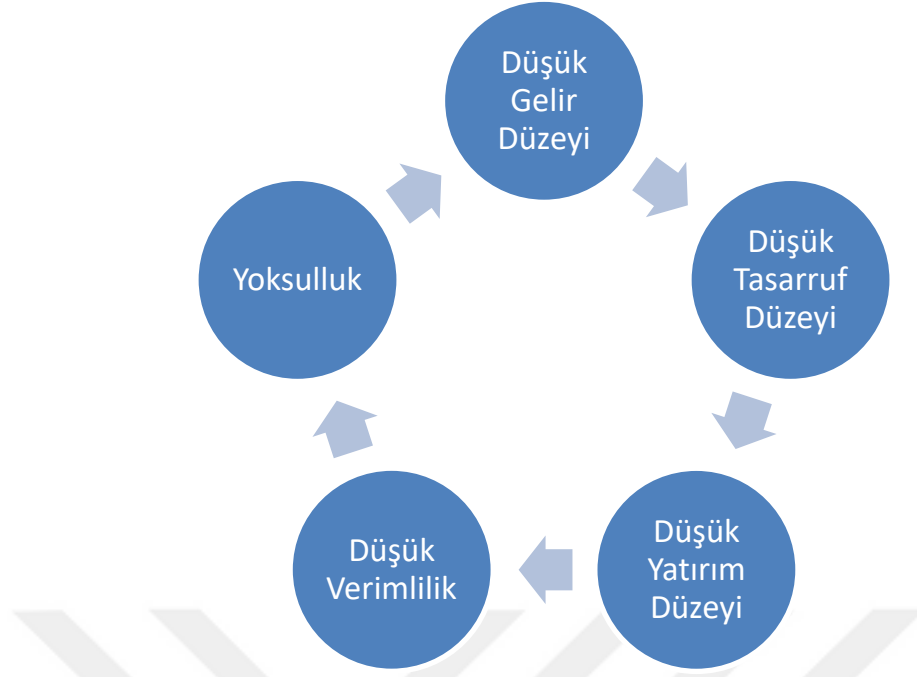
- Kısır döngü belirli bir noktadan başlar ve yine başladığı noktaya zorunlu dönüş yapılarak kapanır.
- Faktörler arası etkileşim tek yönlüdür. Bir faktör sadece kendinden sonra gelen faktörü etkilemektedir.
- Bir faktör sadece tek bir faktör tarafından etkilenmektedir.

Kısır döngü ile ilgili ilk teori klasikler tarafından ortaya atılmıştır. A Smith sınırlı işbölümünün gelişme önünde engel olduğunu savunmuştur. Söz konusu döngüsü şu şekilde özetlenebilir;

Şekil 2:Sınırlı iş bölümü kısır döngüsü, Kaynak: (Berber, 2011)

Şekil 2'deki döngüye göre; iş bölümünün yapılamamış olması uzmanlaşmayı etkilemekte, bunun sonucunda da düşük verimlilikle karşılaşmaktadır. Verimliliğin düşük olması kârı azaltıp yeterli sermaye birikimini engellemektedir. Yetersiz sermaye birikimi maliyetleri olumsuz etkilemekte, üretim miktarının az olmasına neden olmaktadır. Düşük üretim miktarı dolayısıyla geniş Pazar arama düşüncesi ortadan kalkmakta ve mevcut pazarla yetinilmektedir. Pazar darlığı iş bölümü ve uzmanlaşmaya gitmeyi teşvik etmemekte ve bu döngünün devam etmesine neden olmaktadır (Berber, 2011).

Şekil 3:Kısır döngü teorisi, Kaynak: (Yavilioğlu, 2002)

Az gelişmişliği açıklamaya yönelik teorilerden en çok kullanılanı yoksulluk kısır döngüsüdür. Yoksulluk kısır döngüsüne göre, az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun devam etmesinin nedeni yine bu ülkelerin yoksul olmasıdır. Başka bir ifadeyle bu ülkeler yoksul oldukları için yoksullardır. Şekil 3' te az gelişmiş ülkelerde üretim miktarının düşük, nüfus artışının yüksek olması kişi başına düşen gelir düzeyini düşürmektedir. Yoksulluk kısır döngüsünün başlangıç noktası düşük gelir düzeyidir. Düşük gelir düzeyi düşük tasarrufa, düşük yatırıma, düşük verimliliğe ve kişi başına düşen gelir düzeyinin düşük düzeyde kalmasına neden olarak ülkenin bir kısır döngü içinde denge oluşturduğunu ileri sürmektedir (Yavilioğlu, 2002).

1.3.2.2.4 Boeke ve Lewis'in İkili Yapı Teorisi

Az gelişmiş ülkelerin içinde buldukları olumsuz yapının kaynağı, ülkenin ekonomik ve sosyal boyutta sahip olduğu ikili yapıda aranmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin ekonomik, siyasi ve kültürel yapılarında birbirinden yalıtılmış bir görünümün varlığı ve tarımda ve imalat sektörlerinde geleneksel ve modern anlayışa sahip iki ayrı yapı olduğu gerçeğinden yola çıkar. Bu ülkelerde büyük şehirler modern ekonomilerin yapısal özelliklerini taşıırken, kırsal bölgeler geleneksel ekonomi yapılarını taşımaktadır. Bu kuramlara göre Az gelişmiş ülkelerde geleneksel kesimin çözülüp modern kesimin

ekonomide egemen olacağı bir aşamaya geçişte bilgi, beceri, teknoloji transferi ile geçilmesidir (Karagül, 2012).

1.3.2.2.5 Hirschman'ın Dengesiz Büyüme Teorisi

A. O. Hirschman, dengesiz büyüme teorisinin öncüsüdür. Hirschman'a göre geri kalmış ekonomiler, bütün sektörlerde eş zamanlı bir kalkınma gerçekleştirecek ne sermaye miktarına ne de arz ve talep yönüyle piyasa genişliğine sahiplerdir. Oysa bu ekonomiler içindeki sektörlerden bazılarında, dengesiz biçimde de olsa ağırlık verilmesi sektörler arası ilişkilerden dolayı ekonomide sıçrama gerçekleştirebilir. Dolayısıyla Hirschman, sektörler arası ilişkilerde eş zamanlı bir bütünleşmeyi gerekli görmemektedir (Yavilioğlu, 2002). Bu teori dengeli büyüme modeline ters düşecek şekilde, büyümenin dengesizlik ortamında ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Dengesiz kalkınma kuramcılarında göre, belli şartları barındıran dengesizlik, iktisadi gelişmeyi geriletmekten çok ilerletir, teşvik eder ve sektörlerde sıçramalara yol açarak, ekonominin dinamik bir süreç içine girmesini sağlar. Az gelişmiş ülkelerin karşı karşıya buldukları kalkışa geçme sorununu, ekonomide belirli sektörler lehine oluşturulacak dengesizliklerin tetikleyeceği dinamik bir yapıyla aşılacağını savunmaktadır (Karagül, 2012).

2. BEŞERİ SERMAYE

Üretime dâhil olan işgücünün sahip olduğu ve üretim faktörlerinin de verimli kullanılmasını sağlayan pozitif değerler (bilgi, beceri, tecrübe vb.) beşeri sermaye olarak nitelendirilmektedir. Bu pozitif değerler, gelişen teknolojinin verimli şekilde kullanılmasına yol açarken ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

Bu başlık altında öncelikle, beşeri sermayenin tanımı, tarihsel gelişimi ve önemi belirtilmiş, beşeri sermayenin sosyal sermaye ve fiziki sermaye ile olan ilişkisi açıklanmış, beşeri kalkınma endeksi ve beşeri sermayeyi etkileyen faktörlere değinilmiştir. Beşeri sermayeye neden yatırım yapılması gerektiği üzerinde durulmuş, beşeri sermayenin; verimlilik, teknolojik gelişmeler, gelir dağılımı üzerine ve ekonomik gelişmeye etkisi üzerinde durularak son bulmuştur.

2.1 Beşeri Sermayenin Tanımı

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde eğitimli, bilgi ve beceri sahibi, alanında uzmanlaşmış nitelikli insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada beşeri sermaye kavramı ön plana çıkmıştır. Beşeri sermayenin geliştirilmesi ve verimli bir şekilde kullanılması, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ülke refahına katkı sağlayan önemli bir unsurdur. Beşeri sermayeye yönelik yapılan yatırımların tarım ve sanayi hizmetlerinde verimliliğe, gelir dağılımının adaletli olmasına, istihdam imkânlarının gelişmesine, gelişmişlik farklarının azalması gibi pozitif etkilere yol açtığı görülmüştür. Başka bir tanımda ise beşeri sermaye; mevcut insan gücünün nitelik, nicelik, mesleki bilgilerinden ve sağlık durumundan oluşan bir değeri ifade etmektedir (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

Beşeri sermaye kavramı, 1960'lı yıllardan itibaren büyüme ve kalkınma ile ilişkilendirilmeye başlanmış ve 1970'lerin ikinci yarısından itibaren de analizlerde 'insan' unsuru olarak yerini almıştır. Schultz, beşeri sermayeyi insanlara yatırım yapılarak oluşturulan, doğuştan gelen ya da sonradan kazanılan yetenekler olarak belirtmiştir (Doğan & Şanlı, 2003). Diğer bir tanımda ise bireylerin üretken olmaları ve karşılığında ücret elde etmelerine olanak sağlayan beceri ve kapasiteleri ifade etmektedir (Karataş & Çankaya, 2010).

Beşeri sermaye kavramının literatürde yerini almasıyla üretime katkısı bulunan her türlü maddi ve maddi olmayan iktisadi değer, sermaye olarak ifade edilmiştir. Beşeri sermaye; eğitim, iş tahsili, yaparak öğrenme veya bireylerin yeteneklerini daha verimli kullanabilmelerini sağlayan diğer aktiviteleri de içerir. Beşeri sermaye toplumun nitelik ve kalitesini ifade ettiği için eğitim ve sağlığın yanı sıra nüfus ve beyin göçü gibi faktörler de beşeri sermaye birikimi üzerinde etkilidir. Tüm bunlar ekonomik faaliyetlerin daha verimli gerçekleşmesini sağlayarak kalkınmayı hızlandırabilmektedir (Çetin, 2005). Ekonomik gelişme sürecinde beşeri sermayenin önemini vurgulamak için beşeri sermaye kuramı geliştirilmiştir. Kuram, bireye yapılan yatırımlar sayesinde kalkınmanın daha kısa sürede gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. Bu kurama göre bireye yatırım yapıldıkça mikro boyutta kişisel gelir, makro boyutta milli gelir artmaktadır (Öztürk, 2005).

Beşeri sermaye kavramı; birçok bilim dalıyla (ekonomik, sağlık, hukuk, teknoloji vb.) birbirinin içine geçmiş unsurları içinde barındıran bir kavramdır (Aksu, 2016). Beşeri sermaye teorisi, kişinin yaşam boyu gelirini olumlu yönde etkiler ve işsizliği azaltmada önemli bir rol oynar. Eğitim, toplumun beşeri sermaye birikimini artıran; mikro boyuttan fertleri, makro boyutta ülkenin tamamını olumlu etkiler ve dolayısıyla ülke refahı olumlu yönde katkı sağlar (Çalışkan vd., 2013).

1960 yılında S. Becker, Amerikan Ekonomik Birliği tarafından düzenlenen ‘Beşeri Sermaye Yatırımı’ adlı konferansta sunulan tebliğ ile beşeri sermayenin ekonomik değeri ve günümüz anlamında incelenmesine sebep olmuştur. Schultz 1962 yılında yayımlanmış olduğu çalışmasında ise Az Gelişmiş Ülkelerde (AGÜ) beşeri sermayenin niteliksiz ve yetersiz oluşu kalkınmanın önünde yatan önemli engellerden biri olduğunu ifade etmiştir (Altay & Pazarlıoğlu, 2007).

2.2 Beşeri Sermayenin Tarihsel Gelişimi

Klasik iktisat ve savunucuları için sermaye sadece üretimde kullanılan makine, teçhizat gibi ekipmanları ifade ederken, o yıllarda yapılan üretimde bilgili insana ihtiyaç olmaması ve insanı sermaye olarak değerlendirmenin aşağılayıcı bir davranış olduğu düşüncesi ilgili çalışmaların gecikmesinde rol oynamıştır (Karagül, 2003). Klasik iktisatçılar, emeği sermaye mallarından veya üretim mallarından ayırmamışlardır. Emeğin değeri yarar sağladığı sürece dikkat çekmiş, sonrasında emek önemsiz kabul edilmiştir. Ancak insanı gelişmenin unsuru olarak görmeseler de gelişmenin asıl amacının insan olması gerektiği tartışılmıştır (Keskin, 2011).

Beşeri sermaye kavramının tarihsel gelişimine bakacak olursak bu kavram literatüre Adam Smith, J. Stuart Mill ve Alfred Marshall ile girmiş ve kalkınmanın insan için olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak bu iktisatçıların görüşleri günümüzde etkili olmamıştır. Denison (1962), Schultz (1968) ve Becker (1990) gibi iktisatçılar ise bugün kullandığımız beşeri sermaye kavramını geliştirmişlerdir (Karataş & Çankaya, 2010). Beşeri sermaye yatırımlarına ilgi çekenler S. Kuznets ve M. Friedman olmuş, T.W. Schultz kuram haline getirmiştir (Palaz vd., 2013).

Schultz beşeri yatırımları insanların sahip olduğu faydalı yeteneklerin birleşimi olarak görmektedir. İnsanların sağlıklı olması ve güzel bir hayat yaşaması beşeri sermaye ile alakalıdır (Doğan & Şanlı, 2003).

2.3 Beşeri Sermayenin Önemi

Beşeri sermaye alması gereken ücretin aşağısında bir ücret alırsa bu hem çalışan kişilerin verimsiz olmasına hem de daha kötü bir boyutta ülkeden beşeri sermaye kaçışına neden olur. Bu kaçışlar genellikle yanlış ücret politikasıyla az gelişmiş ülkelerde meydana gelir ve daha yüksek ücret politikası uygulayan ülkelere doğru gerçekleşir. Bu yüzden beşeri sermayeye gereken önem verilmelidir (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar, ekonomideki üretkenliği ve verimliliği uzun dönemde artırmakta, kendisine yapılan yatırımın parasal değerinden daha fazla getiri sağlamaktadır. Beşeri sermaye yatırımlarının toplumsal faydasının yanında bireysel düzeyde kişilerin gelirlerinin artması, yaşam kalitelerinin yükselmesi ve yoksulluk kısır döngüsünden kurtulma gibi etkileri bulunmaktadır (Kunduracı, 2009).

Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar üretime katkı sağlarken bireyin yaşam kalitesini arttırıp sosyal ilişkilerini de desteklemektedir (Karagül, 2003). Yaşam kalitesi, benzer gelir ortalamalarına sahip ülkelerde farklılaşabilmektedir. Eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim imkânı, iş imkânları, hava kirlilik oranının düşük olması, içilebilir su kaynaklarının varlığı vb. kriterler, yaşam kalitesini oluşturan kriterler olarak ifade edilebilir. Ortalama yaşam süresi, okuma-yazma bilen yetişkin oranı, eğitim imkânlarından yararlanma düzeyi ve kişilerin elde ettiği ortalama gelir düzeyi gibi kriterler ise Birleşmiş Milletler'e ait çalışmalar tarafından beşeri gelişim kriterleri olarak belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler Gelişme Programı'nca yayımlanan 1996 tarihli İnsani Gelişme

Raporuna göre beşeri gelişme ekonomik büyümenin son aşamasıdır (Eriçok & Yıllancı, 2013).

Beşeri sermaye, yapısal değişim sürecinde itici ve dinamik bir güçtür. Eğitim ile ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, teknolojiyle de uyumlu bir değişim gelişmeyi tetikleyecektir. 'Beşeri sermaye getiri oranı' yaklaşımı Schultz tarafından eğitimin ekonomik kalkınmaya etkisini ölçmek için ilk olarak ele alınmıştır (Doğan & Şanlı, 2003).

Yüksek bir ekonomik büyüme oranına nasıl ulaşılacağı ve kalkınmayı harekete geçiren gücün aslında ne olduğu konusu ülkelerin uzun yıllar gündeminde olmuştur. Bu noktada uzun dönemde kalkınmanın beşeri yönü dikkatlerden kaçmaması gerekir. Beşeri kalkınma, kalkınma sürecinin son halkası olarak değerlendirilmekle birlikte; toplumun eğitim, sağlık ve gelir düzeyiyle, beşeri sermaye seviyesini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan devletler eğer gelişmek istiyorsa eğitim ve sağlığa yatırım yaparak beşeri sermaye düzeyini geliştirmeli ve bu alanlara daha fazla kaynak aktarmaya önem vermelidir (Çetin, 2005).

İnsani gelişmede kaydedilen ilerlemede son 25 yılda oldukça etkileyici şeyler olmuştur. İnsanlar daha uzun yaşıyor, daha çok çocuk okula gidiyor ve daha fazla insanın sosyal hizmetlere erişimi vardır. Ancak öte yandan insani gelişme dengesiz olmakta ve insani yoksunluklar sürmektedir. Toplumların bazıları insani gelişmenin yalnızca temel düzeylerine ulaşırken bazı toplumlar ise bu düzeye hiç ulaşamamıştır. Bu eşitsizliklerden küresel iklim değişikliğine, bulaşıcı hastalıklardan göçe, çatışmalardan zorbalık içeren taşkınlıklara varıncaya kadar pek çok gelişme sorunu ortaya çıkmıştır. 2016 İnsani Gelişme Raporu'nun beş temel mesajı vardır (UNDP Türkiye, 2017). Bu mesajlar şu şekildedir:

- İnsani gelişmenin anahtarı evrenseldir ve tüm insanlar için insani gelişme ulaşılabilir bir hedeftir.
- Toplumlarda insanlar hâlâ temel yoksunluklar yaşıyor ve bunları aşmada büyük engellerle karşı karşıya kalıyor.
- Herkes için insani gelişme, bazı analitik sorunların değerlendirme perspektiflerinin odağı değiştirmeyi gerektiriyor.
- Eğer mevcut politika seçenekleri uygulanırsa, herkes için insani gelişmenin başarılmasına katkı yapar.

- Daha adil çok taraflılık içerecek şekilde küresel yönetişimde reform yapılması, herkes için insani gelişmeye ulaşılmasına katkıda bulunur.

2.4 Sosyal Sermaye ve Beşeri Sermaye İlişkisi

Sosyal sermaye, bireyler arasında karşılıklı işbirliğine ve güvene dayalı sosyal ilişkilerin niteliğini şekillendiren kurumlar, iletişim ağları ve kurallar bütünü olarak adlandırılmaktadır. Sosyal sermaye beşeri sermayenin verimliliğine de katkı sağlayarak, bireyin sosyal, eğitim, sağlık, aile ve çalışma hayatıyla kamu idaresindeki faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Sosyal sermayede güven çok önemlidir. Sosyal sermaye sıkıntısı çeken ülkelerin gelişme düzeylerinde sıkıntı çektiği gözlenmiştir. Etik dışı davranışlar olarak nitelendirilebilecek yolsuzluk, çıkar ilişkileri, ahlaki normların kaybı gibi davranışlar beşeri sermayenin kötü etkilenmesine ve ekonomik gelişmenin de yavaşlamasına neden olmaktadır (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

Sosyal sermayenin var olması artı bir değer ifade ederken, yokluğu eksi bir değere işaret eder. Kullanılmadığı her an onun kaybı anlamına gelmektedir. Putnam, Sosyal sermayenin insan yaşamında devamlı etkisinin bulunduğu ve buna bağlı olarak suç oranlarının düşmesinde, hükümetin verimli alanlara yönelmesinde, yolsuzluğun azalmasında etkisinin olduğunu; Coleman, eğitimde başarı oranının artmasına; Wilkinson, gelir dağılımının düzeltilmesine; Whiteley, ekonomik büyümenin hızlanmasında; Temple ve Johnson, yatırımların niteliğinin artmasına ve yeni teknolojilerin benimsenmesine; Knack ve Keefer, sosyal sermayenin ekonomik gelişmeye olumlu etki sağladığını belirtmişlerdir (Karagül & Masca, 2005).

Gelişmiş ülkeler beşeri sermayenin verimli ve etkili kullanılabilmesi için sosyal sermayeye gerek duyulduğunu bildiklerinden sosyal sermayeye apayrı bir önem vermektedirler. Beşeri sermayenin nerede ne zaman kullanılacağını kendisi belirlediğinden, bireyin içinde bulunduğu topluma güvenmesi fedakâr çalışmasını ve verimli olmasını sağlamaktadır (Karagül, 2003).

Sosyal sermaye, kişiler ve kurumlar arası güvenin artmasını sağlayarak beşeri sermayenin verimliliğine katkı sağlamaktadır (Koç, 2013). Kişi ve kurumlar arasında güvene dayalı ilişkiler arttıkça sosyal sermaye seviyesinde de artış olur. Sosyal sermaye fiziki sermaye gibi alınıp satılamaz. Klasik üretim faktörlerine ilave olarak teknoloji ve sermaye faktörü fiziki, sosyal ve beşeri sermayeyi de kapsayacak şekilde ekonomik teoriye

artık girmiş bulunmaktadır. Bilgiye dayalı teknolojinin üretiminde ve faktör verimliliğinin arttırılmasında beşeri sermaye ve sosyal sermaye iki yeni üretim faktörü olarak yerini almış durumdadır (Keskin, 2011).

2.5 Fiziki Sermaye ve Beşeri Sermaye İlişkisi

Klasik üretim faktörlerinde sermaye kavramı, fiziki bir anlam ifade etmekteydi. Fakat bireysel özelliklerin üretime etkilerinin artması, beşeri ve sosyal sermaye gibi pozitif değerlerinde sermaye kabul edilmesine neden olmuştur. Fiziki sermaye ve beşeri sermaye, katkısı itibarıyla büyümede rol almaktadır. Beşeri sermaye üretime katkısı ve maliyeti ile beşeri sermaye fiziki sermayeyle benzerlik gösterse de ayrıldığı yönler de vardır. Beşeri sermayenin fiziki sermayeden ayrıldığı noktalardan biri durağan olmamasıdır. Çünkü Beşeri sermaye nitelik ve nicelik bakımından dönüşümler olduğundan durağan değil değişken bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla dinamiktir ve stoklanması mümkün değildir bu yüzden değerlendirilmediği her an kaybı anlamına gelmektedir. Beşeri ve fiziki sermayenin ayrıldığı bir diğer nokta nötr olmamasıdır. Fiziki sermaye hangi koşullar altından kullanılacağı konusunda yansızken, beşeri sermaye bu koşullara kendisi karar verir(Karagül, 2003). Beşeri sermayeyi etkileyen faktörler(eğitim, sağlık vb.) fertlerin yaşam kalitesini de iyileştirmektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen fiziki ve beşeri sermaye değişik oranlarda bir araya gelerek üretim sürecini tamamlamaktadır. Bazı ülkeler fiziki sermayeye bazı ülkeler ise beşeri sermayeye öncelik vererek ülke ekonomisinin etkinliğini arttırmaktadır (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

Fiziki ve beşeri sermaye arasındaki uyum, beşeri sermayenin üretime daha fazla katkı sağlamasıyla yakından ilgilidir. Çünkü üretim süreci içinde tek başına fiziki sermayenin ya da tek başına beşeri sermaye ile üretim yapmak imkân dâhilinde değildir. Bu nedenle fiziki sermaye ile beşeri sermaye arasındaki dengenin sağlanması gerekmektedir. Optimal dengenin sağlanması için fiziki sermaye ve beşeri sermayenin üretime katkılarının eşitlenmesi ve nitelik olarak birbirlerini tamamlaması gerekmektedir. İşletmeler, beşeri sermayeyi istihdam etmiş ancak çalışanların verimli çalışacağı bir altyapıyı kuramamış ise beşeri sermaye kullanım alanı bulamayacağı için israf olacaktır (Karataş & Çankaya, 2010).

Schultz, beşeri sermayeyi bireyden ayıramayan bir unsur olarak görürken, fiziki sermayeyi istihlak edilebilir olduğunu belirtmiştir. Az gelişmiş ülkelere yardım ve diğer yollarla giren sermayenin doğru şekilde girmesi ve kullanılmasıyla fayda sağladığı çoğu

insan tarafından ifade edilmiştir. Ancak, sermayeler arası ayrıma gidilmezse bu durumun fayda sağlamayacağı gözden kaçırılmıştır. Ülkeye giren sermaye; bina, makine gibi unsurlara harcadığı takdirde işgücünün kalitesi gelişmeyecek bu da beşeri sermayenin fiziki sermayeden uzaklaşmasına neden olup, ülkenin büyümesini engelleyecektir (Doğan & Şanlı, 2003).

2.6 Beşeri Kalkınma Endeksi

Ekonomik büyümenin ülkenin tümüne yansımaları toplumsal kalkınmayı sağlarken, bunun bireye yansımaları ise beşeri kalkınmayı sağlamaktadır (Kunduracı, 2009). Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçmekte kullanılan metotlardan biri de Beşeri Kalkınma Endeksidir. İnsani Kalkınma Endeksi (HDI) olarak da ifade edilmektedir. UNDP tarafından geliştirilen bu metot, ülkelerin kalkınmışlığını eğitim, sağlık ve gelir düzeyleriyle ölçen bir endekstir. Bu endekste gelişmişlik büyüme hızıyla, refah seviyesi ve kalkınmışlığı gösteren diğer göstergelerle birlikte dikkate alınmaktadır. Ülkeler ekonomik bakımdan büyüme gösterebilirler dahi refahın dağılımını sağlayamadıklarından sorunlarla karşılaşmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP), tarafından yayınlanan beşeri kalkınma raporlarında, toplumun gerçek zenginliğinin, temiz bir çevrede yaşayan, sağlıklı ve kendine özgü bir ortamdan faydalanan bir toplumla elde edilebileceği üzerinde durulmaktadır. Beşeri kalkınmanın ölçülmesindeki zorluklardan dolayı üç gösterge dikkate alınmaktadır (Tuna & Yumuşak, 2011).

Bu üç gösterge; ortalama ömür, eğitim durumu ve hayat standardıdır. Her bir endeks tek tek hesaplanır ve sonra da bu endeks değerlerinin basit aritmetik ortalaması alınır. Beşeri kalkınma raporlarında içerikleri eğitim, sağlık, çevre, göç, kadın-erkek eşitliği, sivil toplum, demokrasi, küreselleşme, insan hakları, kültürel özgürlükler gibi konular ön plana çıkmakta ve içerik her geçen gün zenginleşmektedir (Keskin, 2011). Beşeri kalkınma endeksinin hesaplanmasında ortalama ömür, yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. Eğitim durumu ise yetişkinler arasındaki okuma-yazma oranı ile ortalama eğitim süresi ile ölçülmektedir. Hayat standardı ise kişi başına düşen milli gelirin Satınalma Gücü Paritesi (SGP) ile elde edilmektedir (Demir S. , 2006).

Beşeri kalkınma endeksi aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$HDI=f(\text{Okur-yazarlık oranı, ortalama yaşam beklentisi, fert başına GSYİH})$

Endeks=(Gerçekleşen Değer-En Düşük Değer)/(En Yüksek Değer-En Düşük Değer)

İnsani Kalkınma Endeksinin hesaplanmasında her bir endeks için yararlanılan maksimum ve minimum değerler OECD tarafından hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu değerler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: İnsani kalkınma endeksi (HDI) için hesaplanan değerler (2001)

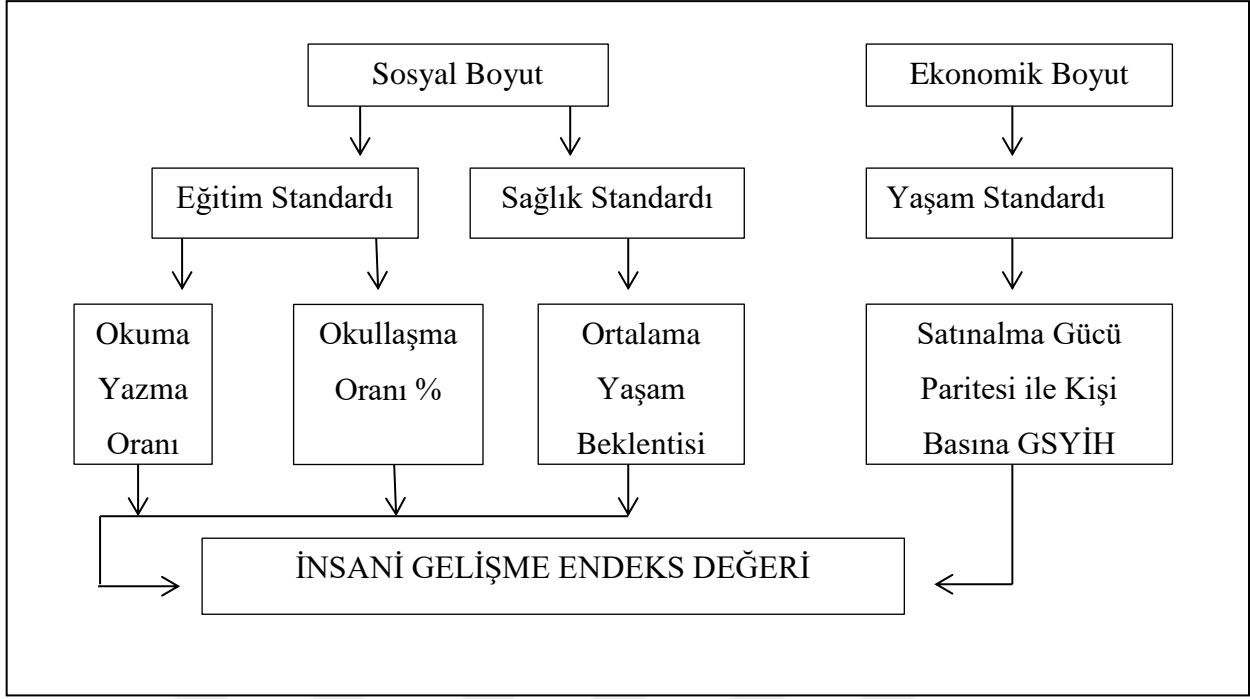
Göstergeler	Maksimum Değer	Minimum Değer
Doğumda Yaşam Beklentisi(Yıl)	85	25
Yetişkin Okuma-Yazma Oranı (%)	100	0
Genel Okullaşma Oranı (%)	100	0
Kişi Başına GSYİH (\$) (SAGP)	40.000	100

Kaynak: (UNDP, 2007)

Bu değerlerle her bir değişken için endeks hesaplanır ve bu alt endeksler toplanarak aritmetik ortalama alınır. İnsani Kalkınma Endeksi (HDI), Yaşam beklentisi (YE), Eğitim düzeyi (EE) ve Uyarlanmış gelir (GE) olmak üzere;

HDI=(YE+EE+GE)/3 formülüyle hesaplanabilmektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı raporlarında, yukarıdaki kriterlere göre oluşturulan İnsani gelişme endeksinin oluşumu Şekil 4’te gösterilmiştir (Karataş & Çankaya, 2010).

Şekil 4:İnsani kalkınma endeksinin (HDI) oluşumu, Kaynak: (Karataş & Çankaya, 2010)

UNDP raporlarında yukarıdaki kriterlere göre oluşturulan beşeri kalkınma endeksinin değeri 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Değerin 0'a yaklaşması insani açıdan daha düşük gelişmişlik seviyesini gösterirken, değer 1'e yaklaşması insani gelişmişlik seviyesinin yüksekliğini ifade etmektedir (Ünal, 2008).

Ülkeler beşeri kalkınma endeksini aldığı değerlere göre sınıflandırılmaktadır. Beşeri kalkınma endeks değeri 0,800 ve üzeri olan ülkeler beşeri kalkınma düzeyi yüksek olarak nitelenirken; endeks değeri 0,500-0,799 arasında olan ülkeler beşeri kalkınma düzeyi orta olarak nitelendirilmektedir. 0,499 un altında beşeri kalkınma endeks değerine sahip olan ülkeler ise beşeri yönden geri kalmış ülkeler olarak kabul edilir (Çetin, 2005).

İnsani Gelişme Endeksi, “uzun ve sağlıklı bir yaşam”, “bilgiye erişim”, “insana yakışır yaşam koşulları” konularını değerlendirerek, uzun vadelerde ilerleme ölçümü yapan bir endekstir. Son yayımlanan 2018 raporunda 2017 yılı verilerine yer verilmiştir. 2018 yılı raporundaki verileri mevcut olan ülkelere bakıldığında; Tablo 2’de genel olarak Afrika kıtasında yer alan ülkelerin insani gelişme endeksleri sıralamasında gerilerde oldukları, Batı Avrupa ülkelerinin ise ilgili sıralamada üst sıralarda yer aldıkları görülmektedir. Türkiye’nin ise 2017 yılındaki İnsani Gelişim Endeks (İGE) değeri 0,791 olurken, 188 ülke arasında bu değerle 64. olmuştur (UNDP, 2018).

Tablo 2: İnsani gelişme endeksi 2017

Ülkeler	İnsani gelişme endeksi sıra	İnsani gelişme endeksi	Doğuşta beklenen yaşam süresi	Beklenen eğitim süresi	Ortalama eğitim süresi	Satın alma gücü paritesi cinsinden kişi başına gayri safi milli gelir (2011 PPP \$)
Norveç	1	0,953	82,3	17,9	12,6	68 012
İsviçre	2	0,944	83,5	16,2	13,4	57 625
Avustralya	3	0,939	83,1	22,9	12,9	43 560
Almanya	5	0,936	81,2	17	14,1	46 136
Singapur	9	0,932	83,2	16,2	11,5	82 503
Hollanda	10	0,931	82	18	12,2	47 900
Danimarka	11	0,929	80,9	19,1	12,6	47 918
ABD	13	0,924	79,5	16,5	13,4	54 941
Japonya	19	0,909	83,9	15,2	12,8	38 986
Güney Kore	22	0,903	82,4	16,5	12,1	35 945
Türkiye	64	0,791	76	15,2	8	24 804
Ermenistan	83	0,755	74,8	13	11,7	9 144
Cezayir	85	0,754	76,3	14,4	8	13 802
Irak	120	0,685	70	11	6,8	17 789
Bangladeş	136	0,608	72,8	11,4	5,8	3 667
Suriye	155	0,536	71	8,8	5,1	2 337
Afganistan	168	0,498	64	10,4	3,8	1 824
Etiyopya	173	0,463	65,9	8,5	2,7	1 719
Nijer	189	0,354	60,4	5,4	2	906

Kaynak: (UNDP, 2018)

1970'lere kadar kalkınma kavramı ekonomik büyüme ile özdeşleştirilirken bu yıllarda ekonomisi büyüyen bazı ülkelerin politik dengesizlik, işsizlik oranlarının yükselmesi veya gelir dağılımının adil olmaması gibi sorunlarla karşılaşması ekonomik büyümenin sorunlara tek başına çözüm getirememesi gerçeğiyle yüzleşilmesine neden olmuştur. 1980'lerde gelişmekte olan ülkelerde Uluslararası örgütlerin himayesinde uygulanan programların karşılıklarının ağır olması kalkınmaya yönelik kuşkuları artırdı. Aynı zamanda ekonomik büyüme düzeyi yüksek olan ülkelerde suç işleme oranlarının ve çevre sorunlarının yüksek olması sebebiyle ciddi sorunlar yaşarken, orta gelir düzeyindeki ülkelerin refah seviyelerinin daha yüksek olması dikkat çektiği görülmüştür. Büyüme düzeylerinin yüksek olduğu ülkelerde yaşanan sorunlarla yoksulluğun engellenemediği ve yaşam kalitesinin artmadığı görüldü. Görülen yüksek suç oranları ve çevre sorunları nedeniyle ciddi sıkıntılar yaşanırken, orta gelir düzeyindeki ülkelerin ise refah düzeyi

açısından iyi bir durumda olmaları dikkat çekerken, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişme Raporunu yayınlamıştır. Tüm bu gelişmeler insanı, kalkınmanın temelini konulması gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Gürses, 2009). Endeks, Pakistanlı ekonomist Mahub ul Haq tarafından geliştirilmiştir (URL-1, t.y.) İlk olarak 1990 yılında yayınlanmaya başlayan İnsani Gelişme Raporu, günümüze kadar her yıl yayınlanmaktadır (Demir S. , 2006).

2.7 Beşeri Sermayeyi Etkileyen Faktörler

Beşeri sermayeyi etkileyen, eğitim, sağlık, nüfus ve beyin göçü gibi çeşitli faktörler bulunmaktadır.

2.7.1 Eğitim

Beşeri sermayeyi etkileyen en önemli faktör eğitimidir. Kişi tarafından sahip olunan bilgi, tecrübe gibi değerler eğitim ve eğitim göstergeleri ile temsil edilmiştir. Eğitim, üretime katılan iş gücünün nitelikli bir hale gelmesini sağladığından beşeri sermayeyi araştıran çalışmalar genellikle eğitime odaklanmaktadır. Bir ülkenin eğitim göstergeleri içinde, eğitime kaydolun insan sayısı, ortalama eğitim süresi, eğitime yapılan harcamalar, ülkedeki okul, öğrenci, öğretmen sayıları ve oranları vb. vardır. Eğitim hiç şüphesiz sonsuz uçlu bir süreçtir (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

Merkantilizmden Neoklasik ekole kadar, ülkelerin zenginliği dikkat çekmiş ve kalkınmaya en çok hangi göstergelerin etki ettiği sorgulanmıştır. Merkantilizm, iktisadi olaylarla eğitim arasında bir bağ olduğunu belirleyen ilk iktisadi okul olmuştur (Öztürk, 2005).

Eğitim günümüz toplumlarının sahip olduğu bireysel haklardan biridir. Bu bakımdan eğitilen veya eğitim görenler açısından eğitim, doğuştan gelen bir haktır. 1789 senesinde Fransız Devrimi'ni takiben eğitim artık bir hak olarak tanınmıştır (Ayrangöl & Tekdere, 2014). Eğitimin temel bir hak olarak kabul edilmesi ve herkesin ayırım yapmadan bu haktan yararlanması BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve birçok sözleşmede garanti altına alınmıştır (Ataman, 2008).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 26. Maddesi şu şekildedir (URL-2, t.y.);

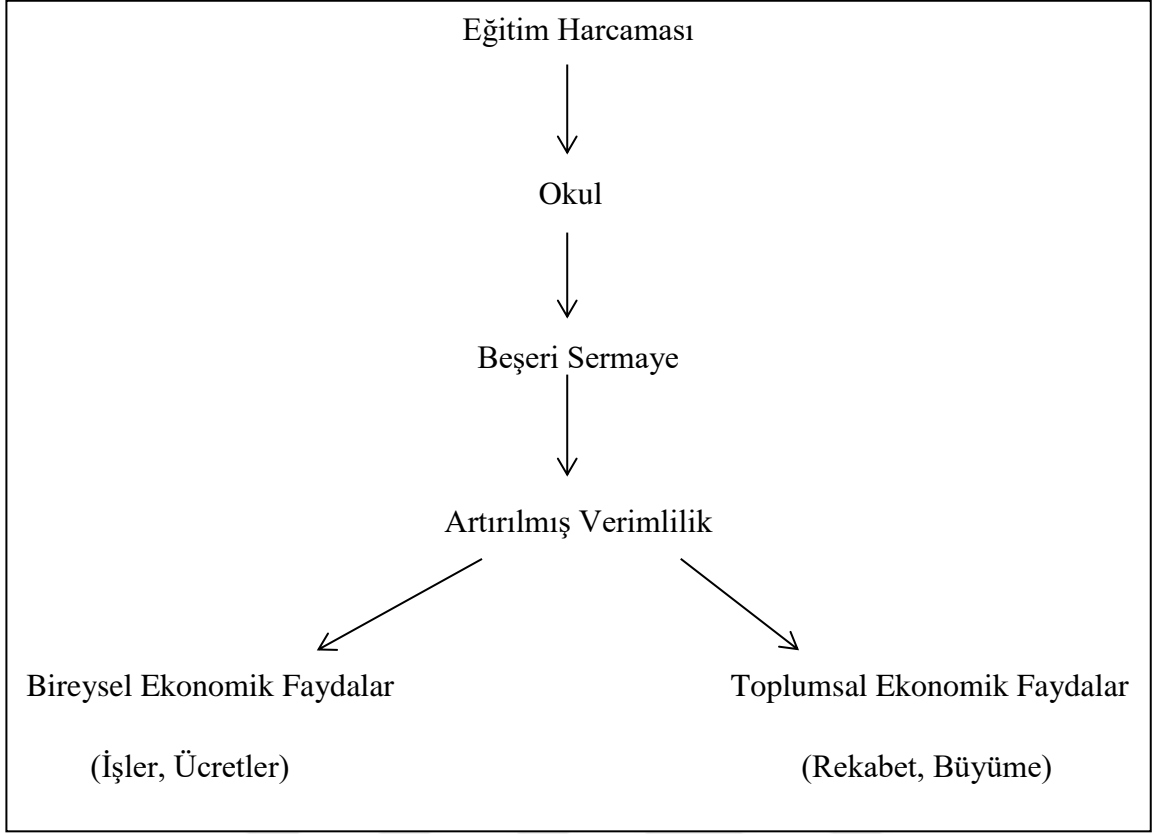
- *“Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim*

herkese açıktır. Yükseköğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

- *Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.*
- *Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır”.*

1980’li yıllarda IMF ve Dünya Bankası’nın politikalarını uygulayan az gelişmiş ülkeler bütçe açıklarını kısmak için harcamalarını azaltmış bu da eğitim harcamalarına yansımıştır. Eğitim harcamaları oranında meydana gelen düşme, beşeri sermaye yatırımının giriş kısmı olarak nitelendirilen eğitime kaynak ayrılmasını engellemiş, eğitimin nitelik ve niceliğini olumsuz etkilemiştir. Schultz okulları, eğitim hizmeti veren kurumlar olarak değerlendirmiş, eğitim harcamalarını da öğrencinin verimliliğini ve kazancını artırması dolayısıyla birer yatırım sayılması gerektiğini söylemiştir. Eğitim hizmetlerini; tümü yatırıma yönelik, tümü tüketime yönelik ya da hem yatırım hem de tüketime yönelik eğitim hizmetleri olarak sınıflandırmıştır (Doğan & Şanlı, 2003). Eğitimin faydası tam olarak alındığı anda olur ve de eğitim tüketim faydası haline gelir. Eğitimin alınma amacının kendini geliştirmek ya da entelektüel olmak için olması önemli değildir. Her şekilde eğitimin tüketilmesi fayda sağlayacaktır. Eğitim bireyin gelecekteki verimini, kapasitesini ve gelirini artırdığından dolayı yatırım özelliği göstermektedir. Bu yüzden eğitim harcamaları milli geliri ve kişilerin kazançlarını artırmaktadır (Gölpek, 2012).

Eğitime yönelik yapılan yatırımlar gelir dağılımdaki adaletsizliği gidermeye, işsizlik oranını düşürmeye, verimliliği yükseltmeye, tarım ve sanayi sektörünün ilerleyen teknolojik gelişmelere uyum sürecini hızlandırmaya ve kalkınmaya imkân sağlamaktadır (Yumuşak & Kar, 2000).

Şekil 5: Eğitim harcaması ve ekonomik büyüme ilişkisi, Kaynak: (Eriçok & Yılanç, 2013)

Şekil 5'te eğitime yönelik harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki gösterilmektedir. Eğitim kapsamında okul yatırımlarına yönelik harcamalar, beşeri sermayeye yapılan yatırımları ifade etmektedir. Bunun sonucu olarak toplumdaki verimlilik düzeyi artmakta, bireysel ekonomik faydalar (örneğin iş, ücretler vb.) ile toplumsal ekonomik faydalara (örneğin rekabet, büyüme vb.) önemli düzeyde katkı sağlanmaktadır.

Ülkelerin başarısı, insanlarına ne kadar yaygın ve etkili olarak yatırım yaptıklarıyla yakından alakalıdır. Eğitimin gelişmekte olan ülkelerdeki önemi çok büyüktür. Hatta kamu malı özelliği bile taşıyabilirler. Üretim ve yaparak öğrenme kavramları, önemli bir toplumsal yatırım olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu yatırımlar, üretimde etkinliği artırmakta, israfı azaltmakta, gelir dağılımının adil olmasını sağlamakta, siyasi istikrarın gerçekleşmesini sağlamaktadır (Eriçok & Yılanç, 2013).

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş yapmak isteyen ülkelerin fiziki sermaye kadar, insan sermayesine de önem vermesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Beşeri ve fiziki sermaye yatırımları, ülkenin üretim ve gelir seviyesini arttırmaktadır. Milli geliri yükselen

lkeler gelirin büyük bir kısmını beşeri sermayeye dolayısıyla eğitime ayırmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin sağlık konusunda daha bilinçli olmaları, hem işgücü verimliliğini arttırıp hem de işgücü kaybının azalmasını önleyerek ekonomik büyümeye olumlu olarak etkileyebilecektir (z vd., 2008).

Singer (1964), eğitim yatırımlarının beşeri sermayeyi etkileyen faktörlerden biri olduğunu ve eğitimin azalan verimlere değil artan verimler yasasına bağlı olduğunu ön plana çıkarmıştır. Değişik alanlarda yapılan eğitim yatırımları ile araştırma yatırımlarının birbiriyle alâkalı olduğuna ve yeniliklerin doğmasına temel oluşturduğuna dikkat çekmiştir (zşahin & Karaçor, 2013).

lkeler ortalama okula gitme süresiyle ekonomik büyüme arasında olumlu etkinin var olduğunu görmesiyle birlikte, okula gitme süresini yükseltmeyi hedeflemişlerdir. Ülkemiz 1995-2005 arasında lise mezunu sayısını arttırarak ekonomik büyüme ve refah artışı konusunda beklenti içine girmiştir. Ancak bu politikalar beklendiği gibi sonuçlanmamıştır. Bu başarısızlığı büyüme literatürü eğitimin süresi değil, eğitim kalitesinin önemli olduğu şeklinde açıklamaktadır (Yılmaz, 2009). Türkiye’de eğitim için ayrılan kaynak yeterli değildir. Kaynakların yetersiz kalmasının sebebi nüfusumuzun hızla artması ve nüfus artışıyla beraber gelen talep artışıdır. Dünya standartlarını yakalayabilmek, nitelikli bireyler yetiştirebilmek için eğitime ayrılan kaynakların ve eğitimin kalitesinin arttırılması gerekmektedir (Ayranęl & Tekdere, 2014). UNESCO, eğitim ve ğretim bütçesinin gayrisafı milli hasılanın % 6’sı düzeyinde olmasını tavsiye etmektedir (Tomaşevski, 2002).

Başka bir tanımda eğitim, kişinin bilgi birikimini, davranış ve düşünce yapısında istenilen şekilde yenilik sağlama sürecini ifade etmektedir. Aynı zamanda kişiyi toplumla ilgili bir birey olarak dünyaya hazırlayan, yetenek, yöneliş, tutumların tümü olarak da ifade edilmektedir. Yaşam boyu eğitimin süreklilik kazanmasında, kişilerin yaşam koşullarının sürekli değişmesi, üretimde artan bilgi ihtiyacı, iş hayatında aranan niteliklerin sürekli değişmesi rol almaktadır. Sanayi devrimi, eğitim sürecinde artan bilgi birikiminin bir sonucudur. Eğitim seviyesinin artması, işgücü verimliliğinin artmasına, gelir dağılımının adaletli olmasına, daha sağlıklı bir hayatın var olmasına, yoksulluğun önlenmesi gibi değişimlere yol açmaktadır (alışkan vd., 2013).

Eğitim konusuyla A. Smith, A. Marshall ve M. Friedman ilgilenmiş olsalar da, insan gúcünün ekonomik gelişmeye olan etkisiyle ilgili çalışmalar 1950'lere kadar bir tumlük oluşturamamıştır. Eğitime yapılan harcamalar yatırım olarak kabul etmiş olsa da T.W. Schultz'un bu görüşü ilk başta kabul görmemiş; sonrasında yapılan diğer çalışmalarda ise eğitimin ekonomik gelişmeye sağladığı katkı kabul görmüştür (Yumuşak, t.y.).

Eğitim getirilerini hesaplamaya yönelik T.W. Schultz ve G. Becker'ın kullandığı farklı yöntemler tespit edilmiştir. Bunlardan ilki 'detaylı yöntem ya da tam yöntem'dir. Bu yöntem maliyet ve kişisel kazançların yaş gruplarına ve eğitim düzeylerine göre dağılımın belirlendiği bir yöntem olarak ifade edilmektedir. Eğitimin maliyetini ve getirisini ifade eden sosyal getiri oranını belirlemekte ve detaylı çözümlerler yapmaktadır. İkincisi ise 'Kazanç yöntemi'dir. Bu yöntem J. Mincer tarafından kullanılmakta olup, bir yıllık ilave eğitimin kişisel kazana katkısını ölçmektedir. Mincer yöntemi olarak da bilinmektedir. Üçüncüsü ise 'kısa yol' yöntemidir. Eğitimin yararının saptanmasında tam ve mincer yöntemi kullanılmaktadır (Altay & Pazarlıoğlu, 2007).

Eğitim yatırımlarının artması, fertlere maddi ve maddi olmayan yararlar sağlamaktadır. Genelde ilk ve ortaöğretimde sosyal getirilerin, yükseköğretimde ise özel getirilerin etkili olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Sosyal getiri, toplumun geneline yansayan faydalardır. Vergi gelirlerinin artması ve eğitimi kişilerin verimliliğini artırmak suretiyle toplumun gelir düzeyine olumlu katkı sağlaması şeklinde yansayan faydalardır. Özel getiri ise eğitim alan kişinin elde ettiği; gelecekteki istihdam şansını, verimliliğini artıran toplumun tümüne yansayan faydalardır (Glpek, 2012).

Eğitim, kişilerin nitelikli olmasını sağladığı kadar, talebi artırarak iktisadi kalkınmayı gerçekleştirirken hem de kişilerin yaşam düzeyini yükseltmektedir. Eğitim seviyesi yükselen toplumlarda suç işleme oranları hızla düşmekte, adalet hizmetlerine yapılan harcamaları azaltmakta, ayrıca demokratik bir yönetim olur ve ekonomik istikrarı sağlanır. Eğitim kişilere ve ailelere sağladığı özel yararların yanında topluma da yarar sağlamaktadır. Serbest piyasa ekonomisi etkin olduğunda ve yeni teknolojiler etkin bir biçimde kullanıldığında eğitimden sağlanan yararlardan toplumun tümü faydalanacaktır. Bu nedenle eğitim yarı kamusal bir mal olarak kabul edilmektedir (ztrk, 2005).

Asya mucizesi olarak bilinen (Güney Kore, Japonya vb.) ekonomisi hızla gelişen ülkelerin eğitimin kalitesini artırmış ve bireylerin en baştan eğitimine özen göstermişlerdir. Söz konusu bu ülkeler teknolojiye, iş gücünün eğitimine, beşeri sermayeye yoğun bir yatırım yapmıştır (Eser & Ekiz Gökmen, 2009). Beşeri sermayeyi geliştiren ve büyüme üzerinde etkili olan en önemli yatırım yükseköğretimdir. Yükseköğretim, beşeri sermayenin en yüksek düzeyde uzmanlaşmış biçimi olduğundan 'kalkınmanın motoru' olarak görülmektedir (Aksu, 2016).

2.7.2 Sağlık

Beşeri sermayeyi etkileyen bir diğer faktör de sağlıktır. Sağlık; Mushkin (1962), Becker (1964) ve Grossman (1999) tarafından beşeri sermayeyi etkileyen önemli unsurlarından biri olarak görülmüştür. Hiç şüphesiz insanların eğitim alabilmeleri ve üretim yapabilmeleri sağlıklı olabilmelerine bağlıdır. Sağlıklı bireylere yapılacak eğitim yatırımların daha uzun süreli faydalı olması, eğitimin yanında sağlığa da yatırım yapılması gerektiğini göstermektedir. Eğitim ve sağlığa aynı zamanda yapılan yatırımların beşeri sermayeyi artırarak ülkelerin gelişmesine pozitif etki gösterdiği bilinmektedir. Schultz, sağlık hizmetlerinin insanın çalışma yeteneğini ve verimini artırmasından dolayı beşeri sermayeye yapılan yatırım olarak ifade etmiştir. Ülkelerdeki nüfusun artış hızı, doğum ve ölüm oranları, sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı, kişilerin doğurganlık oranları ve ortalama yaşam süreleri ülkelerin sağlık sektöründeki düzeylerini ölçmek ve karşılaştırmak amacıyla kullanılan bazı göstergelerdir (Eser & Ekiz Gökmen, 2009). Bireylerin yaşam süreleri ve kalitesi sağlık harcamalarının artması ile gerçekleşir (Karataş & Çankaya, 2010).

Gelişmiş bir toplum olabilmenin yolu, sağlıklı bireylerden geçmektedir. Bütün ülkeler sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum oluşturabilmeyi ve bu toplumun devamlılığını sağlamayı hedeflemektedir (Sayılı vd., 2017). Sağlığın, işgücü verimliliği, işgücü katılımı, toplumun refahı ve geliri üzerinde dolayısıyla beşeri sermaye üzerinde etkisi bulunmaktadır. Aynı zamanda toplumun eğitim düzeyiyle demografik yapıları arasında bir ilişki incelendiğinde eğitim seviyesi yüksek ülkelerde kişilerin uzun bir ömür yaşadıkları, bebek doğum ve ölüm oranlarının da düşük olduğu gözlenmektedir. Ortalama yaşam süresinin uzaması, eğitimin maliyet-getiri ilişkisini olumlu yönde etkilerken ve ülkedeki çalışabilir nüfusu da artırmaktadır. Ömrün uzaması beklentisi de yatırımlar dolayısıyla sermaye birikimlerini olumlu etkileyecek ve bu da büyümeyi pozitif

etkileyecektir. Sağlık hizmetlerinin ve yatırımlarının artması, beşeri sermayenin artmasını aynı zamanda da ülkenin gelişmesine de katkı sağlayacaklardır (Öz vd., 2008).

Sağlıklı bir toplum büyüyen bir ekonomi anlamına gelmektedir. Yaşam süresinin uzaması kişileri kalan ömürlerini düşünüp tasarruf yapmaya teşvik edebilir, bu da sermaye birikimine olumlu yönde etkilemektedir (Aksu, 2016). Mushkin (1962) eğitim ve sağlığa aynı zamanda yapılan yatırımların bireye üretici ve tüketici olarak daha aktif bir rol yüklediği, sağlıklı kişilerin eğitilmesinin uzun dönemde eğitim yatırımlarının etkinliğini arttırdığını ve ekonomik gelişmeyi olumlu etkilediğini ortaya koymuştur (Çetin, 2005).

2.7.3 Nüfus

Günümüzde bilgi ülkenin kalkınması açısından ne kadar önemliyse bununla birlikte eğitim ve sağlık da önemli hale gelmiştir. Nüfusun artış hızı ve ülke içerisindeki yayılımı değişkenleri beşer sermayeyi daha iyi yorumlamamızı sağlar. Nüfusun ülkelerin gelişmesine olumlu katkı sağlayan bir yapısı varken fazla nüfus artışı da ülkeleri olumsuz etkileyebilmektedir. Bu yüzden nüfusun nitelik açısından taşıdığı özellikler önemlidir. Bağımlı nüfusun aktif nüfusa oranının yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde tüketim üzerinde baskı oluşmakta bu da fiziki sermaye birikimini güçleştirmektedir (Karataş & Çankaya, 2010).

2.7.4 Beyin Göçü

Ülkelerin beşeri sermaye stoklarını etkileyen faktörlerden biri de beyin göçüdür. İnsanın kendini geliştirip uzmanlık yaptığı alanlarda iş bulamayıp verimli olamamasıyla birlikte verimli olabileceği başka ülkelere gitmesine beyin göçü diyebiliriz. Beyin göçü genellikle az gelişmiş ülkelere gitmesinden gelişmiş ülkelere olur. Bunun sebebi ise daha iyi şartların sunulmasıdır. Başka şekilde fazla vasıflı olmayan işgücünün bol olduğu ülkelere gitmesi şeklinde de kendini göstermektedir (Eser & Ekiz Gökmen, 2009).

Beşeri sermayenin yüksek olduğu ülkelere insanlar daha verimli olurlar ve daha fazla kazanç elde ederler. Batılı ülkelerin beşeri sermayeleri yüksektir ve bu sayede sürekli doğudan batıya beyin göçü gerçekleşir. Gerçekleşen göç ile birlikte fakir ülkeler durumunu geliştiremez iken göç alan ülkeler ise durağanlığa girme riskinden kurtulurlar (Demir O. , 2002). Ülkelerin yetiştirmiş oldukları beşeri sermayeyi kullanamamaları eğitime yapmış oldukları yatırımın karşılığını alamamalarına neden olmaktadır. Eğitim iyi verilerek

nitelikli işgücü oluşturulabilir ancak yeteri kadar verimli faydalanılamaz ise beşeri sermayede daha verimli olabileceği ülkelere gitme eğilimi olur ve sonucunda beyin göçü oluşur. Ülkelerde nitelikli kişiler için yeteri kadar istihdam alanı yaratılamaz ise beşeri sermaye yurt dışına kaçar. Tam tersi ülkede kendi vatandaşlarıyla dolduramayacak kadar istihdam alanı var ise beşeri sermaye ithal edilir (Karataş & Çankaya, 2010). Beşeri sermaye ithalatçısı olan ülkeler eğitimin maliyetine katlanmadan zenginliğine zenginlik katmaktadır.

Eğitim ve sağlık sektörüne yapılan yatırımlar kendi başına beşeri sermayeye katkı sağlayamaz. Ekonominin gelişmesi için nitelikli insan yetiştirdikten sonra ülke içerisinde geliri adil paylaştırarak nitelikli işgücünün göçünün engellenmesi ve ülke içinde tutulması gerekir (Özyakışır, 2011).

2.8 Beşeri Sermaye Yatırımlarının Amacı

Beşeri sermayeye yatırım yapılarak, iktisadiyi kalkınmayı gerçekleştirmek, emek verimliliğini artırmak ve bilgi toplumunu oluşturmak amaçlanmaktadır.

2.8.1 İktisadi Kalkınmayı Gerçekleştirmek

Toplumlar yaygın olarak beşeri sermayenin ülkeleri kalkındırdığını düşünürler. Beşeri sermaye yatırımları bir taraftan beşeri sermayeyi belirleyip ülkeler arasında karşılaştırma olanağı verirken diğer taraftan iktisadi kalkınmayı sağlar (Karataş & Çankaya, 2010).

Kalkınma göstergelerinden bazıları, gelir düzeyinin artması, kişi başı düşen mal miktarı, eğitim ve sağlık harcamaları, toplumdaki okuryazarlık durumu, bireylerin ortalama yaşam süresi vb. faktörlerdir. Tüm bu faktörlerin temelinde insan ve insanın bilgi, beceri ve yetenekleri ifade eden beşeri sermaye bulunmaktadır. Beşeri sermayeyi etkileyen faktörlerden biri olan eğitime yapılacak yatırımlar teknolojik yenilikleri teşvik ederek, emek ve sermayeyi etkin hale getirir, gelirden artışa sebep olur ve sonucunda kalkınmayı gerçekleştirir (Ayrangöl & Tekdere, 2014).

Fransız iktisatçı Saint Simon'a göre iktisadi kalkınmada eğitimin rolü şu şekildedir: *“Fransa'nın tüm tıbbi araçları bir gecede tahrip edilse aynı düzeyi altı ay içinde yeniden kurulabilir ama tüm doktorları bir anda ortadan kaybolursa ancak yüz yıl sonra bugünkü düzeye ulaşılabilir”*. Bu görüşün aynısı daha sonra Amerikalı iş adamı H. Ford'un

ifadelerinde şöyle geçmiştir: “*Fabrikalarımı ve makinelerimi tahrip edin ama adamlarımı bana bırakın. En kısa sürede eski servetime yeniden sahip olurum*”. Beşeri sermayeye bu derece önem veren ülkelerin kalkınmayı gerçekleştirebileceği açıktır (Öztürk, 2005).

Eğer bir ülkede yeterli nitelikli insan yoksa beşeri sermaye yoktur ve iktisadi kalkınma gerçekleşemez. Beşeri sermayeyi arttırmak için ise insana yatırım yapılmalıdır. İnsana yapılan yatırımların esas amacı yaşam standartlarının iyileştirilmesidir (Özyakışır, 2011).

2.8.2 Emek Verimliliğini Artırmak

Emek verimliliği, çalışılan kişi ya da çalışılan saat başına üretim olarak tanımlanabilmektedir. Yatırımlara dayanan, yeni teknoloji içeren ve istihdam artışı sağlayan verimlilik artışı her ülke için istenen bir verimlilik artışıdır (Sapançalı, 2007).

Ülkelerin gelişmelerinde verimlilik artışının milli geliri ve kişisel yaşam kalitesini artırdığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Kalkınmayla yakından ilişkili olan verimlilik, bir ülkenin gelir dağılımı, ücretler, maliyetler gibi temel değişkenleri arasında ilişkiler kurduğundan kalkınma, üretim gücünün artırılması, istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve işsizliğin önlenmesi açısından önem taşımaktadır. İstihdam edilen kişilerin eğitim seviyeleri arttıkça doğrudan verimlilik de artar. Eğitimi kaliteli alan ve teknolojik yeniliklere uyum sağlayabilen nitelikli işgücünün varlığı ekonomide verimliliğin yükselmesini sağlar. Emek verimliliğine bağlı olarak üretim artarken, emeğin nitelikli hale gelmesiyle de kaliteli mal ve hizmet üretilip uluslararası alanda rekabet avantajı sağlanmaktadır. Eğitim öğretimde standartları yüksek olan ülkelere baktığımızda verimlilik oranlarının yüksek olduğu görülmektedir (Öztürk, 2005).

2.8.3 Bilgi Toplumunu Oluşturmak

Temel teknolojilerin gelişimiyle birlikte bilgi sektörünün, üretiminin ve sermayesinin bunun yanında nitelikli işgücü faktörünün değerlendirildiği, eğitimin sürekli olmasının ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri ve elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler sayesinde toplumu kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan sanayi toplumunun daha ilerisine taşıyan tüm gelişme aşamalarına “bilgi toplumu” denir (Selvi, 2012).

İkinci Dünya Savaşını takiben bilgi toplumunu oluşturma hedefinden en çok üzerinde durulan faktör beşeri sermaye olmuş ve ‘nitelikli insan’ bilgi toplumunu sembol

etmiştir (Doğan & Şanlı, 2003). Bilgi toplumunu oluşturmak isteyen ülkeler toplumu oluşturan bireyin eğitimine ve fiziki şartlara önem vermesi gerekmektedir. Eğitimin gerçekleşmesi için oluşturulan fiziki ortam kaliteli olmadıkça eğitim bilinci aktarılamaz (Uğurlu vd., t.y.).

Bilgi toplumu, mal üretiminden ziyade bilgi üretiminin önemli olduğu ve bu bilginin toplanması, işlenmesi, yeniden üretilmesi ve dağıtılmasıyla alakalı faaliyetlerin yoğunlaştığı bir toplum yapısını yansıtmaktadır (Şanlısoy, 2016).

Tablo 3: Bilgi toplumu istatistikleri, 2008-2018

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Girişimlerde Bilişim ve Teknoloji kullanımı (%)											
Bilgisayar kullanımı	90,6	90,7	92,3	94,0	93,5	92,0	94,4	95,2	95,9	97,2	97
İnternet Erişimi	89,2	88,8	90,9	92,4	92,5	90,8	89,9	92,5	93,7	95,9	95,3
Web Sitesi Sahipliği	62,4	58,7	52,5	55,4	58,0	53,8	56,6	65,6	66,0	72,9	66,1
Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı (%)											
Bilgisayar Kullanımı (Toplam)	38,0	40,1	43,2	46,4	48,7	49,9	53,5	54,8	54,9	56,6	59,6
Erkek	47,8	50,5	53,4	56,1	59,0	60,2	62,7	64,0	64,1	65,7	68,6
Kadın	28,5	30,0	33,2	36,9	38,5	39,8	44,3	45,6	45,9	47,7	50,6
İnternet Kullanımı (Toplam)	35,9	38,1	41,6	45,0	47,4	48,9	53,8	55,9	61,2	66,8	72,9
Erkek	45,4	48,6	51,8	54,9	58,1	59,3	63,5	65,8	70,5	75,1	80,4
Kadın	26,6	28,0	31,7	35,3	37,0	38,7	44,1	46,1	51,9	58,7	65,5
Hanelerde İnternet Erişimi	25,4	30,0	41,6	42,9	47,2	49,1	60,2	69,5	76,3	80,7	83,8

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Tablo 3'te Bilgi toplumu istatistiklerine yer verilmiştir. Yapılan araştırmanın amacı iletişim teknolojilerinin hane ve bireylerde kullanım sıklığını öğrenmek ve elde edilen verileri derleyerek değerlendirmektir. Tablodan da anlaşılacağı üzere 2008 yılından 2018

yılına doğru gelindikçe girişimlerde bilgisayar kullanımının arttığı, bununla birlikte internet erişiminin de arttığı görülmektedir (TÜİK, 2018).

Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanımına bakıldığında ise bilgisayar kullanımının 2018 yılında 2017 yılına oranla %5,3 arttığı, internet kullanımının ise %66,8'den %72,9'a yükseldiği görülmektedir. Cinsiyet bazında bakıldığında ise 2008 yılından 2018 yılına doğru ilerledikçe aradaki makasın oransal olarak daralmasına karşın yine de erkeklerin kadınlara oranla daha fazla bilgisayar ve internet kullandıkları görülmektedir (TÜİK, 2018).

Bilgi toplumunda beşeri sermaye ön plana çıkmasının sebebi, yeni ve temel teknolojilerin gelişmesiyle meydana gelmiştir. Gelişmiş ülkeler ulaşılan bu gelişmişliği korumak amacıyla öncelik olarak bilime ve teknolojiye ayrıca insanları geliştiren önemli bir unsur olan eğitime önem vermektedir. Bilgi toplumundaki gelişmeler ülkeleri sosyo-ekonomik yönden geliştirerek yeni teknolojilerin ve gelişmelerin oluşması gibi yapısal değişimleri beraberinde getirir. Bilgi toplumu aşamasına gelişmiş ülkeler erişmiş olsa da diğer ülkeler de bu aşamadan etkilenmektedir. Sanayi toplumu ötesine geçiş yapabilmek için bu ülkelerin bilgi ve beşeri sermayeye önem vermesi gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerinse gelişmişlik farkının daha fazla açılmaması için bilgi toplumundaki gelişmelere uyum gösterilmelidir (Aktan & Tunç, 1998). Maalesef ki gelişmekte olan ülkeler, sanayi toplumuna dönüşmeden bilgi toplumunun çok yönlü sorunlarını yaşamakta olup, gelir üretmek yerine gelir paylaştıran ve üretemeyen bir sisteme mecbur olmaktadır (İzgi & Arslan, 2008).

Bilgi toplumuna geçiş yapmak isteyen ülkeler, gelişmiş ülkelerin bilgi toplumuna geçerken eğitime önem verdiklerini görmeli ve eğitim harcamalarına ve kalitesine daha çok önem göstermelidir. Çünkü bilgi toplumu aşamasına geçiş yapmış gelişmiş ülkelerin avantajı ellerinde değişikliklere ayak uydurabilen nitelikli işgücünün olması ve nitelikli işgücünün yolunun nitelikli eğitimden geçmesidir. Beşeri sermayeyi en çok etkileyen faktör olan eğitime yapılacak yatırımlar, hem işgücünün verimliliğini hem de bilgi üretimini artırıp ekonomik büyümeyi beraberinde getirir (Çalışkan vd., 2013).

Bireylere hayatları boyunca nitelikli öğrenmeyi sağlayan kaliteli bir eğitim verilmesi bilgi toplumunu oluşturmada önemli bir faktördür (Öztürk, 2005).

Bilgi çağı ve bilgi toplumuyla ilgili değerlendirmeler tarih boyunca özelliklerine göre belirli dönemler ile ifade edilir. Bu dönemler 1770-1830 arası '*erken mekanizasyon*', 1830-1880 '*buhar gücü veya demir yolları*', 1880-1940 '*elektrik ve ağır sanayi*' ve 1940-1980 '*kitle üretimi*' dönemleri olarak tanımlanmaktadır. Yaşamış olduğumuz dönem ise bilgi toplumunu ifade etmektedir (Selvi, 2012).

2.9 Beşeri Sermayenin Etkileri

Üretim faktörlerinin daha verimli kullanılmasını sağlayan, ülkelerde üretime katılan işgücünün sahip oldukları bilgi ve tecrübe gibi değerler beşeri sermaye olarak nitelendirilmektedir. Bu değerler üretimde işgücü verimliliğinin artırılmasına, yeni teknolojilerin gelişmesine ve gelişen teknolojilerin verimli şekilde kullanılmasına, gelir dağılımının adaletli olmasına ve ülkenin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

2.9.1 Beşeri Sermayenin Verimlilik Üzerine Etkileri

Bir üretim sonucunda elde edilen çıktılar ile o çıktıların elde edilmesini sağlayan girdilerin arasındaki ilişkiye verimlilik denir. Verimlilik işletmeler açısından; karı artırır, optimal kaynak bileşenini oluşturur. Tüketiciler açısından; fiyatları düşürür, kaliteyi yükseltir. Çalışanların ücretini artırır, gelir dağılımını düzeltir ve iş güvencesini sağlar. Günümüzdeyse verimlilik daha çok işgücü verimliliği anlamında kullanılmaktadır. İşgücü verimliliğinin düşük olması teknoloji, sermaye gibi girdilerden de yeteri kadar faydalanılamayacağını gösterir (Çelen & Demir, 2010). Eğitim aynı zamanda üretim sürecindeki kişinin üretkenlik kapasitesini artırmaktadır. Başka şekilde eğitim, beşeri sermayeyi güçlendirerek verimliliği artırmayı hedeflemektedir. Fiziki sermayenin verimliliğini artıran teknoloji ne ise beşeri sermaye için de eğitim aynıdır. Üretim sürecinde emeğin ve sermaye sahibinin en doğru şekilde üretim yapmasında eğitimin rolü büyüktür. Eğitim yoluyla hem emeğin verimliliği artırılır hem de sermaye sahibinin üretim sürecini doğru şekilde yönetebilecek kapasitesi artırılabilir (Borluk, 2012).

Schultz, beşeri sermayenin görülemediğini ancak etkilerinin gözlenebildiğini belirtmiştir. Bu etkiler ise insanın refah ve verimliliği gibi bireyin kendisine etki eden içsel etkiler ve beşeri sermayenin yoğunluğuna dikkat çeken dışsal etkilerden oluşmaktadır (Doğan & Şanlı, 2003).

Beşeri sermayenin etkin ve verimli kullanılmasında sosyal sermaye etkilidir. Toplumda uzlaşma ve güven ortamının sağlanması için kurumsal nitelikleri esas alan

sosyal sermaye önemli bir etkidir. Ülkelerin büyüme hızlarını karşılaştırmak için Robert Barro ve bazı araştırmacıların yapmış oldukları çalışmaların sonucunda; yoksul ülkelerin zengin ülkeleri yakalayamamasının asıl nedeninin fiziki sermaye değil, beşeri sermayelerindeki eksiklik olduğu sonucuna varmışlardır. Barro, eğitim düzeyi ile verimlilik artışı arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğunu söylemiştir. Ülkelerin teknolojiye daha çabuk ayak uydurmasının ve hızlı büyümesinin yolu eğitim düzeyi yükseltmekten geçmektedir (Karataş & Çankaya, 2010).

2.9.2 Beşeri Sermayenin Teknolojik Gelişmeler Üzerine Etkisi

Nitelikli insan gücünün oluşturduğu teknoloji devletlerin zenginleşmesindeki etkili faktörlerin başında gelir. Teknoloji ise bir fiziki sermaye olarak değerlendirilir. Teknoloji kullanımıyla doğal kaynak ve hammaddeler geliştirilir, üretkenlik artar, ekonomik büyümenin sağlanmasında etkili olunur (Aksu, 2016). Eğitim ile kişiler teknolojik gelişmeler karşısında kendini koruma yeteneği kazanmakta ve ortaya çıkan değişimlere hızla uyum sağlayacak nitelikler kazanmaktadır (Ayrangöl & Tekdere, 2014).

Teknoloji günümüzde ekonomik ve toplumsal kalkınmayı sağlayan önemli etkenlerden biridir. Kalkınmayı hedefleyen ülkeler teknolojiyi üretmeli, geliştirmeli, üretime yansıtmalıdır. Bu süreçte en önemli kaynak ise eğitimidir. Eğitimi çağdaş teknolojiye uygun şekilde alan kişiler, iktisadi kalkınmanın gerektirdiği nitelikli işgücünü oluşturarak üretilen mal ve hizmetlerin artmasına ve kalkınmanın hızlanmasını sağlamaktadır (Öztürk, 2005).

Teknolojik gelişme sayesinde aynı girdiyle daha fazla çıktı elde edilir. Gelişmekte olan ülkelerin teknolojiden yararlanamıyor oluşunun nedeni ya yeterince tasarruf yapamıyor olmaları veyahut nitelikli emek ve beşeri sermayenin olmayışıdır (Bal, 2011).

2.9.3 Beşeri Sermayenin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi

TÜİK'e göre, milli bir ekonomide belirli bir dönemde (genellikle 1 yıl) yeniden üretilen mal ve hizmetler bütününe milli gelir veya toplam hâsıla denir. Bireyler açısından gelir ise belli bir süre zarfında üretime yaptıkları katma değerlerin toplamıdır. Emekleri karşılığı alınan ücretler ve maaşlar bireylerin geliri olabilmekle birlikte, toprak kirası, faiz ve kar da bireylerin gelirlerini oluşturabilir (TÜİK, 2018).

Bir ülkede, belirli bir zaman aralığında elde edilen milli gelirin bireyler veyahut bölgeler arasında dağılımına gelir dağılımı denir. Fonksiyonel gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, sektörel ve bölgesel gelir dağılımları başlıca gelir dağılımlarıdır (Acar, 2015).

- Fonksiyonel Gelir Dağılımı: Üretim faktörlerinin (emek, sermaye, toprak, müteşebbis) ülkedeki milli geliri aralarında hangi pay oranlarına göre paylaştıklarını gösterir (Erdoğan, t.y.).
- Sektörel Gelir Dağılımı: Bir ekonomide faaliyet gösteren sektörlerin milli gelirden aldıkları payları ifade eder. Gelişmiş ülkelerde en fazla pay üretim ve hizmet sektöründe kalırken, az gelişmiş ülkelerde ise tarım sektörü en fazla payı alır (Altınışık & Peker, 2008).
- Bölgesel Gelir Dağılımı: Ülkelerin belirli bölgelerindeki yaşayan kişilerin mili hasıladan aldıkları payı gösterir. Bölgesel gelir dağılımı ülkelerin farklı bölgelerindeki gelişmişlik düzeyinin arasındaki farklar bölgesel gelir dağılımı ile tespit edilebilir (Doğan & Tek, 2007).
- Kişisel Gelir Dağılımı: Ülkenin toplam milli hasılasının ülkenin nüfusuna bölünmesiyle elde edilir. Ayrıca ülkedeki bireylerin almış oldukları gelirler küçükten büyüğe doğru sıralanır ve 5 farklı gelir grubu oluşturulur. Her bir gelir grubu için kendi mili gelirleri hesaplanır ve bu hesaplama ile ülkede gelir dağılımındaki eşitsizlik ölçülür. Eşitsizlik en düşük gelirli grup ile en yüksek gelirli grup arasındaki farkın açılmasıyla artar (Kuştepeli & Halaç, 2004).

Ülkelerin gelişmişlik ve kalkınma seviyeleri karşılaştırılırken ülkelerdeki milli gelir seviyesi ve kişi başına düşen gelire bakılmaktadır. Ancak bu ölçütler ülkelerin yaşam kalitesi ve gelir dağılımı açısından fikir vermediğinden bir takım sıkıntılar yaratmaktadır. Kişi başına düşen gelir miktarının bir önemi yoktur önemli olan o gelirin ülkedeki fertler arasında adil bir şekilde dağıtılmasıdır (Bozdağ & Bozdağ, 2006).

Gelir dağılımını ölçmek için yaygın olarak kullanılan bazı ölçüler şunlardır: Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı, Pareto Katsayısı ve Ters U Hipotezidir (Doğan & Tek, 2007). TÜİK ise gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri olarak Lorenz Eğrisi, Gini Katsayısı ve Yüzde Paylarını (P80/P20) dikkate almaktadır (TÜİK, 2018).

Tablo 4: Hanehalkı kullanılabilir gelire göre Gini katsayısı, 2006-2017

Yıllar	Gini Katsayısı
2006	0,403
2007	0,387
2008	0,386
2009	0,394
2010	0,380
2011	0,383
2012	0,382
2013	0,382
2014	0,379
2015	0,386
2016	0,396
2017	0,400

Kaynak: (TÜİK, 2017)

Tablo 4'e bakıldığında gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçütlerinden biri olan Gini katsayısının ülkemizdeki 2006-2017 dönemindeki değerlerini görmekteyiz. Tablo'ya bakıldığında 2016 da 0,396 olan Gini katsayısı 2017 yılında 0,400'e yükselmiştir. Gini katsayısının "0" a yaklaşması ülkedeki gelir dağılımındaki iyileşmeyi, "1" e yaklaşması ise ülkedeki gelir dağılımının bozulmasını ifade eder. Türkiye' de Gini katsayısı 2017 yılında bir yıl öncesine göre 0,004 puan artmış yani gelir dağılımındaki eşitsizlik artış göstermiştir.

Tablo 5: Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre sıralı yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı, 2009-2017

Yüzde 20'lik fert grupları	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
İlk % 20 (En düşük)	6,2	6,5	6,5	6,5	6,6	6,5	6,3	6,3	6,3
İkinci % 20	10,7	11,1	11,0	11,0	10,9	11,0	10,9	10,6	10,6
Üçüncü % 20	15,3	15,6	15,5	15,6	15,4	15,6	15,5	15,2	15,1
Dördüncü % 20	21,9	21,9	21,9	22,0	21,8	22,2	22,0	21,6	21,4
Son % 20 (En yüksek)	46,0	44,9	45,2	45,0	45,2	44,7	45,3	46,3	46,7
P80/P20 oranı	7,4	6,9	7,0	6,9	6,8	6,9	7,2	7,4	7,4

Kaynak: (TÜİK, 2017)

Bireyler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre sıralanıp; ilk, ikinci, üçüncü, dördüncü ve son grup olarak 5 gruba ayrıldığında; Fertlerin %20' sini oluşturan ilk grup en düşük gelirli, son grup ise en yüksek gelirli kesimi ifade eder. Hanehalkının gelirinin hanehalkının büyüklüğüne bölünmesi ile eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri elde edilmektedir. P80/P20 oranı ise, en zengin son %20'lik grubun toplam gelirinin, geliri en düşük olan ilk %20'lik kesimin toplam gelirine bölünerek hesaplanmaktadır (TÜİK, 2018). Yukarıda yer alan verilere göre; en zengin son %20'lik kesimin almış oldukları pay 2010 yılından 2017 yılına artış gösterirken, en düşük kesimin almış oldukları

pay ise azalmıştır. 2015 yılında P80/P20 oranı $45,3/6,3 = \%7,2$ iken 2017 yılında $46,7/6,3 = \%7,4$ e yükselmiştir.

Gelir dağılımı, sosyal adaletin sağlanması ve toplumsal barışın hüküm sürmesi bakımından önemli bir kavramdır. En eski yaklaşım olarak kabul edilen beşeri sermaye kuramı ise eğitimin ekonomideki pozisyonunu açıklamaktadır. Bu kurama göre ekonomik büyümenin ve kişiler arasındaki gelir farklılıklarının belirleyici etkenlerinden biri insan sermayesidir. Bireylerin beşeri sermayelerini artırmak için yapmış oldukları yatırım, ücret geliri açısından bakıldığında, kişilerin işteki verimliliklerinde etkilediğinden ücrette de farklılık yaratır. Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar içinde, eğitim harcamaları doğrudan kişinin ücret gelirini belirler. Bu yüzden eğitim farklılıkları oluştukça bireylerin arasında gelir farklılıkları da oluşmaktadır. Eğitimi ve gelir dağılımı arasındaki ilişki 1980'li yıllarda üretimin bilgi ve teknolojiyle geliştiği dönemde ortaya çıkmıştır (Palaz vd., 2013).

Türkiye de aynı diğer gelişmekte olan ülkeler gibi gelir dağılımında adaletsizlikler yaşamaktadır ve bu durumun oluşmasının en önemli nedeni, ekonomideki ağırlığın tarım sektöründe olması, nüfusun büyük bir kesiminin tarım sektöründe çalışması ve yüksek oranlı ve sürekli enflasyon yatmaktadır. Ülkemizde 1980 yılına yaklaşırken ve 1980 yılında enflasyon üç haneli rakamlarda seyretmiştir. Enflasyonun yüksek seviyede seyretmesi gelir dağılımı bozmuş ve halkın satın alma gücünü olumsuz etkilemiştir. Kuznets 5 ülkenin girdilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmasında gelir eşitsizliğini açıklamaya çalışmıştır. Kuznets eğrisi (Ters U) olarak bilinen ve gelir düzeyi ile gelirdeki eşitsizliği anlatan eğride gelirin artmasıyla eşitsizlik önce artar daha sonrasında ise azalır. Kuznets'e göre tarım dışı sektörlerin verimlilikleri tarım sektörüne göre daha yüksektir. Bu sayede tarım sektöründen doğan göç ile birlikte üretim artar ve kazanılan gelir eşitsizliğe yol açar. Ancak daha sonrasında üretimin artmasını takip eden evrelerle uzun vadede gelir dağılımı düzelir (Yumuşak & Bilen, 2000).

Eğitim ve iş deneyimi insan sermayesinin temel yapıtaşlarıdır ve bu yapıtaşları gelir dağılımı çalışmalarında ortak değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970'lerden itibaren yapılan çalışmalarda gelir farklılıkları araştırılmış ve insan sermayesinin, gelir farklılıklarını belirleyen önemli bir unsur olduğu anlaşılmıştır (Altay & Pazarlıoğlu, 2007).

Gelişmiş ülkelerdeki gelir paylaşımı az gelişmiş ülkelere göre daha adil durumdadır. Gelir dağılımında adaletsizliği yaratan en temel faktör nüfusun büyük bir bölümünün

düşük eğitime sahip olması ve ülkedeki nitelikli işgücü eksikliğidir. Uzun vadeli kişisel ve bölgesel adil bir gelir dağılımı sağlamanın yolu fırsat eşitliğini esas alan eğitim olanaklarını artırmaktan geçmektedir. Bu sayede milli gelir artmakta, elde edilen gelir de daha adil biçimde paylaşılmaktadır (Öztürk, 2005).

2.9.4 Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişmeye Etkisi

Toplumlar beşeri sermaye faktörü ile ilgili 18. ve 19. yüzyıllarda fazla bilgiye sahip değildi ve gerekli araştırmaları yapmamıştı. Ancak 20. yüzyılda beşeri sermayenin ekonomik gelişmeyi etkilediği fark edilmiş ve bu etkileşim ile ilgili çeşitli analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda beşeri sermayenin ekonomik olarak gelişmeye etkisinin çok büyük olduğu fark edilmiştir. Gelişme sorunu olan ülkeler açısından beşeri sermayenin üretime olan katkısının ispatlanması, beşeri sermayeye yatırım yapılması ve elde edilen birikimlerin verimli bir şekilde kullanılmasının gerekli olduğu anlaşılmıştır (Karataş & Çankaya, 2010).

Eğitim, beşeri sermayenin oluşumunda önemli bir faktördür. Ekonomik büyüme ve gelişme yatırım niteliği taşıyan eğitim harcamaları ile mümkündür. İhtiyaç duyulan insan gücü yetiştirilirse ekonomik büyüme sağlanır. 21. yüzyılda rekabet ortamında ülkelerin ayakta kalabilmesi için eğitime önem vermeleri gerekmektedir. Gerek ekonominin büyüebilmesi ve gelişebilmesi için gerekse bilgi toplumunun gerektirdiği nitelikli insan gücünü yetiştirebilmek için eğitime önem vermek önceliklerin en başında gelmektedir (Keskin, 2011).

Ülkelerin gelişmesindeki önemli faktörlerden biri beşeri sermayeni etkin ve nitelikli bir şekilde kullanılmasıdır (Bal, 2011).

3. TÜRKİYE’DE BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ VE EĞİTİM DURUMU

Ülkelerin gelişebilmelerinin önündeki en önemli engellerden birisi de, beşeri sermayenin yetersiz düzeyde olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de beşeri sermaye düzeyinin yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Bu başlık altında Türkiye’de beşeri sermaye potansiyeli; eğitim, sağlık, nüfus ve göç faktörleriyle birlikte ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

3.1. Türkiye’de Eğitim Durumu ve Gelişimi

Türkiye’de beşeri sermayenin gelişimini etkileyen en önemli etkenlerden biri eğitim ve eğitimin gelişmesini sağlayan eğitim göstergeleri olmuştur. Eğitim göstergeleri içinde; ülkelerin eğitim harcamalarına ayırmış oldukları pay, öğrenci başına düşen eğitim harcamaları, nüfusun genel eğitim düzeyi, ülke genelinde okur-yazarlık durumu, okullaşma oranları, okul, öğrenci, öğretmen sayıları eğitime verilen önemi yansıtmaktadır.

3.1.1. Türkiye’nin Eğitim Harcamaları

Beşeri sermaye, kişilerin genel ve mesleki eğitim yoluyla edindikleri beceri ve öğrenimle, kendi yetenek ve kabiliyetlerinin bir bileşimi olarak ifade edilmektedir. Eğitilmiş işgücünün yetenek ve kabiliyetleri geliştirildikçe, ülkenin beşeri sermayesi de artmış olacaktır (Bal, 2011). Eğitim toplumların gelişebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Bu bakımdan ülkeler eğitime büyük önem vermekte ve destek sağlamaktadır. Ancak kaynakların kıt ihtiyaçların ise sınırsız oluşu hizmetler arasında öncelik sorununu ortaya çıkarmaktadır.

TÜİK’e göre örgün eğitim içerisindeki eğitim faaliyetlerine ilişkin doğrudan ve dolaylı şekilde yapılan harcamalara eğitim harcamaları denir.

Tablo 6: Eğitim harcamaları temel göstergeleri, 2011-2017

Yıllar	Toplam Eğitim Harcaması (Milyon TL)	Öğrenci Başına Eğitim Harcaması (TL)	Eğitim Harcamasının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı (%)
2011	77.308	4.008	5,5
2012	93.041	4.729	5,9
2013	106.041	5.242	5,9
2014	122.741	5.941	6,0
2015	135.249	6.426	5,8
2016	160.773	7.498	6,2
2017	176.452	8.111	5,7

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Tablo 6'ya bakıldığında Türkiye' de eğitime yapılan harcamalar 2017 yılında 2015 yılına oranla %30,5 2016 yılına oranla ise %9,8 artarak 176 milyar 452 milyon TL olmuştur. Eğitim harcamalarının, GSYİH içerisindeki payı 2011'de %5,5 iken, sadece %0,2 artarak 2017 yılında %5,7'ye çıktığı ancak 2016'nın %6,2 olan payının gerisinde kaldığı görülmüştür. Öğrenci başına eğitim harcamaları ise 2017 yılında 2016 yılına oranla yaklaşık %8,2 artırmıştır. Genç nüfusun fazla olması ve nüfusun artış hızına bakıldığında eğitim hizmetlerine daha büyük oranda pay ayırması gerektiği anlaşılmaktadır.

Türkiye de ilköğretimin; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokul ile dört yıl süreli ve zorunlu ortaokuldan oluştuğu ibaresi İlköğretim ve Eğitim Kanununda geçmektedir (URL-3, t.y.). 2012 yılında yapılan değişiklikle, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitimin yerine getirilmiş ve bu toplam 12 yıllık süre üç kademeye ayrılmıştır. 4' er yıldan oluşan 1. 2. 3. ve 4. sınıflar (ilkokul) birinci kademeyi, 5. 6. 7. ve 8. sınıflar(ortaokul) ikinci kademeyi, 9. 10. 11. ve 12. sınıflar(lise) ise üçüncü kademeyi oluşturacak şekilde düzenlenmiştir (URL-4, 2012).

Tablo 7: Eğitim istatistikleri

Öğretim Yılı	İlkokul				Ortaokul				Ortaöğretim			
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4
2012-13	29169	282043	5593910	20	16987	269759	5566986	19	10418	254895	4995623	16
2013-14	28532	288444	5574916	19	17019	280804	5478399	18	10955	278641	5420178	15
2014-15	27544	295252	5434150	18	16969	296065	5278107	17	9061	298378	5691071	14
2015-16	26522	302961	5360703	18	17343	323680	5211506	15	10550	335690	5807643	13
2016-17	25479	292878	4972430	17	17879	324350	5554415	17	11076	333040	5849970	13
2017-18	24967	297176	5104599	17	18745	339850	5590134	16	11783	347969	5689427	12

Kaynak: (TÜİK, 2018)

1: Okul Sayısı

2: Öğretmen Sayısı

3:Öğrenci Sayısı

4: Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Tablo 7'ye bakıldığında; 2017-2018 eğitim ve öğretim yılında ilkokulda 17, ortaokulda 16 ve ortaöğretimde 12 olan öğretmen başına öğrenci sayısı 2012-2013 yılına göre düşüş gösterdiği ve bu durumun eğitimin kalitesi açısından önemli bir ilerleme olduğu

görülmektedir. Bu durumun oluşmasında öğretmen sayısındaki artış önemli rol oynamaktadır.

2012-2013 Eğitim öğretim yılında ilkokulda öğrenci sayısı 5 milyon 593 bin 910 kişi iken 2017-2018’ de öğrenci sayısı 5 milyon 104 bin 599’a düşmüştür. Ortaokulda ise bu sayı 5 milyon 556 bin 986’dan 5 milyon 590 bin 134’e çıkmıştır. Ortaöğretimde ise aynı dönemler için öğrenci sayısı 4 milyon 995 bin 623 kişiden, 5 milyon 689 bin 427’ye çıkmıştır.

3.1.2 Okur-Yazar Oranı, Yıllara ve Cinsiyete Göre Gelişimi

Okullaşma oranları hiç şüphesiz ilk olarak okur-yazarlık oranlarını etkilemektedir.

Tablo 8: Cinsiyet ve okuryazarlık durumuna göre 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus, 2012-2018

Okuryazarlık	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam							
Okuma yazma bilmeyen	52 021 230	53 091 478	54 875 143	56 161 148	57 246 916	58 213 792	59 156 007
(%)	5,1	4,7	4,6	4,4	4,1	3,8	3,6
Okuma yazma bilen	56 521 805	57 419 108	58 384 240	59 299 679	60 202 558	61 017 157	61 844 096
(%)	94,9	95,3	95,4	95,6	95,9	96,2	96,4
Erkek							
Okuma yazma bilmeyen	474 016	443 640	430 782	417 064	384 654	356 073	325 116
(%)	1,7	1,6	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1
Okuma yazma bilen	26 813 802	27 307 647	28 226 604	28 863 360	29 377 115	29 818 483	30 257 344
(%)	98,3	98,4	98,5	98,6	98,7	98,8	98,9
Kadın							
Okuma yazma bilmeyen	2 310 241	2 200 072	2 191 302	2 166 887	2 077 950	1 974 567	1 872 141
(%)	9,4	8,9	7,6	7,4	6,9	6,5	6,1
Okuma yazma bilen	25 207 428	25 783 831	26 648 539	27 297 788	27 869 801	28 395 309	28 898 663
(%)	91,6	92,1	92,4	92,6	93,1	93,5	93,9

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Tablo 8’de Türkiye’de okuryazarlık oranlarının değişimini yansıtmaktadır. 2012 yılında Türkiye genelinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı %5,1, erkeklerde %1,7 ve kadınlarda %9,4’tür. 2018 yılında ise toplam okuma yazma bilmeyenlerin oranı %3,6, erkeklerde %1,1 ve kadınlarda %6,1’dir. 2012 yılında okuma yazma bilenlerin oranı toplamda 94,9, erkeklerde 98,3 ve kadınlarda 91,6’dır. 2018 yılında ise okuma yazma bilenlerin oranı toplamda 96,4, erkeklerde 98,9 ve kadınlarda 93,9’dur.

Tablo 9: Cinsiyete Göre Seçilmiş Göstergeler, 2018

Seçilmiş Göstergeler	Toplam	Erkek	Kadın
Okur-yazar olmayan nüfus oranı (25+ yaş)	4,4	1,3	7,5
Yüksekokul veya fakülteden mezun nüfus oranı (25+ yaş)	17,3	19,4	15,3
İstihdam oranı(15+ yaş)	51,7	70,6	32,6
İşgücüne katılım oranı (15+ yaş)	57,6	77,5	37,5
Genç işsizlik oranı (15-24 yaş)	17,7	15	22,7

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 9’da cinsiyete göre seçilmiş göstergeler yer almaktadır. Tablodan anlaşılacağı üzere Türkiye’de 2018 yılında erkeklerin kadınlara oranla daha fazla okuryazar oldukları ancak bir üniversiteden mezun olma oranlarına bakıldığında kadın ve erkekler arasındaki makasın daraldığı görülmektedir.

Yine Türkiye’de istihdam ve işgücüne katılımı arttırmak için öncelikle kadın istihdamına yönelik teşviklerin yapılması gerektiği, kadınların çalışma hayatına katılmalarıyla istihdam ve işgücüne katılımın %50’li rakamlardan +10, +20 puan yukarıya çekilebileceği görülmektedir.

Tablo 10: Eğitim durumuna göre işgücü durumu, Ekim 2016, Ekim 2017 (15+ yaş)

Eğitim Durumu	İşgücüne katılma oranı						İstihdam Oranı					
	Toplam		Erkek		Kadın		Toplam		Erkek		Kadın	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Toplam	52,4	53,1	72,1	72,4	33,1	34,2	46,2	47,6	65,1	66,2	27,8	29,4
Okur-yazar olmayanlar	18,1	19,1	29,7	32,7	15,7	16,4	17,0	18,1	26,5	29,3	15,1	15,9
Lise altı eğitimliler	48,8	49,5	69,2	69,4	27,4	28,7	43,6	45,1	62,4	63,7	24,0	25,6
Lise	55,4	54,3	71,6	71,3	35,3	32,6	47,8	47,9	64,4	64,7	27,2	26,4
Mesleki veya teknik lise	65,0	65,2	80,5	79,9	41,7	42,6	56,0	57,4	72,3	73,2	31,5	33,3
Yükseköğretim	80,3	80,4	86,6	86,3	72,6	73,3	69,2	70,1	78,3	78,6	58,0	60,0

Eğitim Durumu	İşsizlik Oranı					
	Toplam		Erkek		Kadın	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Toplam	11,8	10,3	9,8	8,5	16,0	14,0
Okur-yazar olmayanlar	5,6	5,0	10,9	10,5	3,6	2,9
Lise altı eğitimliler	10,5	8,9	9,8	8,2	12,6	10,9
Lise	13,7	11,8	10,1	9,2	23,0	19,1
Mesleki veya teknik lise	13,8	11,9	10,2	8,4	24,3	21,9
Yükseköğretim	13,8	12,8	9,5	9,0	20,1	18,1

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Tablo 10’da kişileri eğitim düzeylerine göre işsizlik, işgücüne katılma ve istihdam oranları verilmiştir. Verilere göre erkek nüfusun kadınlara göre işgücüne katılma ve istihdam oranlarının fazla, işsizlik oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Ancak 2016 yılından 2017 yılına geçişte kadınların erkeklere oranla işsizlik, işgücüne katılma ve istihdam oranlarında pozitif yönde daha fazla ilerleme kaydettiği görülmektedir.

Ayrıca yukarıdaki verilere göre genel olarak kadın ve erkeklerde eğitim seviyesi artıkça işgücüne katılım ve istihdamın arttığı görülmektedir.

3.1.3 Okullaşma oranı

MEB tanımlamasına göre ilgili öğrenim türündeki tüm öğrencilerin, ait olduğu öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi brüt okullaşma oranını yansıtmaktadır. Net okullaşma oranı ise, ilgili öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan öğrencilerin, ait olduğu öğrenim türündeki teorik yaş grubunda bulunan toplam nüfusa bölünmesi ile bulunmaktadır.

Tablo 11:Türkiye’de öğretim yılı ve eğitim seviyesine göre okullaşma oranları (2006-2012)

Yıllar	Okullaşma Oranı (%)	İlköğretim			Ortaöğretim			Yükseköğretim		
		T	E	K	T	E	K	T	E	K
2006/07	Brüt	96,34	99,21	93,37	86,64	96,24	76,66	36,59	41,07	31,89
	Net	90,13	92,25	87,93	56,51	60,71	52,16	20,14	21,56	18,66
2007/08	Brüt	104,54	106,41	102,57	87,55	94,04	80,70	38,19	42,62	33,56
	Net	97,37	98,53	96,14	58,56	61,17	55,81	21,06	22,37	19,69
2008/09	Brüt	103,84	104,91	102,71	76,62	80,96	72,05	44,27	49,05	39,28
	Net	96,49	96,99	95,97	58,52	60,63	56,30	27,69	29,40	25,92
2009/10	Brüt	106,48	107,05	105,88	84,19	84,14	78,97	53,43	58,14	48,48
	Net	98,17	98,47	97,84	64,95	67,55	62,21	30,42	31,24	29,55
2010/11	Brüt	107,58	107,36	107,81	89,70	94,42	84,73	58,45	62,65	54,04
	Net	98,41	98,59	98,22	66,07	68,17	63,86	33,06	33,44	32,65
2011/12	Brüt	108,42	108,21	108,65	92,56	95,68	89,26	66,23	70,58	61,68
	Net	98,67	98,77	98,56	67,37	68,53	66,14	35,51	35,59	35,42

(1) T: Toplam
(2) E: Erkek
(3) K: Kadın

Kaynak: (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2017)

Tablo 11’de, Türkiye’de 2006-2012 yılları arasında gerçekleşen öğretim yılı ve eğitim seviyesine göre okullaşma oranlarını yansıtmaktadır. Tablo 11 incelendiğinde;

- İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim eğitim kademelerinde genel olarak okullaşma oranları yükseliş göstermiştir.

- Kadın öğrencilerin okullaşma oranları eğitim kademelerinde ortalamaya ya çok yakın ya da ortalamanın altında bir seyir izlemiştir.
- Orta ve yükseköğretim eğitim kademelerinde brüt ve net okullaşma oranı arasındaki fark oldukça yüksek boyutlarda gerçekleşmiştir.

Daha önce yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere teorik olarak brüt okullaşma oranının yüzde 100'ün üzerinde gerçekleşebileceği ancak net okullaşma oranının maksimum yüzde 100 değerini alabileceği görülmektedir. Özet olarak net okullaşma oranı çağ nüfusunu (seçili eğitim kademesinde yer alması gereken yaş aralığı) kapsarken brüt okullaşma oranı çağ nüfusu dışında belirli bir eğitim kademesinde yer alan nüfusu da kapsamaktadır. Dolayısıyla brüt ve net okullaşma oranı arasındaki fark belirli bir eğitim kademesine gecikmeli ya da erken kayıt imkânı yakalayan nüfusu yansıtmaktadır.

Türkiye'de 2006 yılından itibaren ilköğretim brüt okullaşma oranında artış olduğu gözlenmiştir.

Tablo 12: Türkiye'de öğretim yılı ve eğitim seviyesine göre okullaşma oranları (2012-2018)

Yıllar	(%)	İlkokul			Ortaokul			Ortaöğretim			Yükseköğretim		
		T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
2012 /13	Brüt	107,5 2	107,2 1	107,8 4	107,6 4	106,1 2	109,2 4	96,77	99,60	93,77	74,86	79,51	70,01
	Net	98,86	98,81	98,92	93,09	93,19	92,98	70,06	70,77	69,31	38,50	38,40	38,61
2013 /14	Brüt	111,9 4	11,49	112,4 1	108,8 0	106,8 9	110,8 3	103,2 6	106,0 5	100,3 2	81,70	86,24	76,96
	Net	99,57	99,53	99,61	94,52	94,57	94,47	76,65	77,22	76,05	39,89	38,90	40,93
2014 /15	Brüt	101,1 0	100,8 2	101,3 9	107,1 2	105,5 2	108,8 0	107,3 6	109,8 2	104,7 7	88,94	93,44	84,24
	Net	96,30	96,04	96,57	94,35	94,39	94,30	79,37	79,46	79,26	39,49	37,95	41,10
2015 /16	Brüt	99,19	98,91	99,48	107,1 3	105,4 9	108,8 7	109,8 5	112,2 8	107,2 9	95,91	100,5 5	91,04
	Net	94,87	94,54	95,22	94,39	94,36	94,43	79,79	79,36	80,24	40,87	39,21	42,62
2016 /17	Brüt	95,97	95,93	96,01	105,2 9	104,4 9	106,1 4	106,9 4	109,9 9	103,7 3	103,2 8	102,1 9	98,52
	Net	91,16	91,08	91,24	95,68	95,60	95,76	82,54	82,69	82,38	42,43	40,53	44,41
2017 /18	Brüt	96,86	96,93	96,78	102,4 6	101,5 9	103,3 7	108,3 9	112,0 7	104,5 0	107,4 0	111,0 5	103,5 9
	Net	91,54	91,42	91,68	94,47	94,69	94,69	83,58	83,77	83,39	45,64	43,99	47,36

Kaynak: (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2017)

Tablo 12'de Türkiye'de öğretim yılı ve eğitim seviyesine göre okullaşma oranları gösterilmiştir. 4+4+4 sistemi ile zorunlu eğitimin 12 yıl olmasıyla 2012-2013 eğitim öğretim yılında ilkokulda net okullaşma oranı toplamda % 98,86 olarak gerçekleşmişken 2016-2017 yılında % 91,16'ya gerilemiştir. 2016-2017 eğitim ve öğretim döneminde ortaokul brüt okullaşma oranını %105,29 iken, net okullaşma oranı %95,68 olarak gerçekleşmiştir. Ortaöğretim brüt okullaşma oranı 2012-2013 yılında %96,77 iken, 2016-

2017 yılından %106,94' e yükselmiştir. Yükseköğretimde 2012-2013 döneminde brüt okullaşma oranı %74,86 iken, 2016-2017 döneminde %103,28'e yükselmiştir.

3.2 Türkiye'de Sağlık Yapısı ve Gelişimi

Beşeri sermayeyi etkileyen diğer bir faktör sağlıktır. Sağlığın beşeri sermayeye pozitif etkilerinin daha fazla olabilmesi için toplam sağlık harcamaları, toplam sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı, ortalama yaşam süresi, hastanelerdeki toplam yatak sayısı vb. sağlık göstergelerinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de Sağlık Bakanlığı 1920 yılında kurulmuştur ancak o yıllarda millet olarak kurtuluş mücadelesi verdiğimizden sağlık sektörü ile ilgili çok fazla yol kat edilememiş, savaş yıllarında genel olarak öncelik savaş yaralarının sarılması ve mevzuat geliştirme olmuştur. 1923 yılından 1946 yılına kadar dönemin Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam'ın da büyük katkılarıyla yataklı tedavi kurumları, hasta yatakları, hekim, eczacı ve sağlık memuru sayılarında artışlar gözlenmiştir. 1946-1960 yıllarında ilk yazılı sağlık planı açıklanmış ancak kanunlaşmamıştır. Buna rağmen 1946-1960 döneminde belirli sağlık göstergelerindeki iyileşmeler ülkemiz adına gerçekleşen pozitif işlerden olmuştur. 1992 yılına gelindiğinde dar gelirli yurttaşlar için nüfusun sağlık hizmetlerinden kısıtlı da olsa ücretsiz yararlanabilmesini mümkün kılan yeşil kart uygulaması başlatılmıştır (URL-5, 2015). 2003-2008 yıllarında herkese sağlık adı altında sağlıkta dönüşüm programı hazırlanmış ve temel hedefler belirlenmiştir. Bunlar; sağlık kuruluşlarının tek çatı altında toplanması, aile hekimliğine geçiş, anne ve çocuk sağlığına önem verilmesi, özel sektörün sağlık alanına yatırım yapmasının özendirilmesi gibi hedefler belirtilmiştir. Günümüze gelindiğinde ise gelecek nesillerin sağlıklı olabilmesi için sağlığın ve sağlıklı hayatın geliştirilmesi, ülkenin gücünü ülkelerarası düzeyde yükseltecek bir sağlık hizmetine sahip olması hedeflenmiştir. Bakanlık geçmişten günümüze ülke vatandaşlarının daha sağlıklı bir ömür sürebilmeleri için tüm imkânlarını kullanmaya çalışmaktadır (URL-6, 2008).

3.2.1 Türkiye'nin Sağlık Harcamaları

TÜİK'e göre sağlık harcaması; insan sağlığını koruma veya geliştirme amacıyla yapılan bakım, beslenme ve acil programlar için yapılan harcamalardan oluşmaktadır.

Tablo 13:Sağlık harcamaları ile ilgili göstergeler, 2000-2017

Yıl	Toplam sağlık harcaması (Milyon TL)	Toplam sağlık harcamasının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı (%)
2000	8 248	4,8
2001	12 396	5,1
2002	18 774	5,2
2003	24 279	5,2
2004	30 021	5,2
2005	35 359	5,2
2006	44 069	5,6
2007	50 904	5,8
2008	57 740	5,8
2009	57 911	5,8
2010	61 678	5,3
2011	68 607	4,9
2012	74 189	4,7
2013	84 390	4,7
2014	94 750	4,6
2015	104 568	4,5
2016	119 756	4,6
2017	140 647	4,5

Kaynak: (TÜİK, 2017)

Tablo 13'te Türkiye'de sağlık harcamalarıyla ilgili göstergeler yer almaktadır. 2000 yılında 8 milyar 248 milyon TL olan toplam sağlık harcaması her yıl artarak 2015 yılında 104 milyar 568 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2017' de ise 2016' ya oranla %17,4 artarak 140 milyar 647 milyon TL olmuştur.

Toplam sağlık harcamalarının GSYH'ya oranlarına bakıldığında 2000 yılında %4,8 olan oran 2007 yılına kadar artmış ve 2015'e kadar sağlık harcamalarının GSYH'daki oranı %4,5'e kadar düşmüştür. Sağlık harcamalarının %75,8'i genel devlet bütçesinden karşılanmıştır.

3.2.2 Ortalama Yaşam Süresi

Ortalama yaşam süresi toplumun sağlığı açısından önemli bir göstergedir.

Tablo 14: Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde cinsiyete göre doğuştan beklenen yaşam süreleri, 2017

Ülkeler	Toplam	Erkek	Kadın
AB-28 ülke	81	78	84
Almanya	81	79	84
Avusturya	82	79	84
Belçika	81	79	84
Bulgaristan	75	71	79
Çek Cumhuriyeti	79	77	83
Danimarka	81	79	83
Estonya	78	73	82
Finlandiya	81	79	84
Fransa	83	80	86
Hırvatistan	78	75	81
Hollanda	82	80	83
İrlanda	82	80	84
İspanya	83	81	86
İsveç	82	81	84
Romanya	75	72	79
Türkiye	76	73	79

Kaynak: (The World Bank, 2017)

TÜİK tarafından üretilen ve ölümlülük tabloları olarak da bilinen hayat tabloları, her yaştaki nüfusun ölümlülük olasılıklarını ve doğumdan ölüme değin geçen süreyi ayrıntılı olarak göstermektedir.

Tablo 14'te görüldüğü üzere AB üyesi 28 ülkenin ortalama yaşam süresi toplamda 81 iken erkeklerde 78, kadınlarda 84'tür. Bu ülkeler arasında İspanya toplamda 83, erkeklerde 81 ve kadınlarda 86'dır. Fransa'da ise bu ortalama 83 İsveç'te de 82'dir.

Türkiye geneli için doğuştan beklenen yaşam süresine bakıldığında kadınların erkeklerden daha uzun süre yaşadığı görülmüş ancak yine de AB ortalamasının altında yer aldığı görülmektedir. 2015-2017 dönemi için doğuştan beklenen yaşam süresi, toplamda 77,9, erkeklerde 75,6, kadınlarda da 80,2'dir.

3.2.3 Sağlık Göstergelerindeki Gelişmeler

Sağlık göstergeleri genel olarak sağlık hizmetlerinin planlanmasında ve değerlendirilmesinde kullanılır ve ülkelerin gelişmişlik seviyesinin belirlenebilmesi yönünden vazgeçilmez bir dayanaktır (Akın & Ersoy, 2012). Sağlık göstergeleri bir toplumun ya da grubun sağlık durumunu gösteren bir ölçüttür. Sağlık göstergeleri

aracılığıyla ülkeler, insan sağlığını etkileyen etmenleri ve sağlık hizmetlerinin etkisini rahatça gözlemleyebilirler (Songur, 2016).

Sağlık göstergelerindeki gelişmelerden olan hekim sayısı, hekim başına düşen kişi sayısı ve hekim başına müracaat sayısı Tablo 15’te gösterilmektedir.

Tablo 15: Türkiye’de Hekim sayısı, hekim başına düşen kişi sayısı ve hekim başına hasta müracaat sayısı, 2009-2017

Yıllar	Hekim Sayısı	Hekim başına düşen kişi sayısı	Hekim başına düşen hasta müracaat sayısı
2009	118 641	612	4 447
2010	123 447	597	4 367
2011	126 029	593	4 850
2012	129 772	583	4 791
2013	133 775	573	4712
2014	135 616	573	4 749
2015	141 259	557	4 693
2016	144 827	551	4 735
2017	149 997	539	4 793

Kaynak: (TÜİK, 2017)

Tablo 15’teki verilere göre 2017 yılında hekim sayısı 2009 yılına oranla % 26,4 artarak 149.997 olmuş bununla birlikte kişi sayısı/hekim sayısı oranı azalmış ancak hekimlerin bakmış oldukları hasta sayıları artmıştır.

Tablo 16:Sağlık kurumu sayısı, toplam yatak sayısı ve 1000 kişi başına düşen yatak sayısı

Yıllar	Toplam sağlık kurumu sayısı	Yataklı sağlık kurumu sayısı	Yataksız sağlık kurumu sayısı	Toplam yatak sayısı	1000 kişi başına düşen yatak sayısı
1967	664	664	-	59 173	1,81
1977	772	772	-	83 036	1,99
1988	777	777	-	112 248	2,11
1999	1 171	1 171	-	153 465	2,42
2000	10 747	1 183	9 564	134 950	2,08
2001	10 581	1 199	9 382	140 710	2,14
2002	9 685	1 156	8 529	164 471	2,48
2003	9 183	1 174	8 009	165 465	2,46
2004	9 038	1 217	7 821	166 707	2,45
2005	8 870	1 916	7 674	170 972	2,48
2006	9 831	1 203	8 628	174 342	2,50
2007	11 839	1 317	10 522	178 000	2,52
2008	13 818	1 350	12 468	183 183	2,56
2009	15 205	1 389	13 816	188 638	2,60
2010	26 993	1 439	25 554	200 239	2,72
2011	27 997	1 453	26 544	194 504	2,60
2012	29 960	1 483	28 477	200 072	2,65
2013	30 116	1 517	28 599	202 031	2,64
2014	30 176	1 528	28 648	206 836	2,66
2015	30 449	1 533	28 916	209 648	2,66
2016	32 980	1 510	31 470	217 771	2,73
2017	33 587	1 518	32 069	225 863	2,79

Kaynak: (TÜİK, 2017)

Tablo 16'ya göre 1967 yılından 2017 yılına doğru gelindikçe Türkiye' de yukarıda belirtilen sağlık sektöründeki bazı maddi imkânlarda artış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla maddi imkânların artmasıyla birlikte vatandaşlar sağlık hizmetlerinden daha kolay ve kaliteli bir şekilde yararlanabilmişlerdir.

Tablo 17:Demografik göstergeler, 2010-2019

Yıllar	Yıl Sonuna Göre Nüfus Artış Hızı (Binde)	Kaba Doğum Hızı (Binde)	Kaba Ölüm Hızı (Binde)	Bebek Ölüm Hızı Toplam (Binde)	Toplam Doğurganlık Hızı (Kadın Başına)	Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi Toplam (Yıl)
2010	15,9	17,2	5,01	12,0	2,08	76,4
2011	13,5	16,9	5,07	11,6	2,05	76,6
2012	12,0	17,2	5,01	11,6	2,11	76,8
2013	13,7	17,0	4,90	10,8	2,10	78,0
2014	13,3	17,5	5,07	11,1	2,18	78,0
2015	13,4	17,0	5,18	10,2	2,15	78,0
2016	13,5	16,5	5,32	10,0	2,10	78,0
2017	12,4	16,4	5,29	10,1	2,10	78,0
2018	13,0	16,2	5,42	10,4	2,10	78,2
2019	12,4	16,0	5,45	10,1	2,10	78,4

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 17'ye göre 2019 yılında yıl sonuna göre nüfus artış hızı 2010 yılına oranla yaklaşık %22 azalarak binde 12,4 olmuştur. Yine kaba doğum hızında 2010 yılına oranla yaklaşık %7 azalma görülmüştür. Doğurganlık hızı 2016-2019 döneminde değişmezken bebek ölüm hızında 2010 yılına göre 2019 yılında yaklaşık %16 azalma görülmüştür. Doğuşta beklenen yaşam süresi ise 2010 yılında 76,4 iken 2013-2017 döneminde 78 yaşta sabitlenmiş 2018 yılından sonra tekrar artmaya başlayarak 2019 yılında 78,4 yıl olmuştur.

Dünya geneline bakıldığında 2010-2015 yılları arasındaki tahminlere göre kaba doğum hızını Almanya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde düşüken, Zambiya ve Somali gibi ülkelerde ise yüksek olduğu görülmüştür. Ülkemiz ise dünyada 186 ülke arasından 109. Sırada kendine yer bulmuştur. Yapılan tahminlere göre 2045-2050 döneminde kaba doğum hızının dünya ortalamasının düşmesi beklenirken ülkemizde bu oranın binde 11,5 olması ve sıralamada 106. sıraya gerilemesi tahmin edilmektedir.

Kaba ölüm hızında ise ülkemiz 2010-2015 yılları arasındaki tahminlere göre dünya genelinde 128. sırada yer alırken 2045-2050'li yıllarda dünya genelinde bu hızın artması, ülkemizde de bu oranın 9,7 olarak dünya genelinde 83. sıraya gerilemesi beklenmektedir.

Ülkemiz bebek ölüm hızında dünya ortalamasının altında yer almasına rağmen Japonya, Lüksemburg gibi gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalarak dünyada toplam 186 ülke arasından 120. Sırada kendine yer bulabildiği görülmüştür. 2045-2050'li yılların tahminine göre ise bu oranın ülkemizde düşerek binde 5,3 olması beklenmesine rağmen dünya sıralamamızın ise gerileyerek 133 olması beklenmektedir. (TÜİK, 2012).

3.3 Türkiye'de Nüfusun Yapısı ve Gelişimi

Beşeri sermayeyi etkileyen diğer bir faktör nüfustur. Ülkelerde nüfus sayımları, toplum ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, insanların hayat standartlarını daha iyi bir duruma getirmek için nüfusun sosyo-ekonomik niteliklerine yönelik planlar belirlemesini sağlamaktadır. Bu planlar doğrultusunda elde edilen veriler ülkemizin gelecekteki gençler, demografik yapı ve aile planlaması konularında önem taşımaktadır (TÜİK, 2012).

Ülkemizde nüfusun sayılmasında ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) kurulmadan önce geleneksel nüfus sayım yöntemlerinden faydalanılmaktaydı. Ancak ADNKS ile birlikte veriler çok daha sağlıklı bir hale getirildi.

Tablo 18:2016-2018 yılı yıllara, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus

Yıl	Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2016	Toplam	79 814 871	40 043 650	39 771 221	100,0	100,0	100,0
	0-14	18 925 782	99 715 020	9 210 762	23,7	24,3	23,2
	15-64	54 237 586	27 409 238	26 828 348	68,0	68,4	67,5
	65+	6 651 503	2 919 392	3 732 111	8,3	7,3	9,4
2017	Toplam	80 810 525	40 535 135	40 275 390	100,0	100,0	100,0
	0-14	19 033 488	9 769 101	9 264 387	23,6	24,1	23,0
	15-64	54 881 652	27 732 601	27 149 051	67,9	68,4	67,4
	65+	6 895 385	3 033 433	3 861 952	8,5	7,5	9,6
2018	Toplam	82 003 882	41 139 980	40 863 902	100,0	100,0	100,0
	0-14	19 184 329	9 846 565	9 337 764	23,4	23,9	22,9
	15-64	55 633 349	28 123 283	27 510 066	67,8	68,4	67,3
	65+	7 186 204	3 170 132	4 016 072	8,8	7,7	9,8

Kaynak: (TÜİK, 2019)

Tablo 18'e bakıldığında 14 yaş altı grubun toplam sayısı 2016 yılından 2018 yılına gelindikçe artış gösterse de toplam nüfus içerisindeki payı az da olsa azalma göstermiştir. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında ise kadın nüfusun 65+ yaş grubunda erkeklere oranlara daha fazla sayıda oldukları görülmüş. Bunun sebebini de kadınların ortalama yaşam sürelerinin erkeklerden daha fazla olmasıyla açıklayabilir. Ülkemizde 65 yaş altı yaş sınıflarında ve toplam sayıda ise erkek sayısının kadın sayısından fazla olduğu görülmektedir.

2050 yılı için yapılan tahminlerde ise dünyanın en kalabalık ülkesinin Hindistan olacağı Çin Halk Cumhuriyetinin ise 2. sıraya gerileyeceği öngörülmektedir. Türkiye' nin ise nüfusunun yaklaşık 94 milyon olacağı ve dünya sıralamasında 19. olması beklenmektedir. Yine 2050 nüfus tahminlerinde Türkiye'nin ortanca yaşının diğer bir değişle medyan yaşının yaklaşık 40 olması ve dünya sıralamasında 89. sıraya kadar gerileyeceği beklenmektedir (TÜİK, 2012).

3.4 Türkiye'de Beyin Göçü

Beyin göçü, nitelikli işgücü olarak tanımlanan grubun araştırmalar yapmak amacıyla az gelişmiş veyahut gelişmekte olan ülkelere yapabilecekleri işler bakımından en verimli oldukları dönemlerinde gelişmiş ülkelere gidip kendi ülkelerine geri dönmemeleridir. Az gelişmiş ülkelerin beklentileri ise bu nitelikli işgücünün tekrar ülkeye dönüp büyüme ve gelişme sürecinin hızlanmasında kendilerinden faydalanmaktır. Ancak genel olarak bakıldığında göçen nitelikli iş gücü gelişmiş ülkelere bir daha geri dönmemektedir. (Bakırtaş & Kandemir, 2010).

İnsanların daha iyi ekonomik şartlara kavuşmak amacıyla göç etmesi de beşeri sermayeyi etkileyen faktörlerden biri olarak ele alınmaktadır. Ülkemiz içerisinde yapılan göçler ile yurtdışından ülkemize yapılan göçlerin büyüklüklerini ve sosyo-ekonomik yapısını anlamak yapılan araştırmalar ve tutulan göç istatistiklerinin amacını oluşturmaktadır.

Tablo 19: Göç etme nedenine göre göç eden nüfus ve oranı, 2 Ekim 2011

Göç etme nedenleri	Göç eden nüfus	Göç eden nüfus oranı (%)
Toplam	2 207 844	100,0
İş aramak/bulmak	268 400	12,2
Tayin/İş değişikliği	295 906	13,4
Eğitim	498 137	22,6
Evlilik/Boşanma	166 284	7,5
Sağlık	22 649	1,0
Hanedeki fertlerden birine bağımlı göç	916 761	41,5
Diğer	39 115	1,8
Bilinmeyen	593	0,03

Kaynak: (TÜİK, 2013)

Tablo 19'a göre iller arasındaki bir yıllık göç eden kişi sayısı toplamda 2 milyon 207 bin 844 kişidir. Bu kişilerin %41,5'lik kısmı hane halkı fertlerinden birine bağımlı olarak göç etmektedir. İkinci sırayı%22,6 ile eğitim amacıyla göç edenler oluşturmaktadır. Tayin/iş değişikliği nedeniyle göç edenlerin oranı %13,4'tür. İş aramak/bulmak nedeniyle göç edenlerin oranı %12,2'dir.Göç edenler içinde evlilik/boşanma nedeniyle göç edenlerin oranı %7,5'tir. Sağlık sebebiyle göç edenlerin oranı yaklaşık %1 iken, diğer sebeplerle göç edenlerin oranı ise %1,8'dir.

Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 2016 yılına oranla 2017 yılında %22,4 artmış ve 466 bin 333 kişi olmuştur. Göç edenlerin cinsiyete göre durumlarına bakıldığında bu kişilerin yaklaşık %52,3'ü erkek iken kadınların oranı ise %47,7 ise olmuştur. Türkiye'den göç edenlerin sayısı ise 2016 yılına oranla 2017 yılında %42,5 artmış ve 253 bin 640 olmuştur. 2017 yılında ülkemize göç edenlerin illere göre dağılımı incelendiğinde en fazla göç alan il 116 bin 44 kişi ile İstanbul olmuştur. Ayrıca ülkemize en fazla göç eden Irak vatandaşları olmuş ve oranları %26,6'dır. Yine ülkemizden giden göçe bakıldığında ilk sırayı Iraklılar almaktadır. Türkiye'ye 2017 yılında gelen göç ile ülkemizden diğer ülkelere yapılan göçler arasındaki sayısal farka bakıldığında ise ülkemizin yaklaşık olarak 213 bin kişi fazladan göç aldığı görülmektedir. (TÜİK, 2018).

Türkiye'nin bilinen beyin göçü ilk olarak ülkemizdeki politika düzensizlikleri ve ücretlerin düşük olması sebepleriyle doktor ve mühendislerin göç etmesiyle 1960'lı yıllarda başlamış, 1970' yıllarda ise büyük çoğunluğu Batı Almanya ya olmak üzere Avrupa ülkelerine beyin göçü artmıştır (Bakırtaş & Kandemir, 2010).

Beyin göçünün temel olarak sebeplerine bakacak olursak bu sebeplerde; Ekonomik sebepler, politik ve siyasal sebepler, bilim ve teknoloji politikalarında ki yanlışlıklar, işsizlik, yabancı dilde eğitim ve teknolojideki gelişmeler ile eğitim sistemindeki bozukluklar yer almaktadır. Eğitim sistemindeki bozukluklara bakıldığında ise bunların kişi başına düşen eğitim harcamasının düşük olması, ulusal gelirden eğitime ayrılan payın düşük olması, milli eğitim politikalarının sürekli olmayışı olduğu görülmüştür (Kaya, 2003). Dolayısıyla ülkemizde beyin göçünün yarattığı beşeri sermaye kaybını önlemek amacıyla göç edenlerin geri dönmesine yönelik teşvik edici politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

4. BARTIN'DA EĞİTİM SEVİYESİ VE GELİR DÜZEYİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Bu başlık altında öncelikle literatürdeki çalışmalara yer verilmiş ve Bartın ilinde yapılmış anket çalışmasının verileri üzerinde durulmuştur. Araştırmanın yöntemi ve amacı ayrıntılı olarak sunulurken, elde edilen bulgular çapraz tablolar aracılığıyla incelenmiş ve anket verileri yorumlanmıştır

4.1 Literatür

Sab ve Smith 1970-1996 yıllarında 100 ülke verilerini kullanarak bir çalışma yapmış ve çalışma sonucunda eğitim ve sağlık alanında yapılan yatırımın ekonomik gelişme sürecinde çok önemli olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin eğitilebilir genç nüfusu eğitmesi halinde gelişmiş ülkeleri kolaylıkla yakalayabileceklerinin altını çizmiştir (Sab & Smith, 2001).

Tekir (1987), 'Bir Kamusal Hizmet Olarak Eğitim-Beşeri Sermaye Yatırımlarının Önemi' adlı çalışmasında eğitim hizmetlerinin amaçları ve verimliliklerini analiz etmiş, eğitimin ekonomik kalkınma ve ekonomik yapı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Sonuç olarak gelişmemiş ülkelerin sosyo-ekonomik yapısal değişimleri, sanayinin modern ve teknik hale getirilmesi ve buna bağlı olarak da verimlilikteki artışla mümkündür. Bu gelişme ve artışlar eğitim hizmetlerine ve dolayısıyla bilimsel araştırma ve geliştirme çalışmalarına önem verilmesiyle sağlanmaktadır. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için eğitim sisteminin özellikle üretime dönük ve teknik hale getirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu ülkelerin geri kalmışlık çemberini kırabilmeleri, eğitime gerekli önemi vermeleri ve eğitim düzeyini yükseltmeleri ile gerçekleşebilecektir. Çünkü çağımızda ekonomik ve sosyal hayatın istenilen amaçlara doğru yönlendirilmesi ancak eğitim sistemlerinin iyileştirilmesi ile mümkündür (Tekir, 1987).

Peran (2005), 'Beşeri Sermaye Yatırımlarından Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Kalkınmaya Etkileri ve Türkiye' adlı çalışmasında, Türkiye'nin beşeri sermaye yönünden durumunu tespit etmiş, bu yönde yapılan çalışmaları değerlendirmiş ve muhtemel çözümler geliştirmiştir. Çalışmanın sonucunda, gelişmiş ülkelerin sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçtiği böyle bir dönemde eğitim ve sağlık gibi beşeri sermayeyi etkileyen faktörlerdeki eksikliklerle uluslararası ve milli alandaki çıkarlarını sürdüremeyeceği ve gelişmiş ülkelere olan bağımlılığın artacağı çıkmıştır. İnsan kaynakları bilgi toplumuna

uygun olmayan bir ÷lke, ekonomik bakımdan güçlenememekte ve kolay bir şekilde etki ve kontrol altına girebilmektedir. Türkiye, bütçesinden araştırma-geliştirme (ar-ge) harcamalarına ve bilim ve teknolojiye ayrılan payın arttırılmalı; bilgi toplumuna ulaşmak için donanımlı beşeri güç yaratmalıdır. Türkiye, çağın gereklerine uygun, milli hedefleri gözetilen bir eğitim politikasıyla, halkın genel sağlık sorunlarını çözecek bir sosyal siyaset politikası ile küreselleşmenin tehdit gibi gözüklen birçok eğilimini yeni ufuklara çevirebilir (Peran, 2005).

Seçgin (2008), 'Beşeri Sermayede Eğitimin Rolü: Karaman İlinde Bir Uygulama' adlı çalışmasında eğitim seviyesi ve gelir düzeyinin yaşam kalitesine olan etkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda eğitim seviyesi arttıkça teknoloji kullanımının, sosyo-kültürel hayatın, gelir düzeyinin ve yaşam standardının genelde arttığı tespit edilmiştir (Seçgin, 2008).

Çolak (2010), 'Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi' adlı çalışmasında eğitim ve beşeri sermaye arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş ve bu etkileşimin Türkiye açısından analizini yapmıştır. Yapılan çalışma sonucunda ÷lkelerin kalkınmasında, nicel çoğunluktan çok, bu çoğunluğun niteliksel anlamdaki bilgi, beceri ve yeteneklerin geliştirilmesine bağlıdır bu da eğitim ile sağlanmaktadır. İnsana yapılan bir yatırım olarak, ÷lkelerin gelişmişlik düzeyini belirlemede bir araç olan eğitimle sağlanan katma değer, beşeri sermaye unsurunu ortaya çıkarmaktadır. Eğitim ve beşeri sermaye arasındaki uyum, ÷lkelerin kalkınmasındaki en önemli faktörlerden biridir. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ÷lkelerin eğitime daha yüksek miktarda kaynak tahsisi, daha yüksek bir milli gelirin varlığına bağlıdır. Bu ÷lkelerin aynı zamanda yeterli büyüklükte bir milli hâsıla yaratamamalarından dolayı, bir parasal kaynak sıkıntısı mevcuttur. Bu kısır döngüden kurtulmak için yapılması gereken, eğitim ayrıcalıklı kabul edilerek bu alana daha fazla oranda artan kaynak tahsisi sağlanması olacaktır. Gelişmekte olan ÷lkeler arasında yer alan Türkiye açısından da durum pek farklı görünmemektedir. Gelişmiş ÷lkelerin eğitime yönelik beşeri sermaye yatırımları karşısında Türkiye'nin yapmış olduğu yatırım çok düşüktür. Sorunların aşılabilmesi için Türkiye'nin eğitim yatırımlarını arttırması, bölgesel farklılıkları en aza indirmesi, bu yatırımlardan da herkesin eşit birimde yararlanmasını sağlaması ve teknolojik alt yapıyı hazırlaması gerekmektedir (Çolak, 2010).

Rezaeian Meinagh (2011), 'Beşeri Sermaye'nin Unsurlarından Eğitimin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkileri (1980-2008 Dönemine İlişkin İran Örneği)' adlı çalışmada, beşeri sermayenin unsurlarından eğitimin ekonomik kalkınma üzerinde etkisi İran özelinde incelemiştir. Çalışma sonucunda beşeri sermaye seviyesini artırmaya yönelik olarak yapılan her yatırım, ekonominin her alanına yayılmış bir ilerleme sürecini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla işgücünün eğitim seviyesini artırmaya yönelik İran'ın yaptığı her bir yatırım uzun dönemde daha büyük ve sürekli bir getiriye beraberinde getirecektir (Sepideh, 2011).

Baysal Kurt (2014), 'Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme Etkisi: Beşeri Sermayenin Unsuru Olan Eğitim Göstergeleri ile Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi' adlı çalışmada sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla beşeri sermayeyi temsil eden eğitim göstergeleri kullanılarak 2000-2010 dönemi için Avrupa Birliği ülkeleri üzerine dinamik panel veri analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda, eğitime katılım oranı, teknik bilimlerdeki mezuniyet oranı ve öğrencilere yapılan finansal yardımların oranı ekonomik büyümeyi pozitif, eğitime yapılan kamu harcamalarının gayri safi yurtiçi hâsıla içindeki payı ise ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği görülmüştür (Baysal Kurt, 2014).

Özkale (2015), 'Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Bir Literatür İncelemesi' adlı çalışmada Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecinde beşeri sermayenin önemini, literatürde seçilen çalışmaların sonuçlarına bağlı olarak ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda, ülkelerin ekonomik kalkınma sürecinde özellikle beşeri sermayenin rolüne dikkat çekerken, ülkelerin bu alanda yatırım yapmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Uygulanacak olan eğitim ve sağlık politikalarının nüfusun niteliğini artırmaya yönelik diğer politik uygulamalarla desteklenmesi beşeri sermaye yatırımlarının etkinliğini daha da artırmaktadır. Mevcut literatürde sonuçlar ve farklı kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye için beşeri sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye ve kalkınmaya katkısının artırabilmesi için uzun dönemli özel sektör ve kamu politikalarının önemli olduğu ortaya konulmuştur (Özkale, 2015).

Kullukçu (2018), 'Beşeri Sermaye Olarak Eğitimin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Yatay Kesit Analiz' adlı çalışmada Türkiye'de 81 ilde 2008 ve 2013 yılları için yükseköğretim kurumlarından, meslek liselerinden ve genel liselerden mezun öğrencilerin illerin ekonomik büyümesi üzerinde ne kadarlık bir etki yarattıkları incelenmiştir. Çalışma

sonucunda, 2008 ve 2013 yılları için illerin ekonomik büyümesi üzerindeki pozitif yönlü etkinin en fazla yükseköğretim düzeyinde sağlandığı tespit edilmiştir. Eğitim seviyeleri arasında model karşılaştırmaları yapıldığında, genel liselerden mezun öğrencilere göre en yüksek gelişmişlik seviyesindeki illere ait meslek liselerinden mezun öğrencilerin illerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinin daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kullukçu, 2018).

4.2 Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, ekonomik gelişme sürecini etkileyen beşeri sermayede eğitimin rolünü Bartın ili ölçeğinde ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda Bartın il merkezi ve ilçelerinde yaşayan gelir sahibi 400 katılımcıya yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Bununla katılımcıların eğitim ve gelir düzeyleri arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.3 Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada çalışma yöntemi olarak yüz yüze anket uygulaması tercih edilmiştir. Anket Bartın ilinde yaşayan gelir sahibi bireylere yapılmıştır. Ankete katılacak olan bireyler rastgele seçilmiş ve toplamda 400 anket, bireylerle yüz yüze görüşülerek tamamlanmıştır. Çalışmada Doç. Dr. Murat Şeker, Yrd. Doç. Dr. Arif Saldanlı, Ar. Gör. Hakan Bektaş ve Raife Eyiler'in 2014'te yapmış olduğu çalışmasında yer verdiği sorulardan yararlanılmıştır (Şeker vd., 2014). Oluşturulan anketin genel güvenilirlik değeri (Cronbach's Alpha) 0,914 olarak bulunmuştur. Kentsel güvenilirlik değeri 0,953, kişisel güvenilirlik değeri 0,785 ve iş hayatına yönelik güvenilirlik değeri ise 0,846 olarak bulunmuştur. Anketlerden elde edilen veriler SPSS Statics 22 programı ile analiz edilmiş, katılımcıların kentsel, kişisel, iş hayatına yönelik memnuniyetleri üzerinde durulmuştur.

4.4 Araştırmanın Bulguları

Araştırma bulguları, Bartın İlinde yaşayan gelir sahibi 400 katılımcıya uygulanan anket çalışmasından elde edilmiştir. Anket çalışmasında katılımcıların demografik özellikleri, kentsel memnuniyet, kişisel memnuniyet ve iş hayatına yönelik memnuniyet durumları ölçülmeye çalışılmıştır.

4.4.1 Frekans Dağılımları

Çalışmaya katılan bireylere ait demografik göstergelerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, yaşanan yer, meslek durumu, aylık toplam gelir, hanede yaşayan kişi sayısına göre dağılımları aşağıdaki gibidir.

Tablo 20: Katılımcıların cinsiyet dağılımları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kadın	170	42,5
Erkek	230	57,5
Toplam	400	100,0

Katılımcıların cinsiyet dağılımları Tablo 20’de verilmiştir. Anket çalışmasına toplamda 400 kişi katılmış olup bunların %42,5’i kadın, %57,5’i erkektir.

Tablo 21: Katılımcıların yaş dağılımları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
20-30 yaş arası	155	38,8
31-40 yaş arası	114	28,5
41-50 yaş arası	88	22,0
51-60 yaş arası	36	9,0
61 yaş ve üstü	7	1,8
Toplam	400	100,0

Katılımcıların yaş dağılımları Tablo 21’de verilmiştir. Buna göre ankete katılanların %38,8’i 20-30 yaş arası, %28,5’i 31-40 yaş arası, %22’si 41-50 yaş arası, %9’u 51-60 yaş arası ve %1,8’i 61 yaş ve üstüdür.

Tablo 22: Katılımcıların eğitim düzeyine göre dağılımları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Okur-yazar değil	2	0,5
İlköğretim	30	7,5
Ortaöğretim	98	24,5
Ön Lisans-Lisans	197	49,3
Lisansüstü	73	18,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların eğitim düzeylerine göre dağılımları Tablo 22’de verilmiştir. Katılımcıların % 0,5’inin okur-yazar olmadığı, %7,5’inin ilköğretim, %24,5’inin ortaöğretim, %49,3’ünün ön lisans-lisans ve %18,3’ünün lisansüstü düzeylerinde eğitim aldığı görülmektedir.

Tablo 23: Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Bekâr	149	37,3
Evli	245	61,3
Diğer	6	1,5
Toplam	400	100,0

Katılımcıların medeni durumlarına göre dağılımları Tablo 23'te verilmiştir. Buna göre ankete katılan katılımcıların %37,3'ü bekâr, %61,3'ü evli ve %1,5'i diğer medeni durumdan oluşmaktadır.

Tablo 24: Katılımcıların yaşadıkları yere göre dağılımları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Şehir Merkezi	252	63,0
İlçe	73	18,3
Kasaba ve Köy	75	18,8
Toplam	400	100,0

Tablo 24'e göre ankete katılan katılımcıların %63'ü şehir merkezinde, %18,3'ü ilçede, %18,8'i kasaba ve köyde yaşamaktadır.

Tablo 25: Katılımcıların mesleklere göre dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Emekli	30	7,5
İşçi	88	22,0
Esnaf	23	5,8
Memur	142	35,5
Serbest Meslek	9	2,3
Çiftçi	7	1,8
Akademisyen	36	9,0
İşsiz	8	2,0
Diğer	57	14,3
Toplam	400	100,0

Katılımcıların mesleklere göre dağılımı Tablo 25'te verilmiştir. Ulaşılan katılımcıların %7,5'i emekli, %22'si işçi, %5,8'i esnaf, %35,5'i memur, %2,3'ü serbest meslek, %1,8'i çiftçi, %9'u akademisyen, %2'si işsiz ve %14,3'ü diğer meslek grubundan oluşmaktadır. En fazla katılımcı memur, en az katılımcı ise çiftçi kategorisine aittir.

Tablo 26: Katılımcıların aylık toplam gelire göre dağılımları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
0-1300 TL	58	14,5
1301-2000 TL	87	21,8
2001-3000 TL	104	26,0
3001-4000 TL	84	21,0
4001 TL ve üstü	67	16,8
Toplam	400	100,0

Katılımcıların aylık toplam gelire göre dağılımları Tablo 26’da verilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre 400 katılımcıdan %14,5’i 0-1300 TL arası, %21,8’i 1301-2000 TL arası, %26’sı 2001-3000 TL arası, %21’i 3001-4000 TL arası ve %16,8’i 4001 TL ve üstü gelir elde etmektedir. Yüzdesele olarak en fazla katılımcı 2001-3000 TL, en az katılımcı ise 0-1300 TL arası aylık toplam gelir elde etmektedir.

Tablo 27: Katılımcıların hane halkı gelir düzeylerine göre dağılımları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Geçinecek kadar kazanmıyorum	42	10,5
Geçinecek kadar kazanıyorum	221	55,3
Tasarruf yapabiliyorum	81	20,3
Lüks tüketim malları alabiliyorum	26	6,5
İstediğim her şeyi alabilecek durumda değilim	30	7,5
Toplam	400	100,0

Katılımcıların hane halkı gelir düzeylerini ne şekilde yorumladığı Tablo 27’de yer almaktadır. Katılımcıların %10,5’i geçinecek kadar kazanamıyorken, %55,3’ü geçinecek kadar kazandıklarını söylemiştir. %20,3’ü tasarruf yapabiliyorken, %6,5’i lüks tüketim malları alabildiklerini söylemiştir. %7,5’i ise istediği her şeyi alabilecek durumda olduğunu belirtmiştir. Bartın’da ulaşılan katılımcıların büyük bir kısmının geçinecek kadar kazandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 28: Katılımcıların hanelerinde yaşayan kişi sayılarına göre dağılımları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
1-4	323	80,8
5-7	70	17,5
8 ve üstü	7	1,8
Toplam	400	100,0

Katılımcıların hanelerinde yaşayan kişi sayıları Tablo 28’de yer almaktadır. Buna göre katılımcıların, %80,8’i 1-4, %17,5’i 5-7, %1,8’i 8 ve üstü kişilik hanelerde yaşamaktadır.

Katılımcıların kentsel memnuniyetlerini ölçmek amacıyla çeşitli ifadeler yöneltilmiştir.

Tablo 29: Çöp ve çevresel atık toplama hizmetinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	66	16,5
Katılmıyorum	48	12,0
Kısmen katılıyorum	125	31,3
Katılıyorum	136	34,0
Kesinlikle katılıyorum	25	6,3
Toplam	400	100,0

‘Çöp ve çevresel atık toplama hizmetinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 29’deki gibidir. Katılımcıların %34’ü çöp ve çevresel atık toplama hizmetinden memnunum ifadesine katıldıklarını, %6,3’ü ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 30: Kanalizasyon hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	55	13,8
Katılmıyorum	47	11,8
Kısmen katılıyorum	138	34,5
Katılıyorum	149	37,3
Kesinlikle katılıyorum	11	2,8
Toplam	400	100,0

‘Kanalizasyon hizmetlerinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 30’deki gibidir. Katılımcıların %37,3’ü kanalizasyon hizmetinden memnunum ifadesine katıldıklarını, %2,8’i ise kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 31: Katılımcıların şebeke suyu hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	83	20,8
Katılmıyorum	76	19,0
Kısmen katılıyorum	119	29,8
Katılıyorum	107	26,8
Kesinlikle katılıyorum	15	3,8
Toplam	400	100,0

‘Şebeke suyu hizmetlerinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 31’deki gibidir. Bu tabloya göre katılımcıların % 29,8’i şebeke suyu hizmetlerinden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %3,8’inin ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 32: Katılımcıların toplu taşıma hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	69	17,3
Katılmıyorum	51	12,8
Kısmen katılıyorum	152	38,0
Katılıyorum	115	28,8
Kesinlikle katılıyorum	13	3,3
Toplam	400	100,0

‘Toplu taşıma hizmetlerinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 32’deki gibidir. Bu tabloya göre katılımcıların %38’inin toplu taşıma hizmetlerinden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %3,3’ünün ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 33: Katılımcıların zabıta hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	51	12,8
Katılmıyorum	36	9,0
Kısmen katılıyorum	160	40,0
Katılıyorum	141	35,3
Kesinlikle katılıyorum	12	3,0
Toplam	400	100,0

‘Zabıta hizmetlerinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 33’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %40’ı zabıta hizmetlerinden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %3’ü ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 34: Katılımcıların yol/ kaldırım yapımı hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	102	25,5
Katılmıyorum	68	17,0
Kısmen katılıyorum	119	29,8
Katılıyorum	103	25,8
Kesinlikle katılıyorum	8	2,0
Toplam	400	100,0

‘Yol/kaldırım yapımı hizmetlerinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 34 ’deki gibidir. Tabloya göre katılımcıların %29,8’i yol/kaldırım yapımı hizmetlerinden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %2’sinin bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 35: Katılımcıların yeşil alanların miktarından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	77	19,3
Katılmıyorum	62	15,5
Kısmen katılıyorum	116	29,0
Katılıyorum	121	30,3
Kesinlikle katılıyorum	24	6,0
Toplam	400	100,0

‘Yeşil alanların miktarından memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 35’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %30,3’ü yeşil alanların miktarından memnunum ifadesine katıldıklarını, %6’sının ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 36: Katılımcıların hava kirliliği ile mücadeleden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	131	32,8
Katılmıyorum	90	22,5
Kısmen katılıyorum	92	23,0
Katılıyorum	74	18,5
Kesinlikle katılıyorum	13	3,3
Toplam	400	100,0

‘Hava kirliliği ile mücadeleden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 36’daki gibidir. Katılımcıların %32,8’i hava kirliliği ile mücadeleden memnunum ifadesine kesinlikle katılmadıklarını, %3,3’ü ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 37: Katılımcıların engellilere yönelik hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	87	21,8
Katılmıyorum	85	21,3
Kısmen katılıyorum	134	33,5
Katılıyorum	76	19,0
Kesinlikle katılıyorum	18	4,5
Toplam	400	100,0

‘Engellilere yönelik hizmetlerden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 37’deki gibidir. Tabloya göre katılımcıların %33,5’i engellilere yönelik hizmetlerden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %4,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 38: Katılımcıların gençlere yönelik hizmetlerden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	81	20,3
Katılmıyorum	75	18,8
Kısmen katılıyorum	142	35,5
Katılıyorum	89	22,3
Kesinlikle katılıyorum	13	3,3
Toplam	400	100,0

‘Gençlere yönelik hizmetlerden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 38’deki gibidir. Bu tabloya göre katılımcıların %35,5’i gençlere yönelik hizmetlerden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %3,3’ünün ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 39: Katılımcıların yaşlılara yönelik hizmetlerden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	79	19,8
Katılmıyorum	73	18,3
Kısmen katılıyorum	135	33,8
Katılıyorum	101	25,3
Kesinlikle katılıyorum	12	3,0
Toplam	400	100,0

‘Yaşlılara yönelik hizmetlerden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 39’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %33,8’i yaşlılara yönelik hizmetlerden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %3’ü ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 40: Katılımcıların kadınlara yönelik hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	78	19,5
Katılmıyorum	77	19,3
Kısmen katılıyorum	140	35,0
Katılıyorum	94	23,5
Kesinlikle katılıyorum	11	2,8
Toplam	400	100,0

‘Kadınlara yönelik hizmetlerden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 40’taki gibidir. Katılımcıların %35’i kadınlara yönelik hizmetlerden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %2,8’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 41: Katılımcıların yoksullara yönelik hizmetlerden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	71	17,8
Katılmıyorum	81	20,3
Kısmen katılıyorum	138	34,5
Katılıyorum	92	23,0
Kesinlikle katılıyorum	18	4,5
Toplam	400	100,0

‘Yoksullara yönelik hizmetlerden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 41’deki gibidir. Bu tabloya göre katılımcıların %34,5’i yoksullara yönelik hizmetlerden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %4,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 42: Katılımcıların park ve oyun alanlarından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	58	14,5
Katılmıyorum	39	9,8
Kısmen katılıyorum	139	34,8
Katılıyorum	130	32,5
Kesinlikle katılıyorum	34	8,5
Toplam	400	100,0

‘Park ve oyun alanlarından memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 42’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %34,8’i park ve oyun alanlarından memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %8,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 43: Katılımcıların pazar yerlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	40	10,0
Katılmıyorum	37	9,3
Kısmen katılıyorum	131	32,8
Katılıyorum	144	36,0
Kesinlikle katılıyorum	48	12,0
Toplam	400	100,0

‘Pazar yerlerinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 43’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %36’sı pazar yerlerinden memnunum ifadesine katıldıklarını, %9,3’ü ise bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 44: Katılımcıların sokakların aydınlatılmasından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	37	9,3
Katılmıyorum	29	7,3
Kısmen katılıyorum	165	41,3
Katılıyorum	141	35,3
Kesinlikle katılıyorum	28	7,0
Toplam	400	100,0

‘Sokakların aydınlatılmasından memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 44’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %41,3’ü sokakların aydınlatılmasından memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %7’si ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 45: Katılımcıların yolların bakımı, kar temizliği hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	99	24,8
Katılmıyorum	71	17,8
Kısmen katılıyorum	132	33,0
Katılıyorum	78	19,5
Kesinlikle katılıyorum	20	5,0
Toplam	400	100,0

‘Yolların bakımı, kar temizliği hizmetlerinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 45’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %33’ü yolların bakımı, kar temizliği hizmetlerinden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 46: Katılımcıların mesleki beceri geliştirme ve iş bulma hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	101	25,3
Katılmıyorum	82	20,5
Kısmen katılıyorum	145	36,3
Katılıyorum	63	15,8
Kesinlikle katılıyorum	9	2,3
Toplam	400	100,0

‘Mesleki beceri geliştirme ve iş bulma hizmetlerinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 46’daki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %36,3’ü bu ifadeye kısmen katıldıklarını, %2,3’ü kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 47: Katılımcıların trafik düzenlemeden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	110	27,5
Katılmıyorum	75	18,8
Kısmen katılıyorum	143	35,8
Katılıyorum	58	14,5
Kesinlikle katılıyorum	14	3,5
Toplam	400	100,0

‘Trafik düzenlemeden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 47’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %35,8’i trafik düzenlemeden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %3,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 48: Katılımcıların otopark hizmetlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	129	32,3
Katılmıyorum	89	22,3
Kısmen katılıyorum	116	29,0
Katılıyorum	55	13,8
Kesinlikle katılıyorum	11	2,8
Toplam	400	100,0

‘Otopark hizmetlerinden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 48’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %32,3’ü otopark hizmetlerinden memnunum ifadesine kesinlikle katılmadıklarını, %2,8’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 49: Katılımcıların sosyal yaşamdan memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	72	18,0
Katılmıyorum	79	19,8
Kısmen katılıyorum	148	37,0
Katılıyorum	91	22,8
Kesinlikle katılıyorum	10	2,5
Toplam	400	100,0

‘Sosyal yaşamdan memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 49’daki gibidir. Bu tabloya göre katılımcıların %37’si sosyal yaşamdan memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %2,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 50: Katılımcıların güvenlikten memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	27	6,8
Katılmıyorum	29	7,3
Kısmen katılıyorum	137	34,3
Katılıyorum	181	45,3
Kesinlikle katılıyorum	26	6,5
Toplam	400	100,0

‘Güvenlikten memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 50’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %45,3’ü güvenlikten memnunum ifadesine katıldıklarını, %6,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 51: Katılımcıların sağlık kurumlarından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	41	10,3
Katılmıyorum	44	11,0
Kısmen katılıyorum	148	37,0
Katılıyorum	142	35,5
Kesinlikle katılıyorum	25	6,3
Toplam	400	100,0

‘Sağlık kurumlarından memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 51’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %37’si sağlık kurumlarından memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %6,3’ü ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 52: Katılımcıların eğitim kurumlarından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	40	10,0
Katılmıyorum	48	12,0
Kısmen katılıyorum	169	42,3
Katılıyorum	117	29,3
Kesinlikle katılıyorum	26	6,5
Toplam	400	100,0

‘Eğitim kurumlarından memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 52’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %42,3’ü eğitim kurumlarından memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %6,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 53: Katılımcıların bu ilde yaşamaktan memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	31	7,8
Katılmıyorum	22	5,5
Kısmen katılıyorum	139	34,8
Katılıyorum	140	35,0
Kesinlikle katılıyorum	68	17,0
Toplam	400	100,0

‘Bu ilde yaşamaktan memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 53’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %35’i bu ilde yaşamaktan memnunum ifadesine katıldıklarını, %5,5’i ise bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 54: Katılımcıların bu ilçede yaşamaktan memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	40	10,0
Katılmıyorum	23	5,8
Kısmen katılıyorum	133	33,3
Katılıyorum	139	34,8
Kesinlikle katılıyorum	65	16,3
Toplam	400	100,0

‘Bu ilçede yaşamaktan memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 54’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %34,8’i bu ilçede yaşamaktan memnunum ifadesine katıldıklarını, %5,8’i ise bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir.

Bundan sonrasında katılımcıların kişisel memnuniyetlerini ölçmek amacıyla çeşitli ifadeler yöneltilmiştir.

Tablo 55: Katılımcıların şimdiye kadar almış oldukları eğitimden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	43	10,8
Katılmıyorum	60	15,0
Kısmen katılıyorum	134	33,5
Katılıyorum	118	29,5
Kesinlikle katılıyorum	45	11,3
Toplam	400	100,0

‘Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 55’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %33,5’i şimdiye kadar aldığı eğitimden memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %10,8’i ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 56: Katılımcıların çalıştıkları işlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	46	11,5
Katılmıyorum	19	4,8
Kısmen katılıyorum	101	25,3
Katılıyorum	174	43,5
Kesinlikle katılıyorum	60	15,0
Toplam	400	100,0

‘Çalıştığım işimden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 56’daki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %43,5’i çalıştığım işimden memnunum ifadesine katıldıklarını, %4,8’i ise bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 57: Katılımcıların hayat standartlarından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	18	4,5
Katılmıyorum	43	10,8
Kısmen katılıyorum	159	39,8
Katılıyorum	143	35,8
Kesinlikle katılıyorum	37	9,3
Toplam	400	100,0

‘Hayat standartlarımdan memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 57’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %39,8’i hayat standartlarımdan memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını, %4,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 58: Katılımcıların yaşadıkları evlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	10	2,5
Katılmıyorum	13	3,3
Kısmen katılıyorum	84	21,0
Katılıyorum	237	59,3
Kesinlikle katılıyorum	56	14,0
Toplam	400	100,0

‘Yaşadığım evden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 58’deki gibidir. Bu tabloya göre katılımcıların %59,3’ü yaşadığım evden memnunum ifadesine katıldıklarını, %2,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 59: Katılımcıların sağlıklarından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	9	2,3
Katılmıyorum	13	3,3
Kısmen katılıyorum	58	14,5
Katılıyorum	249	62,3
Kesinlikle katılıyorum	71	17,8
Toplam	400	100,0

‘Sağlığımdan memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 59’daki gibidir. Bu tabloya göre katılımcıların %62,3’ü sağlığımdan memnunum ifadesine katıldıklarını, %2,3’ü ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 60: Katılımcıların aile hayatından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	6	1,5
Katılmıyorum	6	1,5
Kısmen katılıyorum	34	8,5
Katılıyorum	240	60,0
Kesinlikle katılıyorum	114	28,5
Toplam	400	100,0

‘Aile hayatımdan memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 60’taki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %60’ı aile hayatımdan memnunum ifadesine katıldıklarını, %1,5’i bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını, %1,5’i ise katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 61: Katılımcıların sosyal yaşantısından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	18	4,5
Katılmıyorum	26	6,5
Kısmen katılıyorum	120	30,0
Katılıyorum	179	44,8
Kesinlikle katılıyorum	57	14,3
Toplam	400	100,0

‘Sosyal yaşantımdan memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 61’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %44,8’i sağlığımdan memnunum ifadesine katıldıklarını, %4,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 62: Katılımcıların kazançlarından memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	37	9,3
Katılmıyorum	48	12,0
Kısmen katılıyorum	103	25,8
Katılıyorum	161	40,3
Kesinlikle katılıyorum	51	12,8
Toplam	400	100,0

‘Kazancımдан memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 62’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %40,3’ü kazancımдан memnunum ifadesine katıldıklarını, %9,3’ü ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 63: Katılımcıların kişisel gelişimlerinden memnuniyet durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	19	4,8
Katılmıyorum	47	11,8
Kısmen katılıyorum	123	30,8
Katılıyorum	158	39,5
Kesinlikle katılıyorum	53	13,3
Toplam	400	100,0

‘Kişisel gelişimimden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 63’teki gibidir. Katılımcıların %39,5’i kişisel gelişimimden memnunum ifadesine katıldıklarını, %4,8’i ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 64: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların kılık kıyafetlerine verdikleri önem durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	104	26,0
Katılmıyorum	104	26,0
Kısmen katılıyorum	113	28,3
Katılıyorum	65	16,3
Kesinlikle katılıyorum	14	3,5
Toplam	400	100,0

‘Yaşadığım yerdeki insanların kılık kıyafetleri önemlidir’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 64’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %28,3’ü yaşadığım yerdeki insanların kılık kıyafetleri önemlidir ifadesine kısmen katıldıklarını, %3,5’i bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 65: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların aile yaşam biçimlerine verdikleri önem durumları.

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	36	9,0
Katılmıyorum	38	9,5
Kısmen katılıyorum	86	21,5
Katılıyorum	187	46,8
Kesinlikle katılıyorum	53	13,3
Toplam	400	100,0

‘Yaşadığım yerdeki insanların aile yaşam biçimleri önemlidir’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 65’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %46,8’i yaşadığım yerdeki insanların aile yaşam biçimleri önemlidir ifadesine katıldıklarını, %9’u ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 66: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların gelir durumlarına verdikleri önem durumları.

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	99	24,8
Katılmıyorum	147	36,8
Kısmen katılıyorum	104	26,0
Katılıyorum	42	10,5
Kesinlikle katılıyorum	8	2,0
Toplam	400	100,0

‘Yaşadığım yerdeki insanların gelir durumları önemlidir’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 66’daki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %36,8’i yaşadığım yerdeki insanların gelir durumları önemlidir ifadesine katılmadıklarını, %2’si ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 67: Katılımcıların yaşadığı yerdeki çocukların ahlakına verdikleri önem durumları.

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	17	4,3
Katılmıyorum	14	3,5
Kısmen katılıyorum	50	12,5
Katılıyorum	177	44,3
Kesinlikle katılıyorum	142	35,5
Toplam	400	100,0

‘Yaşadığım yerdeki çocukların ahlakı önemlidir’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 67’deki gibidir. Bu tabloya göre katılımcıların %44,3’ü yaşadığım yerdeki çocukların ahlakı önemlidir ifadesine katıldıklarını, %3,5’i ise bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 68: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların yaptıkları işlerine verdikleri önem durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	49	12,3
Katılmıyorum	90	22,5
Kısmen katılıyorum	149	37,3
Katılıyorum	88	22,0
Kesinlikle katılıyorum	24	6,0
Toplam	400	100,0

‘Yaşadığım yerdeki insanların yaptıkları işleri önemlidir’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 68’deki gibidir. Tabloya göre katılımcıların %37,3’ü yaşadığım yerdeki insanların yaptıkları işleri önemlidir ifadesine kısmen katıldıklarını, %6’sı ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 69: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların dini inançları ve yaşayış biçimlerine verdikleri önem durumları

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	63	15,8
Katılmıyorum	74	18,5
Kısmen katılıyorum	123	30,8
Katılıyorum	89	22,3
Kesinlikle katılıyorum	51	12,8
Toplam	400	100,0

‘Yaşadığım yerdeki insanların dini inançları ve yaşayış biçimleri önemlidir’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 69’daki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %30,8’i yaşadığım yerdeki insanların dini inançları ve yaşayış biçimleri önemlidir ifadesine kısmen katıldıklarını, %12,8’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 70: Katılımcıların yaşadığı yerdeki insanların siyasi düşüncelerine verdikleri önem durumu

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	88	22,0
Katılmıyorum	124	31,0
Kısmen katılıyorum	128	32,0
Katılıyorum	50	12,5
Kesinlikle katılıyorum	10	2,5
Toplam	400	100,0

‘Yaşadığım yerdeki insanların siyasi düşünceleri önemlidir’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 70’deki gibidir. Katılımcıların %32’si yaşadığım yerdeki insanların siyasi düşünceleri önemlidir ifadesine kısmen katıldıklarını, %2,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların iş hayatına yönelik memnuniyetini ölçmek amacıyla çeşitli ifadeler yöneltilmiştir.

Tablo 71: Katılımcılardan işini stresli ve emek isteyen bir iş olarak görenlerin dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	64	16,0
Katılmıyorum	65	16,3
Kısmen katılıyorum	80	20,0
Katılıyorum	101	25,3
Kesinlikle katılıyorum	90	22,5
Toplam	400	100,0

‘İşim çok stresli ve emek isteyen bir iş’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 71’deki gibidir. Bu tabloya göre katılımcıların %25,3’ü işim çok stresli ve emek isteyen bir iş ifadesine katıldıklarını, %16’sı ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 72: Katılımcılardan işini sıkıcı ve kasvetli görenlerin dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	98	24,5
Katılmıyorum	162	40,5
Kısmen katılıyorum	79	19,8
Katılıyorum	40	10,0
Kesinlikle katılıyorum	21	5,3
Toplam	400	100,0

‘İşim sıkıcı ve kasvetli’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 72’deki gibidir. Katılımcıların %40,5’i işim sıkıcı ve kasvetli ifadesine katılmadıklarını, %5,3’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 73: İşinin mesleki gelişimi için fırsatlar sunduğunu düşünenlerin dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	70	17,5
Katılmıyorum	91	22,8
Kısmen katılıyorum	107	26,8
Katılıyorum	89	22,3
Kesinlikle katılıyorum	43	10,8
Toplam	400	100,0

‘İşim mesleki gelişimim için fırsatlar sunuyor’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 73’teki gibidir. Katılımcıların %26,8’i işim mesleki gelişimim için fırsatlar sunuyor ifadesine kısmen katıldıklarını, %10,8’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 74: Kısa zamanda fazla iş yüküyle meşgul olanların dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	61	15,3
Katılmıyorum	89	22,3
Kısmen katılıyorum	97	24,3
Katılıyorum	87	21,8
Kesinlikle katılıyorum	66	16,5
Toplam	400	100,0

‘Kısa zamanda fazla iş yüküyle meşgulüm’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 74’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %24,3’ü kısa zamanda fazla iş yüküyle meşgulüm ifadesine kısmen katıldıklarını, %15,3’ü ise bu ifadeye kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 75: Sağlık koşullarına uygun olmayan ve tehlike arz eden bir işi olanların dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	165	41,3
Katılmıyorum	147	36,8
Kısmen katılıyorum	45	11,3
Katılıyorum	24	6,0
Kesinlikle katılıyorum	19	4,8
Toplam	400	100,0

‘Sağlık koşullarına uygun olmayan tehlike arz eden bir işim var’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 75’teki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %41,3’ü sağlık koşullarına uygun olmayan tehlike arz eden bir işim var ifadesine kesinlikle katılmadıklarını, %4,8’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 76: İşini severek yapanların dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	58	14,5
Katılmıyorum	34	8,5
Kısmen katılıyorum	70	17,5
Katılıyorum	133	33,3
Kesinlikle katılıyorum	105	26,3
Toplam	400	100,0

‘İşimi severek yapıyorum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 76’daki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %33,3’ü işimi severek yapıyorum ifadesine katıldıklarını, %8,5’i ise bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 77: Ücretinden memnun olanların dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	85	21,3
Katılmıyorum	76	19,0
Kısmen katılıyorum	47	11,8
Katılıyorum	162	40,5
Kesinlikle katılıyorum	30	7,5
Toplam	400	100,0

‘Ücretimden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 77’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %40,5’i ücretinden memnunum ifadesine katıldıklarını, %7,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 78: Çalışma saatinden memnun olanların dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	66	16,5
Katılmıyorum	51	12,8
Kısmen katılıyorum	36	9,0
Katılıyorum	214	53,5
Kesinlikle katılıyorum	33	8,3
Toplam	400	100,0

‘Çalışma saatimden memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 78’deki gibidir. Tabloya göre katılımcıların %53,5’i çalışma saatinden memnunum ifadesine katıldıklarını, %8,3’ü ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 79: Çalışma ortamından memnun olanların dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	56	14,0
Katılmıyorum	26	6,5
Kısmen katılıyorum	48	12,0
Katılıyorum	229	57,3
Kesinlikle katılıyorum	41	10,3
Toplam	400	100,0

‘Çalışma ortamımdan memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 79’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %57,3’ü çalışma ortamımdan memnunum ifadesine katıldıklarını, %6,5’i ise bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 80: Çalışma arkadaşlarından memnun olanların dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	48	12,0
Katılmıyorum	25	6,3
Kısmen katılıyorum	46	11,5
Katılıyorum	219	54,8
Kesinlikle katılıyorum	62	15,5
Toplam	400	100,0

‘Çalışma arkadaşlarımdan memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 80’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %54,8 çalışma arkadaşlarımdan memnunum ifadesine katıldıklarını, %6,3’ü ise bu ifadeye katılmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 81: Ücret dışı imkânlardan memnun olanların dağılımı

	Kişi sayısı	Yüzde(%)
Kesinlikle katılmıyorum	101	25,3
Katılmıyorum	94	23,5
Kısmen katılıyorum	46	11,5
Katılıyorum	129	32,3
Kesinlikle katılıyorum	30	7,5
Toplam	400	100,0

‘Ücret dışı imkânlardan (yol, yemek, servis vd.) memnunum’ ifadesine katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 81’deki gibidir. Bu tabloya göre araştırmaya katılan katılımcıların %32,3’ü ücret dışı imkânlardan memnunum ifadesine katıldıklarını, %7,5’i ise bu ifadeye kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir.

Tablo 82: Kişilerin kentsel, kişisel, iş hayatına yönelik ve genel bazda memnuniyet oranlarının dağılımı

	Ortalama	Yüzde(%)
Kentsel memnuniyet	2,88	57,68
Kişisel memnuniyet	3,23	64,66
İş hayatına yönelik memnuniyet	3,08	61,65
Genel memnuniyet	3,07	61,33

Tablo 82’de çalışmaya katılmış 400 kişinin kentsel memnuniyet oranı %57,68, kişisel memnuniyet oranı %64,66 ve iş hayatına yönelik memnuniyet oranı ise %61,65 bulunmuştur. Bartın’da çalışmaya katılmış 400 kişinin genel memnuniyet oranına bakıldığında ise bu oran %61,33 olarak bulunmuştur.

4.4.2 Hipotezlerin Sınanması ve Yorumlar

H1: Eğitim düzeyi aylık toplam gelire göre farklılık göstermektedir.

H2: Eğitim düzeyi mesleğe göre farklılık göstermektedir.

H3: Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H4: Çalıştığım işimden memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H5: Hayat standartlarımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H6: Sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H7: Kazanımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H8: Kişisel gelişimimden memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H9: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H10: Ücretimden memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H11: Eğitim kurumlarından memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H12: Sağlık kurumlarından memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H13: Gelir düzeyi mesleğe göre farklılık göstermektedir.

H14: Hane halkı gelir düzeyiniz aşağıdaki seçeneklerden hangisine yakındır ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H15: Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H16: Çalıştığım işimden memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H17: Hayat standartlarımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H18: Sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H19: Kazanımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H20: Kişisel gelişimimden memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H21: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H22: Ücretimden memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H23: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar mesleğe göre farklılık göstermektedir.

Hipotezlerin sınanması için ki-kare testi yapılmıştır. ki-kare analiz yönteminin kullanılmasının sebebi çapraz tabloda yer alan değişkenler arasındaki gözlem ilişkisinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmektir. Ki-kare testinin sonucuna göre hipotezin kabulüne veya reddine karar verilmiştir.

Hipotez 1: ‘Eğitim düzeyi aylık toplam gelire göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 83: Eğitim düzeyi ile aylık toplam gelir arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Aylık toplam gelirinizi belirtiniz.					Toplam
		0-1300 TL	1301-2000 TL	2001-3000 TL	3001-4000 TL	4001 TL ve üstü	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	2	0	0	0	0	2
	%	%0,5	%0,0	%0,0	%0,0	%0,0	%0,5
İlköğretim	Kişi sayısı	14	9	4	1	2	30
	%	%3,5	%2,3	%1,0	%0,3	%0,5	%7,5
Ortaöğretim	Kişi sayısı	10	39	34	12	3	98
	%	%2,5	%9,8	%8,5	%3,0	%0,8	%24,5
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	27	35	59	49	27	197
	%	%6,8	%8,8	%14,8	%12,3	%6,8	%49,3
Lisansüstü	Kişi sayısı	5	4	7	22	35	73
	%	%1,3	%1,0	%1,8	%5,5	%8,8	%18,3
Toplam	Kişi sayısı	58	87	104	84	67	400
	%	%14,5	%21,8	%26,0	%21,0	%16,8	%100,0

$\chi^2 = 145,490$; $sd = 16$; $p = ,000$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 83’te eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişinin 2’si de 0-1300 TL arasında aylık toplam gelir elde ettiğini belirtmiştir. İlköğretim mezunu toplam 30 kişiden 23’ü (yaklaşık %77) 2000 TL ve altında gelir elde ederken, Lisansüstü mezunu 73 kişiden sadece 9’u (yaklaşık %12) 2000 TL ve altında gelir elde ettiğini belirtmiştir. İlköğretim mezunu toplam 30 kişiden 3’ü (%10) 3001 TL ve üstü gelir elde ettiğini belirtirken, Lisansüstü mezunu 73 kişiden 57’si (yaklaşık %78) 3001 TL ve üstünde gelir elde ettiğini belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça aylık toplam gelirin arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 2: 'Eğitim düzeyi mesleğe göre farklılık göstermektedir.' Şeklindeir.

Tablo 84: Eğitim düzeyi ile meslek arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Mesleğinizi belirtiniz.									Toplam
		Emekli	İşçi	Esnaf	Memur	Serbest Meslek	Çiftçi	Akademisyen	İşsiz	Diğer	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	1	0	0	0	0	0	0	1	0	2
	%	%,3	%,0	%,0	%,0	%,0	%,0	%,0	%,3	%,0	%,5
İlköğretim	Kişi sayısı	10	7	4	1	1	2	0	0	5	30
	%	%,2,5	%,1,8	%,1,0	%,3	%,3	%,5	%,0	%,0	%,1,3	%,7,5
Ortaöğretim	Kişi sayısı	18	29	10	21	3	3	0	2	12	98
	%	%,4,5	%,7,3	%,2,5	%,5,3	%,8	%,8	%,0	%,5	%,3,0	%,24,5
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	1	44	9	98	4	2	5	3	31	197
	%	%,3	%,11,0	%,2,3	%,24,5	%,1,0	%,5	%,1,3	%,8	%,7,8	%,49,3
Lisansüstü	Kişi sayısı	0	8	0	22	1	0	31	2	9	73
	%	%,0	%,2,0	%,0	%,5,5	%,3	%,0	%,7,8	%,5	%,2,3	%,18,3
Toplam	Kişi sayısı	30	88	23	142	9	7	36	8	57	400
	%	%,7,5	%,22,0	%,5,8	%,35,5	%,2,3	%,1,8	%,9,0	%,2,0	%,14,3	%,100,0

$$\chi^2 = 255,027; \text{sd}=32; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 84'te eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişinin 1'i emekliyken 1'i işsiz olduğunu belirtmiştir. Eğitim düzeyi Lisansüstü olan 73 kişinin 53'ü (yaklaşık %73) akademisyen ve memur olduğunu belirtirken, İlköğretim mezunu 30 kişinin 21'i (%70) emekli, işçi ve esnaf olduğunu belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Yani bu durum; eğitim düzeyi ile katılımcıların mesleği arasında farklılık bulunduğunu göstermektedir.

Hipotez 3: ‘Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 85: Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	1	0	1	0	0	2
	%	%3	%0	%3	%0	%0	%5
İlköğretim	Kişi sayısı	11	8	8	2	1	30
	%	%2,8	%2,0	%2,0	%5	%3	%7,5
Ortaöğretim	Kişi sayısı	9	28	41	16	4	98
	%	%2,3	%7,0	%10,3	%4,0	%1,0	%24,5
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	20	22	70	66	19	197
	%	%5,0	%5,5	%17,5	%16,5	%4,8	%49,3
Lisansüstü	Kişi sayısı	2	2	14	34	21	73
	%	%5	%5	%3,5	%8,5	%5,3	%18,3
Toplam	Kişi sayısı	43	60	134	118	45	400
	%	%10,8	%15,0	%33,5	%29,5	%11,3	%100,0

$\chi^2 = 104,560$; $sd=16$; $p=,000$

ns: önemsiz; *: $p<0.05$; **: $p<0.01$

Tablo 85’te eğitim düzeyi İlköğretim olan 30 kişiden 3’ü (%10) şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Lisansüstü mezunu 73 kişiden 55’i (yaklaşık %75) ise şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p<0.05$). Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça katılımcıların şimdiye kadar almış oldukları eğitimden memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 4: ‘Çalıştığım işimden memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 86: Çalıştığım işimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Çalıştığım işimden memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	2	0	0	0	0	2
	%	%0,5	%0	%0	%0	%0	%0,5
İlköğretim	Kişi sayısı	12	0	6	9	3	30
	%	%3,0	%0	%1,5	%2,3	%0,8	%7,5
Ortaöğretim	Kişi sayısı	16	7	20	46	9	98
	%	%4,0	%1,8	%5,0	%11,5	%2,3	%24,5
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	15	10	59	86	27	197
	%	%3,8	%2,5	%14,8	%21,5	%6,8	%49,3
Lisansüstü	Kişi sayısı	1	2	16	33	21	73
	%	%0,3	%0,5	%4,0	%8,3	%5,3	%18,3
Toplam	Kişi sayısı	46	19	101	174	60	400
	%	%11,5	%4,8	%25,3	%43,5	%15,0	%100,0

$$\chi^2 = 67,947; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 86’da eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişiden 2’si de çalıştığım işimden memnunum ifadesine kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir. İlköğretim mezunu 30 kişiden 12’si (%40) çalıştığım işimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtirken, Lisansüstü mezunu 73 kişiden 54’ü (yaklaşık %74) ise çalıştığım işimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça katılımcıların çalıştıkları işlerinden memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 5: ‘Hayat standartlarımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 87: Hayat standartlarımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Hayat standartlarımdan memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	1	0	1	0	0	2
	%	%3	%0	%3	%0	%0	%5
İlköğretim	Kişi sayısı	2	4	16	7	1	30
	%	%5	%10	%40	%18	%3	%75
Ortaöğretim	Kişi sayısı	1	11	49	32	5	98
	%	%3	%28	%49	%32	%5	%98
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	12	25	72	73	15	197
	%	%30	%63	%72	%73	%15	%98
Lisansüstü	Kişi sayısı	2	3	21	31	16	73
	%	%5	%8	%28	%42	%22	%73
Toplam	Kişi sayısı	18	43	159	143	37	400
	%	%4,5	%10,8	%39,8	%35,8	%9,3	%100,0

$$\chi^2 = 44,291; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 87’de eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişiden 1’i hayat standartlarımdan memnunum ifadesine kesinlikle katılmadıklarını belirtirken, 1’i bu ifadeye kısmen katıldığını belirtmiştir. İlköğretim mezunu olan 30 kişiden 8’i (yaklaşık %27) hayat standartlarımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Lisansüstü mezunu 73 kişiden 47’si (yaklaşık %64) ise hayat standartlarımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça katılımcıların hayat standartlarından memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 6: ‘Sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 88: Sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Sosyal yaşantımdan memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	1	0	1	0	0	2
	%	%3	%0	%3	%0	%0	%5
İlköğretim	Kişi sayısı	1	0	13	10	6	30
	%	%3	%0	%33	%25	%15	%75
Ortaöğretim	Kişi sayısı	1	7	29	53	8	98
	%	%3	%18	%73	%133	%20	%245
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	11	14	56	89	27	197
	%	%28	%35	%140	%223	%68	%493
Lisansüstü	Kişi sayısı	4	5	21	27	16	73
	%	%10	%13	%53	%68	%40	%183
Toplam	Kişi sayısı	18	26	120	179	57	400
	%	%45	%65	%300	%448	%143	%1000

$$\chi^2 = 28,364; \text{sd}=16; p=,029$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 88’de eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişiden 1’i sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine kesinlikle katılmadığını belirtirken, 1’i kısmen katıldığı belirtmiştir. Eğitim düzeyi İlköğretim olan 30 kişiden 16’sı (yaklaşık %53) sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Lisansüstü mezunu olan 73 kişiden 43’ü (yaklaşık %59) ise sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Yani bu durum; eğitim düzeyi ile sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar arasında farklılık bulunduğunu göstermektedir.

Hipotez 7: ‘Kazancımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 89: Kazancımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Kazancımdan memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	1	0	1	0	0	2
	%	%3	%0	%3	%0	%0	%5
İlköğretim	Kişi sayısı	4	3	6	14	3	30
	%	%1,0	%8	%1,5	%3,5	%8	%7,5
Ortaöğretim	Kişi sayısı	6	14	27	44	7	98
	%	%1,5	%3,5	%6,8	%11,0	%1,8	%24,5
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	21	22	59	74	21	197
	%	%5,3	%5,5	%14,8	%18,5	%5,3	%49,3
Lisansüstü	Kişi sayısı	5	9	10	29	20	73
	%	%1,3	%2,3	%2,5	%7,3	%5,0	%18,3
Toplam	Kişi sayısı	37	48	103	161	51	400
	%	%9,3	%12,0	%25,8	%40,3	%12,8	%100,0

$$\chi^2 = 31,169; \text{sd}=16; p=,013$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 89’da eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişiden 1’i kazancımdan memnunum ifadesine kesinlikle katılmadığını belirtirken, 1’i kısmen katıldığı belirtmiştir. Eğitim düzeyi İlköğretim olan 30 kişiden 17’si (yaklaşık %57) kazancımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Lisansüstü mezunu olan 73 kişiden 49’u (yaklaşık %67) ise kazancımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Yani bu durum; eğitim düzeyi ile kazancımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar arasında farklılık bulunduğunu göstermektedir.

Hipotez 8: ‘Kişisel gelişimimden memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 90: Kişisel gelişimimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Kişisel gelişimimden memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	1	0	1	0	0	2
	%	%3	%0	%3	%0	%0	%5
İlköğretim	Kişi sayısı	1	1	14	12	2	30
	%	%3	%3	%35	%30	%5	%75
Ortaöğretim	Kişi sayısı	4	15	34	37	8	98
	%	%10	%38	%85	%93	%20	%245
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	10	22	61	82	22	197
	%	%25	%55	%153	%205	%55	%493
Lisansüstü	Kişi sayısı	3	9	13	27	21	73
	%	%8	%23	%33	%68	%53	%183
Toplam	Kişi sayısı	19	47	123	158	53	400
	%	%48	%118	%308	%395	%133	%1000

$$\chi^2 = 37,591; \text{sd}=16; p=,002$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 90’da eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişiden 1’i kişisel gelişimimden memnunum ifadesine kesinlikle katılmadığını belirtirken, 1’i kısmen katıldığı belirtmiştir. Eğitim düzeyi İlköğretim olan 30 kişiden 2’si (yaklaşık %7) kişisel gelişimimden memnunum ifadesine kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Eğitim düzeyi Lisansüstü olan 73 kişiden 21’i (yaklaşık %29) ise kazancımın memnunum ifadesine kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça katılımcıların kişisel gelişimlerinden memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 9: 'İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.' şeklindedir.

Tablo 91: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		İşimi severek yapıyorum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	2	0	0	0	0	2
	%	%5	%0	%0	%0	%0	%5
İlköğretim	Kişi sayısı	11	3	1	8	7	30
	%	%2,8	%8	%3	%2,0	%1,8	%7,5
Ortaöğretim	Kişi sayısı	23	12	15	30	18	98
	%	%5,8	%3,0	%3,8	%7,5	%4,5	%24,5
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	15	16	45	77	44	197
	%	%3,8	%4,0	%11,3	%19,3	%11,0	%49,3
Lisansüstü	Kişi sayısı	7	3	9	18	36	73
	%	%1,8	%8	%2,3	%4,5	%9,0	%18,3
Toplam	Kişi sayısı	58	34	70	133	105	400
	%	%14,5	%8,5	%17,5	%33,3	%26,3	%100,0

$$\chi^2 = 69,073; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 91'de eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişiden 2'si işimi severek yapıyorum ifadesine kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Eğitim düzeyi İlköğretim olan 30 kişiden 14'ü (yaklaşık %47) işimi severek yapıyorum ifadesine katılmadıklarını ve kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir. Eğitim düzeyi Lisansüstü olan 73 kişiden 10'u (yaklaşık %14) ise işimi severek yapıyorum ifadesine katılmadıklarını ve kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Bu durum; eğitim düzeyi ile işimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar arasında farklılık bulunduğunu göstermektedir.

Hipotez 10: ‘İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 92: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Ücretimden memnunuz.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	2	0	0	0	0	2
	%	%0,5	%0	%0	%0	%0	%0,5
İlköğretim	Kişi sayısı	13	5	0	9	3	30
	%	%3,3	%1,3	%0	%2,3	%0,8	%7,5
Ortaöğretim	Kişi sayısı	25	20	12	38	3	98
	%	%6,3	%5,0	%3,0	%9,5	%0,8	%24,5
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	34	44	32	77	10	197
	%	%8,5	%11,0	%8,0	%19,3	%2,5	%49,3
Lisansüstü	Kişi sayısı	11	7	3	38	14	73
	%	%2,8	%1,8	%0,8	%9,5	%3,5	%18,3
Toplam	Kişi sayısı	85	76	47	162	30	400
	%	%21,3	%19,0	%11,8	%40,5	%7,5	%100,0

$$\chi^2 = 54,259; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 92’de eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişiden 2’si ücretimden memnunuz ifadesine kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Eğitim düzeyi İlköğretim olan 30 kişiden 12’si (%40) ücretimden memnunuz ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Eğitim düzeyi Lisansüstü olan 73 kişiden 52’si (yaklaşık %71) ise ücretimden memnunuz ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça katılımcıların ücretlerinden memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 11: ‘Eğitim kurumlarından memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 93: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Eğitim kurumlarından memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	0	0	2	0	0	2
	%	%0,0	%0,0	%5,0	%0,0	%0,0	%5,0
İlköğretim	Kişi sayısı	1	4	7	12	6	30
	%	%3,0	%10,0	%18,0	%30,0	%15,0	%75,0
Ortaöğretim	Kişi sayısı	5	6	46	31	10	98
	%	%1,3	%1,5	%11,5	%7,8	%2,5	%24,5
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	24	29	82	55	7	197
	%	%6,0	%7,3	%20,5	%13,8	%1,8	%49,3
Lisansüstü	Kişi sayısı	10	9	32	19	3	73
	%	%2,5	%2,3	%8,0	%4,8	%0,8	%18,3
Toplam	Kişi sayısı	40	48	169	117	26	400
	%	%10,0	%12,0	%42,3	%29,3	%6,5	%100,0

$$\chi^2 = 31,063; \text{sd}=16; p=,013$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 93’de eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişiden 2’si de eğitim kurumlarından memnunum ifadesine kısmen katıldıklarını belirtmiştir. Eğitim düzeyi İlköğretim olan 30 kişiden 18’i (%60) eğitim kurumlarından memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Eğitim düzeyi Lisansüstü olan 73 kişiden 22’si (yaklaşık %30) ise eğitim kurumlarından memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça katılımcıların eğitim kurumlarından memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 12: ‘Sağlık kurumlarından memnunum ifadesine verilen cevaplar eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 94: Sağlık kurumlarından memnunum ifadesine verilen cevaplar ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Eğitim düzeyinizi belirtiniz?		Sağlık kurumlarından memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Okur yazar değil	Kişi sayısı	0	0	2	0	0	2
	%	%0,0	%0,0	%5,5	%0,0	%0,0	%5,5
İlköğretim	Kişi sayısı	4	3	6	12	5	30
	%	%1,0	%8,8	%15,5	%30,0	%13,3	%75,5
Ortaöğretim	Kişi sayısı	7	8	29	47	7	98
	%	%1,8	%2,0	%7,3	%11,8	%1,8	%24,5
Önlisans-Lisans	Kişi sayısı	19	24	79	64	11	197
	%	%4,8	%6,0	%19,8	%16,0	%2,8	%49,3
Lisansüstü	Kişi sayısı	11	9	32	19	2	73
	%	%2,8	%2,3	%8,0	%4,8	%5,5	%18,3
Toplam	Kişi sayısı	41	44	148	142	25	400
	%	%10,3	%11,0	%37,0	%35,5	%6,3	%100,0

$$\chi^2 = 29,391; \text{sd}=16; p=,049$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 94’te eğitim düzeyi okur yazar olmayan 2 kişiden 2’si de sağlık kurumlarından memnunum ifadesine kısmen katıldığı belirtmiştir. Eğitim düzeyi İlköğretim olan 30 kişiden 17’si (yaklaşık %57) sağlık kurumlarından memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Eğitim düzeyi Lisansüstü olan 73 kişiden 21’i (yaklaşık %29) ise sağlık kurumlarından memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla eğitim düzeyi arttıkça katılımcıların sağlık kurumlarından memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir

Hipotez 13: ‘Gelir düzeyi mesleğe göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 95: Gelir düzeyi ile meslek arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz?		Mesleğinizi belirtiniz.									Toplam
		Emekli	İşçi	Esnaf	Memur	Serbest Meslek	Çiftçi	Akademisyen	İşsiz	Diğer	
0-1300 TL	Kişi sayısı	7	18	0	0	1	4	0	8	20	58
	%	%1,8	%4,5	%0	%0	%3	%1,0	%0	%2,0	%5,0	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	12	45	2	4	3	3	0	0	18	87
	%	%3,0	%11,3	%5	%1,0	%8	%8	%0	%0	%4,5	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	11	16	2	63	2	0	1	0	9	104
	%	%2,8	%4,0	%5	%15,8	%5	%0	%3	%0	%2,3	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	0	9	10	52	1	0	5	0	7	84
	%	%0	%2,3	%2,5	%13,0	%3	%0	%1,3	%0	%1,8	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	0	0	9	23	2	0	30	0	3	67
	%	%0	%0	%2,3	%5,8	%5	%0	%7,5	%0	%8	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	30	88	23	142	9	7	36	8	57	400
	%	%7,5	%22,0	%5,8	%35,5	%2,3	%1,8	%9,0	%2,0	%14,3	%100,0

$$\chi^2 = 384,550; \text{sd}=32; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 95’te gelir düzeyi 4001 TL ve üstü olan 67 kişinin 53’ü (yaklaşık %79) akademisyen ve memur olduğunu belirtirken, gelir düzeyi 2000 TL ve altı olan 145 kişinin 82’si (%57) emekli ve işçi olduğunu belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Yani bu durum; gelir düzeyi ile katılımcıların mesleği arasında farklılık bulunduğunu göstermektedir.

Hipotez 14: ‘Hane halkı gelir düzeyiniz aşağıdaki seçeneklerden hangisine yakındır ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 96: Hane halkı gelir düzeyiniz aşağıdaki seçeneklerden hangisine yakındır ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz		Hane halkı gelir düzeyiniz aşağıdaki seçeneklerden hangisine yakındır?					Toplam
		Geçinecek kadar kazanamıyorum	Geçinecek kadar kazanıyorum	Tasarruf yapabiliyorum	Lüks tüketim mallarını alabiliyorum	İstedğim her şeyi alabileceğim durumdayım	
0-1300 TL	Kişi sayısı	17	35	2	2	2	58
	%	%4,3	%8,8	%,5	%,5	%,5	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	12	65	7	2	1	87
	%	%3,0	%16,3	%1,8	%,5	%,3	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	7	65	20	3	9	104
	%	%1,8	%16,3	%5,0	%,8	%2,3	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	4	41	29	7	3	84
	%	%1,0	%10,3	%7,3	%1,8	%,8	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	2	15	23	12	15	67
	%	%,5	%3,8	%5,8	%3,0	%3,8	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	42	221	81	26	30	400
	%	%10,5	%55,3	%20,3	%6,5	%7,5	%100,0

$$\chi^2 = 125,390; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 96’da 0-1300 TL aylık toplam geliri olan 58 kişiden 35’i (%60) Geçinecek kadar kazanamıyorken, 4001 TL ve üstü aylık toplam geliri olan 67 kişiden 23’ü (%38) tasarruf yapabildiğini belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Yani bu durum; hane halkı gelir düzeyiniz aşağıdaki seçeneklerden hangisine yakındır ifadesine verilen cevaplar ile katılımcıların aylık gelir arasında farklılık bulunduğunu göstermektedir.

Hipotez 15: ‘Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 97: Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz?		Şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
0-1300 TL	Kişi sayısı	16	12	19	7	4	58
	%	%4,0	%3,0	%4,8	%1,8	%1,0	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	14	22	37	11	3	87
	%	%3,5	%5,5	%9,3	%2,8	%,8	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	6	20	37	36	5	104
	%	%1,5	%5,0	%9,3	%9,0	%1,3	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	4	5	26	36	13	84
	%	%1,0	%1,3	%6,5	%9,0	%3,3	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	3	1	15	28	20	67
	%	%,8	%,3	%3,8	%7,0	%5,0	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	43	60	134	118	45	400
	%	%10,8	%15,0	%33,5	%29,5	%11,3	%100,0

$$\chi^2 = 106,761; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 97’de 0-1300 TL aylık toplam geliri olan 58 kişiden 11’i (yaklaşık %19) şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. 4001 TL ve üstü aylık toplam geliri olan 67 kişiden 48’i (yaklaşık %72) ise şimdiye kadar aldığım eğitimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça katılımcıların şimdiye kadar almış oldukları eğitimden memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 16: ‘Çalıştığım işimden memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 98: Çalıştığım işimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz?		Çalıştığım işimden memnunum					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
0-1300 TL	Kişi sayısı	19	7	17	13	2	58
	%	%4,8	%1,8	%4,3	%3,3	%,5	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	17	8	29	27	6	87
	%	%4,3	%2,0	%7,3	%6,8	%1,5	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	8	2	25	56	13	104
	%	%2,0	%,5	%6,3	%14,0	%3,3	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	1	2	18	46	17	84
	%	%,3	%,5	%4,5	%11,5	%4,3	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	1	0	12	32	22	67
	%	%,3	%,0	%3,0	%8,0	%5,5	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	46	19	101	174	60	400
	%	%11,5	%4,8	%25,3	%43,5	%15,0	%100,0

$$\chi^2 = 102,755; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 98’de 0-1300 TL aylık toplam geliri olan 58 kişiden 15’i (yaklaşık %26) çalıştığım işimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. 4001 TL ve üstü aylık toplam geliri olan 67 kişiden 54’ü (yaklaşık %81) ise çalıştığım işimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça katılımcıların çalıştıkları işlerinden memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 17: ‘Hayat standartlarımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 99: Hayat standartlarımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz?		Hayat standartlarımdan memnunum					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
0-1300 TL	Kişi sayısı	6	12	29	10	1	58
	%	%1,5	%3,0	%7,3	%2,5	%,3	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	7	15	40	22	3	87
	%	%1,8	%3,8	%10,0	%5,5	%,8	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	2	9	44	42	7	104
	%	%,5	%2,3	%11,0	%10,5	%,8	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	3	5	32	33	11	84
	%	%,8	%1,3	%8,0	%8,3	%,8	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	0	2	14	36	15	67
	%	%,0	%,5	%3,5	%9,0	%,8	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	18	43	159	143	37	400
	%	%4,5	%10,8	%39,8	%35,8	%,9,3	%100,0

$$\chi^2 = 71,345; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 99’da 0-1300 TL aylık toplam geliri olan 58 kişiden 11’i (yaklaşık %19) hayat standartlarımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtirken, 4001 TL ve üstü aylık toplam geliri olan 67 kişiden 51’i (yaklaşık %81) ise hayat standartlarımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla gelir seviyesi arttıkça katılımcıların hayat standartlarından memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 18: ‘Sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 100: Sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz?		Sosyal yaşantımdan memnunum					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
0-1300 TL	Kişi sayısı	6	4	22	21	5	58
	%	%1,5	%1,0	%5,5	%5,3	%1,3	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	6	7	22	47	5	87
	%	%1,5	%1,8	%5,5	%11,8	%1,3	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	3	7	29	49	16	104
	%	%,8	%1,8	%7,3	%12,3	%4,0	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	3	3	29	35	14	84
	%	%,8	%,8	%7,3	%8,8	%3,5	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	0	5	18	27	17	67
	%	%0	%1,3	%4,5	%6,8	%4,3	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	18	26	120	179	57	400
	%	%4,5	%6,5	%30,0	%44,8	%14,3	%100,0

$$\chi^2 = 28,829; \text{sd}=16; p=,025$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 100’de 0-1300 TL aylık toplam geliri olan 58 kişiden 26’sı (yaklaşık %45) sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtirken, 4001 TL ve üstü aylık toplam geliri olan 67 kişiden 44’ü (yaklaşık %66) ise sosyal yaşantımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça katılımcıların sosyal yaşantılarından memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 19: ‘Kazancımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 101: Kazancımdan memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz?		Kazancımdan memnunum					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
0-1300 TL	Kişi sayısı	18	13	14	11	2	58
	%	%4,5	%3,3	%3,5	%2,8	%,5	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	11	18	28	28	2	87
	%	%2,8	%4,5	%7,0	%7,0	%,5	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	3	8	33	52	8	104
	%	%,8	%2,0	%8,3	%13,0	%2,0	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	3	7	19	40	15	84
	%	%,8	%1,8	%4,8	%10,0	%3,8	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	2	2	9	30	24	67
	%	%,5	%,5	%2,3	%7,5	%6,0	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	37	48	103	161	51	400
	%	%9,3	%12,0	%25,8	%40,3	%12,8	%100,0

$$\chi^2 = 121,167; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 101’de 0-1300 TL aylık toplam geliri olan 58 kişiden 13’ü (yaklaşık %22) kazancımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtirken, 4001 TL ve üstü aylık toplam geliri olan 67 kişiden 54’ü (yaklaşık %81) kazancımdan memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça katılımcıların kazançlarından memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 20: ‘Kişisel gelişimimden memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 102: Kişisel gelişimimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz?		Kişisel gelişimimden memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
0-1300 TL	Kişi sayısı	8	10	20	19	1	58
	%	%2,0	%2,5	%5,0	%4,8	%,3	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	6	13	30	30	8	87
	%	%1,5	%3,3	%7,5	%7,5	%2,0	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	3	8	34	47	12	104
	%	%,8	%2,0	%8,5	%11,8	%3,0	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	2	9	28	33	12	84
	%	%,5	%2,3	%7,0	%8,3	%3,0	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	0	7	11	29	20	67
	%	%,0	%1,8	%2,8	%7,3	%5,0	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	19	47	123	158	53	400
	%	%4,8	%11,8	%30,8	%39,5	%13,3	%100,0

$$\chi^2 = 48,529; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 102’de 0-1300 TL aylık toplam geliri olan 58 kişiden 20’si (yaklaşık %34) kişisel gelişimimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtirken, 4001 TL ve üstü aylık toplam geliri olan 67 kişiden 49’u (yaklaşık %73) kişisel gelişimimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça katılımcıların kişisel gelişimlerinden memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 21: ‘İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 103: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz?		İşimi severek yapıyorum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
0-1300 TL	Kişi sayısı	19	8	5	15	11	58
	%	%4,8	%2,0	%1,3	%3,8	%2,8	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	21	11	16	22	17	87
	%	%5,3	%2,8	%4,0	%5,5	%4,3	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	14	3	26	37	24	104
	%	%3,5	%,8	%6,5	%9,3	%6,0	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	2	8	12	38	24	84
	%	%,5	%2,0	%3,0	%9,5	%6,0	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	2	4	11	21	29	67
	%	%,5	%1,0	%2,8	%5,3	%7,3	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	58	34	70	133	105	400
	%	%14,5	%8,5	%17,5	%33,3	%26,3	%100,0

$$\chi^2 = 65,418; \text{sd}=16; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 103’te 0-1300 TL aylık toplam geliri olan 58 kişiden 26’sı (yaklaşık %45) işimi severek yapıyorum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtirken, 4001 TL ve üstü aylık toplam geliri olan 67 kişiden 50’si (yaklaşık %75) işimi severek yapıyorum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça katılımcıların işlerini severek yapma oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 22: ‘Ücretimden memnunum ifadesine verilen cevaplar gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 104: Ücretimden memnunum ifadesine verilen cevaplar ile gelir düzeyi arasındaki ilişki

Aylık toplam gelirinizi belirtiniz?		Ücretimden memnunum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
0-1300 TL	Kişi sayısı	28	17	2	8	3	58
	%	%7,0	%4,3	%,5	%2,0	%,8	%14,5
1301-2000 TL	Kişi sayısı	25	22	18	21	1	87
	%	%6,3	%5,5	%4,5	%5,3	%,3	%21,8
2001-3000 TL	Kişi sayısı	19	17	21	44	3	104
	%	%4,8	%4,3	%5,3	%11,0	%,8	%26,0
3001-4000 TL	Kişi sayısı	10	15	5	47	7	84
	%	%2,5	%3,8	%1,3	%11,8	%1,8	%21,0
4001 TL ve üstü	Kişi sayısı	3	5	1	42	16	67
	%	%,8	%1,3	%,3	%10,5	%4,0	%16,8
Toplam	Kişi sayısı	85	76	47	162	30	400
	%	%21,3	%19,0	%11,8	%40,5	%7,5	%100,0

$\chi^2 = 130,453; sd=16; p=,000$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 104’te 0-1300 TL aylık toplam geliri olan 58 kişiden 11’i (yaklaşık %19) ücretimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtirken, 4001 TL ve üstü aylık toplam geliri olan 67 kişiden 58’i (yaklaşık %87) ücretimden memnunum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça katılımcıların ücretlerinden memnuniyet oranlarının arttığı gözlemlenmiştir.

Hipotez 23: ‘İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar mesleğe göre farklılık göstermektedir.’ şeklindedir.

Tablo 105: İşimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile meslek arasındaki ilişki

Mesleğinizi belirtiniz?		İşimi severek yapıyorum.					Toplam
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Emekli	Kişi sayısı	29	0	0	1	0	30
	%	%7,3	%0	%0	%3	%0	%7,5
İşçi	Kişi sayısı	10	12	17	29	20	88
	%	%2,5	%3,0	%4,3	%7,3	%5,0	%22,0
Esnaf	Kişi sayısı	0	1	5	13	4	23
	%	%0	%3	%1,3	%3,3	%1,0	%5,8
Memur	Kişi sayısı	1	12	33	53	43	142
	%	%3	%3,0	%8,3	%13,3	%10,8	%35,5
Serbest Meslek	Kişi sayısı	2	1	0	5	1	9
	%	%5	%3	%0	%1,3	%3	%2,3
Çiftçi	Kişi sayısı	0	1	1	5	0	7
	%	%0	%3	%3	%1,3	%0	%1,8
Akademisyen	Kişi sayısı	1	1	4	12	18	36
	%	%3	%3	%1,0	%3,0	%4,5	%9,0
İşsiz	Kişi sayısı	8	0	0	0	0	8
	%	%2,0	%0	%0	%0	%0	%2,0
Diğer	Kişi sayısı	7	6	10	15	19	57
	%	%1,8	%1,5	%2,5	%3,8	%4,8	%14,3
Toplam	Kişi sayısı	58	34	70	133	105	400
	%	%14,5	%8,5	%17,5	%33,3	%26,3	%100,0

$$\chi^2 = 272,035; \text{sd}=32; p=,000$$

ns: önemsiz; *: $p < 0.05$; **: $p < 0.01$

Tablo 105’te emekli ve işsizlerin fiili olarak bir iş yapmadıkları için işimi severek yapıyorum ifadesine kesinlikle katılmadıklarını belirtmiştir. Akademisyen 36 kişiden 30’u (yaklaşık %83) ise işimi severek yapıyorum ifadesine katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. İşçi olarak çalışan 88 kişiden 49’u (yaklaşık %56) ise bu ifadeye katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını belirtmiştir. Ki-kare testi incelendiğinde aralarında istatistiksel olarak önemli bir farklılık bulunduğu görülmüştür ($p < 0.05$). Yani bu durum; işimi severek yapıyorum ifadesine verilen cevaplar ile katılımcıların meslekleri arasında farklılık bulunduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Ekonomik gelişme, bir ülkenin sahip olduğu tüm imkân ve değerlerinin kullanılmasıyla erişilebilecek bir düzeyi ifade eder. Gelir artışının yanında beklenen yaşam süresinin uzatılması, fakirliğin ve açlığın yok edilmesi, eğitilmiş bireylerin sayıca artırılması, düşük suç oranları, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması gibi çok boyutlu olguları kapsayan ekonomik gelişme, ülkelerin öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Beşeri sermayenin geliştirilmesi ve verimli şekilde kullanılabilmesi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından önemlidir. Bilgi çağında var olabilmenin en önemli koşullarından biri, teknolojiyi etkin kullanabilecek eğitilmiş, bilgili, becerili ve alanında uzmanlaşmış nitelikli insan gücüne yani beşeri sermayeye sahip olmaktır.

Beşeri sermaye kuramı, bireysel düzeyde kişilerin ömür boyu gelirini, ulusal gelirini ve yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyen, işsizlik riskini azaltan, yoksulluk kısır döngüsünden kurtulmasını sağlayan, yeni teknolojilerin gelişmesine yol açarak ülke ekonomisine katkı sağlayan önemli bir faktör kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler'e ait çalışmalar tahmini yaşam süresi, yetişkin okuma-yazma, eğitime erişim ve insanların ortalama geliri gibi kriterleri beşeri gelişmenin kriterleri olarak görmektedir. Beşeri sermaye toplumun nitelik ve kalitesini ifade ettiği için eğitim ve sağlığın yanı sıra nüfus ve beyin göçü gibi faktörlerde beşeri sermaye birikimi üzerinde etkilidir. Diğer faktörlere göre daha ölçülebilir olmasından dolayı insan sermayesine yönelik çabalarda genellikle eğitim göstergeleri dikkate alınmaktadır. Bu yüzden beşeri sermayeyi inceleyen birçok çalışma genellikle eğitime odaklanmaktadır.

Eğitim harcamalarının yatırım niteliği taşıyabilmesi ve alınan eğitimin sermaye niteliğinde olabilmesi, eğitimin ekonomik büyüme ve gelişmenin ihtiyaç duyduğu özellikte insan gücünü yetiştirmesi ile mümkündür. Ülkelerin büyümesi ve küresel anlamda başarısı gelecek nesillerini çağın gereklerine uyum sağlayabilecek bireyleri eğitim ve öğretimle hazırlayabilmelerine bağlıdır.

Eğitim, hem kalkınma sürecinde gereksinim duyulan nitelikli işgücünün meydana çıkmasını sağlarken hem de bilgi üretme ve yayma fonksiyonuyla ülkelerin teknolojiyi yakından takip etme, geliştirme ve bu teknolojiyi üretim sürecine aktarmasında katkı sağlamaktadır. Bu yönleriyle eğitime yapılacak yatırımlar, gelir dağılımında adaletsizliği düzeltmekte, işsizliği azaltmakta, verimliliği artırmakta, tarım ve sanayi sektörünün yeni

teknolojilere uyumunu hızlandırmakta, israfı azaltmakta, üretimde etkinliği artırmakta ve kalkınmayı hızlandırmaktadır. Eğitim, toplumun beşeri sermaye birikimini artırıp; mikro boyutta birey, makro boyutta ülke üzerinde olumlu etkilere yol açarak toplumun refahına olumlu katkı sağlamaktadır.

Beşeri sermayede eğitimin rolünü ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır:

- Katılımcıların önemli bir kısmının (%40,8) almış oldukları eğitimden memnun oldukları saptanmıştır.
- Beşeri sermayeyi etkileyen pek çok unsurdan ikisi hiç şüphesiz eğitim ve sağlık gibi temel unsurlardır. Bu bağlamda katılımcıların %35,8'inin eğitim aldıkları kurumlarından memnun oldukları, %41,8'inin de sağlık kurumlarından memnun oldukları görülmüştür.
- Katılımcıların almış oldukları eğitim düzeyi ile sahip oldukları gelir arasında bir ilişkinin varlığı irdelenmiş ve eğitim düzeyi arttıkça aylık toplam gelirin de arttığı saptanmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular ve yapılan analiz sonuçları birlikte değerlendirildiğinde; beşeri sermayenin, bir ülkenin ekonomik gelişmesini etkileyen en önemli unsur olduğu, eğitimin de bu unsur üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu hipotezi doğrulanmış ve bu etkinin aynı zamanda Bartın il ölçeğinde de görülebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Beşeri sermayede eğitimin rolü yadsınamaz. Bu kapsamda ülke eğitim politikalarına uygun olarak Bartın il özelinde mesleki eğitime daha fazla önem verilmeli ve özellikle gençler bu konuda daha çok bilgilendirilmelidir. Ayrıca yaşam boyu eğitim toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde hayata geçirilmelidir. Beşeri sermayede eğitim önemli bir unsur olduğuna göre eğitilmiş bireylerin nitelik ve kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar da artırılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acar, İ. (2015). Türkiye'de Gelir Dağılımı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 42-59.
- Afşar, M. (2009). Türkiye'de Eğitim Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 85-98.
- Akın, A., & Ersoy, K. (2012). 2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Sağlık Sistemine Bakış. TÜSİAD.
- Aksu, L. (2016). Türkiye'de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 68-129.
- Aktan, C., & Tunç, M. (1998). Bilgi Toplumu ve Türkiye. *Yeni Türkiye*, 118-134. Ocak 9, 2017 tarihinde alındı
- Aktuğ, S. (t.y.). Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri. 1-28. Aralık 23, 2017 tarihinde alındı
- Altay, A., & Pazarlıoğlu, M. (2007). Uluslararası Rekabet Gücünde Beşeri Sermaye: Ekonometrik Yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi*(12), 96-108.
- Altınışık, İ., & Peker, H. (2008). Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *KMU İİBF Dergisi*, 1-18.
- Arısoy, İ. (2011). Fiziksel Sermaye Yatırımları ve Büyüme İlişkisinin AK Modeliyle Sınanması: Türkiye Örneği (1968- 2006). *Maliye Dergisi*, 283-297.
- Ataman, H. (2008). *Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi*. İnsan Hakları Gündemi Derneği. İzmir.
- Ayrançöl, Z., & Tekdere, M. (2014). Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yapılan Eğitim Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-30.
- Bakırtaş, T., & Kandemir, O. (2010). Gelişmekte Olan Ülkeler ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 961-974.
- Bal, O. (2011). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Gelişme. *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, (s. 1-24).
- Başol, K., Durman, M., & Çelik, M. (2005). Kalkınma Sürecinin Lokomotifi; Doğal Kaynaklar. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*(14), 61-71.
- Baysal Kurt, D. (2014). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme Etkisi: Beşeri Sermayenin Unsuru Olan Eğitim Göstergeleri ile Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi.
- Berber, M. (2011). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Borluk, S. (2012). *Beşeri Sermaye, Eğitim ve Verimlilik 26 Eylül*. Aralık 06, 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı:

<http://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/beseri-sermaye-egitim-ve-verimlilik-26-eylul/225> adresinden alındı

- Bozdağ, N., & Bozdağ, E. (2006). Ülkeler Arası Kişi Başına Gelir Karşılaştırılmasında Bozdağ Nüfus Etkinliği Katsayısı ve Endeksi -Yeni Bir Yaklaşım-, (s. 1-16).
- Çabuk, N. (2003). Güney Doğu Anadolu'da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 41-65.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M., & Meçik, O. (2013). Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım). *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21), 29-48.
- Çelen, Ö., & Demir, C. (2010). İşgücü Verimliliğini Etkileyen Faktörler: TSK Askeri Hastanelerinde Bir Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 111-127.
- Çetin, M. (2005). Türkiye'de Beşeri Kalkınma: Bölgesel Bazlı Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi*, 141-156.
- Çolak, M. (2010). Eğitim ve Beşeri Sermayenin Kalkınma Üzerine Etkisi. *Kaam-İş*, 11(3).
- Demir, O. (2002). Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1-16.
- Demir, S. (2006). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme.
- Doğan, B. (2011). Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41-83.
- Doğan, C., & Tek, M. (2007). Türkiye'de Gelir Dağılımının Toplanma Oranı Yöntemiyle Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 93-119.
- Doğan, S., & Şanlı, B. (2003). İktisadi Kalkınmada Beşeri Sermaye. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 173-196.
- Ercan, F., & Biçer, Ö. (t.y.). İktisat ve Kalkınma Ekonomisi: Kalkınma İdeolojisinin Sosyalizasyonu Olarak Kalkınma Ders Kitaplarının Eleştirisi. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(57), 51-102.
- Erdoğan, S. (t.y.). 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Gelir Dağılımı. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 47-57.
- Eriçok, R., & Yılcı, V. (2013). Eğitim Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 87-101.
- Erkan, H. (1992). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Eser, K., & Ekiz Gökmen, Ç. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-54.
- Genç, M., Değer, M., & Berber, M. (2010). Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 48-60.
- Göktaş Yılmaz, Ö. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 63-76.
- Gölpek, F. (2012). Eğitim Getirilerinin Özel ve Sosyal Açından İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 43-53.
- Günsoy, G. (2005). İnsani Gelişme Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Hakkı. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 35-52.
- Gürses, D. (2009). 'İnsani Gelişme' ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 339-350.
- Harris, J. M. (2000). Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri. 1-24. (E. Özmete, Çev.)
- Hoşgörür, V., & Gezgin, G. (2005). Ekonomik ve Sosyal Kalkınmada Eğitim. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-12.
- İzgi, B., & Arslan, İ. (2008). Türkiye'de Genç İşsizliği, Eğitim ve Büyüme İlişkisi (1988-2008). 1-11.
- Kar, M., & Taban, S. (2003). Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 145-169.
- Karagül, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 79-90.
- Karagül, M. (2012). *Dünya Ekonomisi (Tehdit ve Fırsatlarıyla)*. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.
- Karagül, M., & Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37-52.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esad/article/view/1068000033/1068000168>
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esad/article/view/1068000033/1068000168> adresinden alınmıştır
- Karaöz, M., & Albeni, M. (2003). Ekonomik Kalkınma ve Modern Yenilik Teorisi. 27-48.
- Karataş, M. (2001). Bilgi Üretimi ve Eğitimin Sosyo-Ekonomik Gelişmedeki Önemi. *Yönetim ve Ekonomi*, 81-90.
- Karataş, M., & Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(3), 29-55.

- Kartal, Z. (2015). Marxist Toplumsal Gelişme Aşamaları ile Rostow'un Gelişme Aşamaları Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 231-244.
- Kaya, M. (2003). Beyin Göçü/Erozyonu. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*.
- Kaynak, M. (2003). Kalkınma İktisadının Kilometre Taşları ve Teknoloji. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 12-43.
- Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 125-153.
- Kibritlecioğlu, A. (1988). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 207-230.
- Koç, A. (2013, Temmuz-Aralık). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yatay Kesit Analizi ile AB Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Maliye Dergisi*(165).
- Kullukçu, E. (2018). Beşeri Sermaye Olarak Eğitimin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Yatay Kesit Analiz.
- Kunduracı, N. F. (2009). *Yoksullukla Mücadele-Beşeri Sermaye İlişkisi*. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kuştepeli, Y., & Halaç, U. (2004). Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *DEÜ SBE Dergisi*, 1-21.
- Murat, S., & Eser, B. (2013). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İstihdam İlişkisi: İstihdam Yaratmayan Büyüme Olgusunun Geçerliliği. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3), 92-123.
- Öz , B., Taban, S., & Kar, M. (2008). Kümeleme Analizi ile Türkiye ve AB Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-30.
- Özkale, M. (2015). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Bir Literatür İncelemesi.
- Özsağır, A. (2013). *Bilgi Ekonomisi*. Seçkin Yayıncılık.
- Özşahin, Ş., & Karaçor, Z. (2013). Ekonomik Büyümenin Belirleyicilerinden Biri Olarak Beşeri Sermaye: Yükseköğrenimin Türkiye Ekonomisi İçin Önemi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 148-162.
- Öztürk, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü. *Sosyo Ekonomi*, 27-44.
- Özyakışır, D. (2011). Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü: Teorik Bir Değerlendirme. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 46-71.
- Palaz, S., Şenergin , Ö., & Öksüzler, O. (2013). Eğitim Düzeyi Farklılıklarının Gelir Dağılıma Etkisi: Türkiye Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 119-131.

- Peran, T. (2005). Beşeri Sermaye Yatırımlarından Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Kalkınmaya Etkileri ve Türkiye.
- Rostow, W. (1959). The Stages of Economic Growth. *12*, 1-16.
- Rostow, W. (1970). *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*. (E. Güngör, Çev.) İstanbul.
- Sab, R., & Smith, S. (2001). Human Capital Convergence : International Evidence. *IMF Working Paper*, 1-34.
- Sapancalı, F. (2007-2008). Türkiye'de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 8-30.
- Saygılı, Ş., Cihan, C., & Yurtoğlu, H. (2005). Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme: 1972-2003. 1-106.
- Sayılı, U., Aksu Sayman, Ö., Vehid, S., Köksal, S., & Erginöz, E. (2017). Türkiye ve OECD Ülkelerinin Sağlık Göstergeleri ve Sağlık Harcamalarının Karşılaştırılması. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 1-12.
- Seçgin, Ö. (2008). Beşeri Sermayede Eğitimin Rolü: Karaman İlinde Bir Uygulama. Haziran 21, 2019 tarihinde <http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/9181/219200.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Selvi, Ö. (2012). Bilgi Toplumu, Bilgi Yönetimi ve Halkla İlişkiler. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 191-214.
- Sepideh, R. (2011). Beşeri Sermaye'nin Unsurlarından Eğitimin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkileri (1980-2008 Dönemine İlişkin İran Örneği).
- Siverekli Demircan, E. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 97-116.
- Smith, S., & Todaro, M. (1945). Economic Development. 5.
- Songur, C. (2016). Sağlık Göstergelerine Göre Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Ülkelerinin Kümeleme Analizi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 6(1), 201.
- Soydan, A. (2013). Finansallaşma Çağında Ekonomik Gelişme: Gelişme Politikalarının Sonu mu? *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 153-174.
- Şanlısoy, S. (2016). Bilgi Ekonomisinin Uluslararası Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2185-2203.
- Şeker, M., Saldanlı, A., Bektaş, H., & Eyiler, R. (2014). TR63 Bölgesi Yaşam Kalitesi Analizi Hatay / Kahramanmaraş / Osmaniye. T.C. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı.
- Şiriner, İ., & Doğru, Y. (2005). Türkiye Ekonomisi'nin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 162-182.

- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.* (2017). Temmuz 7, 2019 tarihinde Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2017/2018 Yılı:
http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2016_2017.pdf adresinden alındı
- Taban, S., & Kar, M. (2006). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi, 1969-2001. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 159-181.
- Tekir, S. (1987). Bir Kamusal Hizmet Olarak Eğitim-Beşeri Sermaye Yatırımlarının Önemi. *T.C Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 313-332.
- The World Bank.* (2017). Temmuz 8, 2019 tarihinde
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.FE.IN?locations=TR&view=chart> adresinden alındı
- Tomaševski, K. (2002). *Economic, Social And Cultural Rights*. BM.
- Tuna, Y., & Yumuşak, İ. (2011). Kalkınmışlık Göstergesi Olarak Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. 1-26.
- TÜİK.* (2012, Temmuz 11). Şubat 03, 2018 tarihinde Türkiye'nin Demografik Yapısı ve Geleceği, 2010-2050: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13140> adresinden alındı
- TÜİK.* (2013). Temmuz 8, 2019 tarihinde Nüfus ve Konut Araştırması:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15843> adresinden alındı
- TÜİK.* (2017). Temmuz 7, 2019 tarihinde Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 adresinden alındı
- TÜİK.* (2017). Temmuz 7, 2019 tarihinde Sağlık Harcamaları İstatistikleri:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1084 adresinden alındı
- TÜİK.* (2017). Temmuz 8, 2019 tarihinde Sağlık İstatistikleri:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095 adresinden alındı
- TÜİK.* (2018, Ağustos 8). Mart 8, 2019 tarihinde Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27819> adresinden alındı
- TÜİK.* (2018, Eylül 12). Mart 9, 2019 tarihinde Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2018: <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27820> adresinden alındı
- TÜİK.* (2018, Ağustos 8). Mart 9, 2019 tarihinde Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2018: <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27819> adresinden alındı
- TÜİK.* (2018, Eylül 18). Mart 9, 2019 tarihinde Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Metodolojisi Hakkında Genel Açıklama:
<http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27823> adresinden alındı

- TÜİK.* (2018, Eylül 12). Temmuz 7, 2019 tarihinde Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2018:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27820> adresinden alındı
- TÜİK.* (2018, Aralık 19). Temmuz 7, 2019 tarihinde Eğitim Harcamaları İstatistikleri:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27600> adresinden alındı
- TÜİK.* (2018). Temmuz 7, 2019 tarihinde Eğitim İstatistikleri:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 adresinden alındı
- TÜİK.* (2018). Temmuz 7, 2019 tarihinde Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 adresinden alındı
- TÜİK.* (2018, Eylül 5). Mart 15, 2019 tarihinde Uluslararası Göç İstatistikleri, 2017:
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30607> adresinden alındı
- TÜİK.* (2019). Temmuz 7, 2019 tarihinde İşgücü İstatistikleri:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 adresinden alındı
- TÜİK.* (2019). Temmuz 8, 2017 tarihinde Nüfus Projeksiyonları:
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027 adresinden alındı
- Uğurlu, T., Öztürk, Ü., Alemdar, C., Kalkan, E., & Altun, R. (t.y.). Aralık 22, 2017 tarihinde Bilgi Toplumunun Oluşturulmasında Gerekli Unsurların Yaratılması ve Yönetilmesi: <http://ab.org.tr/ab13/bildiri/136.pdf> adresinden alındı
- UNDP.* (2007). Temmuz 6, 2019 tarihinde Human Development Report 2007-2008:
http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/268/hdr_20072008_en_complete.pdf adresinden alındı
- UNDP.* (2018). Temmuz 6, 2019 tarihinde Human Development Reports:
<http://hdr.undp.org/en/composite/HDI> adresinden alındı
- UNDP.* (t.y.). Aralık 25, 2017 tarihinde Human Development Indicators:
<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/TUR#> adresinden alındı
- UNDP Türkiye.* (2017). Aralık 25, 2017 tarihinde İnsani Gelişme Raporu 2016:
http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human-development-report-20161.html adresinden alındı
- URL-1.* (t.y.). Kasım 16, 2017 tarihinde İnsani Gelişme Vakfı:
<http://ingev.org/hakkimizda/insani-gelisme-nedir/> adresinden alındı
- URL-2.* (t.y.). Aralık 05, 2017 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi:
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf adresinden alındı
- URL-3.* (t.y.). Ocak 22, 2018 tarihinde İlköğretim ve Eğitim Kanunu:
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.222.pdf> adresinden alındı
- URL-4.* (2012). Ocak 22, 2018 tarihinde 12 Yıl Zorunlu Eğitim Sorular- Cevaplar:
http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2012/12Yil_Soru_Cevaplar.pdf adresinden alındı

- URL-5. (2015, Eylül 01). Ocak 01, 2018 tarihinde Sağlık Bakanlığının Tarihçesi: <https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html> adresinden alındı
- URL-6. (2008). Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı: <https://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/turkiyeSDP.pdf> adresinden alınmıştır
- Ünal, Ç. (2008). İnsani Gelişmişlik Endeksine Göre Türkiye'nin Bölgesel Farklılıkları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 89-113.
- Yavilioğlu, C. (2002). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım). *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 49-70.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.
- Yavilioğlu, C. (t.y.). Ekonomik Kalkınma ve Motivasyon Arasındaki İlişki. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 109-130.
- Yener Ercan, N. (2000). İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış. *Planlama Dergisi*, 129-138.
- Yıldırım, M., & Örnek, İ. (2009). *Gaziantep Sanayinde İhracat, Finansman ve İstihdam Sorunları*. Türk Ekonomi Kurumu.
- Yılmaz, K. (2009). Beşeri Sermaye ve Türkiye. *TUBAV Bilim Dergisi*, 73-81.
- Yumuşak, İ. (t.y.). *Kadın Eğitiminin Ekonomik Analizi*. Kasım 15, 2017 tarihinde alındı
- Yumuşak, İ., & Bilen, M. (2000). Gelir Dağılımı - Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *K.Ü Sosyal Bilimler Dergisi*, 77-96.
- Yumuşak, İ., & Kar, A. (2000). Nüfus Artış Hızının Düşürülmesi İktisadi Kalkınmayı Hızlandırır mı? *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Hacer AKMAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara-1992

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi, İktisat
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İletişim

E-Posta Adresi : hacerekman92@hotmail.com

Tarih : 03/09/2019